

† ІЛАРІОН

Канонізація Святих

В УКРАЇНСЬКІЙ ЦЕРКВІ

Богословська монографія

1965

ВІННІПЕГ

Григорій Бабич

МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН:

**КАНОНІЗАЦІЯ СВЯТИХ
В УКРАЇНСЬКІЙ ЦЕРКВІ**

Derewianka

МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН:

**КАНОНІЗАЦІЯ СВЯТИХ
В УКРАЇНСЬКІЙ ЦЕРКВІ**

**PRIVATE LIBRARY OF
MIKOLAJ DEREWIANKA**

† METROPOLITAN DR. ILARION

CANONIZATION OF SAINTS

IN UKRAINIAN CHURCH

THEOLOGICAL MONOGRAPHY

UKRAINIAN PATROLOGY p. IV

WINNIPEG, 1965

PUBLISHED BY „NASHA KULTURA”

† ІЛАРІОН

Канонізація Святих

В УКРАЇНСЬКІЙ ЦЕРКВІ

Богословська монографія

Українська Патрологія, ч. IV

diasporiana.org.ua

1965

ВІННІПЕГ

Видання “Нашої Культури”

Printed by The Christian Press Ltd., Winnipeg, Canada

“Служити народові — то служити Богові!”.
† Митрополит Іларіон.

ВСТУП.

Православна Віра ще з своїх перших початків має великого й глибокого Догмата — почитання Святих, цебто людей, що своїм чеснотним життям сильно догодили Богові. Ми глибоко віримо в Церкву Небесну, яку складають власне ці Святі з Ісусом Христом на чолі, а Церква Земна — тільки далека тінь Небесної.

Хор Святих: Мучеників, Святителів, Преподобних і т. ін. — це члени Церкви Небесної, а також горливі оборонці перед Господом усіх нас. Кожен Християнин має своїм Оборонцем та Заступником одноіменного йому Святого, як і Ангола Хоронителя, і завжди благає його про допомогу і заступство перед Ісусом Христом. І кожен християнин докладно знає свого Святого Заступника, і все життя своє міцно поєднаний з ним в горливій Молитві і наслідуванні йому в житті. Ап. Яків 5.16 заохотливо навчає: "Дуже могутня горлива Молитва Праведника!" Звичайно, за того, хто просить свого Святого про допомогу.

Кожен окремий народ, як нація, має свій власний Хор Святих, — він їх найперше просить і почитає, бо вони для нього найперші Заступники та Помічники. Є спільний всехристиянський Хор Святих усіх націй разом, і ми всіх їх ревно почитаємо, і всіх їх завжди просимо про поміч для нас.

Але серед цього спільного всехристиянського Хору Святих для кожної нації виділюється найперше свій національний Хор, — Хор тих Святих, які вийшли з мого народу, які жили й працювали разом з моїм народом, які з ним страждали, а часто й життя за нього клали. І цих своїх Святих ми найбільше знаємо.

Це звичайний і логічний стан, бо Сам Ісус Христос сказав: “Я посланий тільки до загинулих овечок дому Ізраїлевого!” (Матвія 15. 24), — цим Він нам і всім Святим дає приклада опікуватися найперше своїми по нації. Та й Апостолам Своїм Христос наказав: “Ідіте радніш до овечок загинулих дому Ізраїлевого!” (Матвія 10. 6). Цими Христовими Словами встановлена національність кожної Церкви, і встановлений національний Хор Святих для кожної Церкви.

Ось тому Вселенська Православна Церква з своєї істоти є Церква національна. До неї входять: греки, араби, сирійці, грузини, вірмени, українці, росіяни, білоруси, болгары, серби й

інші. І кожен з цих народів творить свою власну національну Церкву, — з своєю національною богослужбовою мовою, церковним співом, обрядами, звичаями, архітектурою і т. ін, — і з своїм національним Хором Святих у першу чергу.

Свій національний Хор Святих — це найміцніша духовна основа кожної нації. А міцна духовна основа — міцна й нація. Наші українські Святі народилися, жили й працювали в Україні, працювали для свого рідного українського народу, радість і горе його були й їхньою радістю й горем. Так було на землі, так тепер є й на Небі, — вони, українські Святі, найперші заступники свого народу українського, найперші Молільники за нас перед Господом!

І щаслива доля того народу, який добре знає своїх Святих Заступників, знає й належно кличе найперше до них про оборону себе і свого краю й свого народу! І що дбає поповнювати їхнє число. Бож Святі — це Слава наша, це поміч наша!

Хор українських Святих — це наша Небесна Церква, Небесна Церква українського народу, яка ніколи нас не покидає, і завжди нам допомагає, коли ми його просимо про поміч. Наші Святі ціле своє життя працювали на землі для Господа і свого українського народу, і продовжують це і на Небі.

Хор українських Святих — це віко-

вічна невмируща Слава України! Вони, українські Святі — основа всієї нашої духової культури, а тим самим вони — основа і душ наших! Вони для нас перші у Церкві Небесній!

Свого часу українські Святі, живши на землі, служили українському народові всіма своїми силами, служачи тим і Господеві. Вони, українські Святі, зіллялися міцно в одне з українським народом, і служили йому на землі, і служать йому й тепер на Небі!

Знати життя й працю українських Святих обов'язкове для нас усіх. Життя їх було високочеснотне, а праця всежиттєва, і все на користь українському народові. Знати все це нам завжди кінечне й потрібне, щоб і самим так же жити і так само працювати на землі, наслідуючи своїх Святих.

Коли Українська Православна Церква є Церквою автокефальною, то вона повинна найперше мати і свій власний Хор Святих, бо без цього вона самостійною бути не може. І ми повинні багато працювати, щоб належно створити і Українську Патрологію, як найголовнішу підставу для автокефальної Церкви.*

Церква канонізує своїх Святих на землі, і Канонізація людська і дуже мала, і часто дуже спізнена!

---

* Року 1965-го вже вийшла в Вінніпезі нова моя праця: "Українська Патрологія" на 164 ст., частини I-II-III.

Але в Небесній нашій Церкві Канонізація правдива, від людей не залежна, і не спізнена!... У Небесній нашій Церкві Святих більше, як було канонізовано їх на землі: там повно наших братів Мучеників, повно помордованих татарами, турками, поляками, там мільйони замучених комуністами... Повно позабиваних на війнах... Повно покатованих на тяжкій панцині... Повно замучених по в'язницях та советських таборах... Повно тих, кого Церква ще не канонізувала або не могла канонізувати...

Імен їх ми не знаємо, але Церква Небесна докладно знає імена всіх, знає всіх "працею зморених та перетяжених", і "дає їм спочинок!" (Мт. 11. 28).

Справа Канонізації Святих на православному Сході довго йшла мало розробленим порядком, і тому до неї вдерлося багато неясних життєвих ознак. Канонізація Святих — це зовсім мало вивчена ділянка в православної богословській науці. На Сході Європи, в Росії та в Україні, вона два останні віки була ділянкою суворо забороненою, і наукове висвітлення мало торкалося її. Перші наукові праці про Канонізацію Святих (Васильєва, Голубинського) появились року 1893-1894-го, а по них поважніші праці вже не появлялися, і питання Канонізації не розроблялося ані в глибину, ані в ширину. Учені боялися братися за досліди Канонізації.

Або — свідомо оминали це питання.

Позосталося не зовсім в'ясне навіть одне з найголовніших канонізаційних питань, — питання нетління Мощів, бо слово “Мощі” визначає тільки “кості”, і вся давнина ніколи не вимагала при Канонізації конечности нетління тіла, — вимагала тільки чуда, а Мощами вважала тільки самі кості. Див. ст. 66-85.

І багато інших важливих питань зродилося в справі Канонізації, які потребують таки свого авторитетного церковного рішення. Ці важливі справи потребують перейти через Собор чи Собори, а в основному — через Вселенський Собор.

Видаю у світ цю свою нову працю: “Канонізація Святих в Українській Церкві”, і ставлю в ній багато різних канонізаційних не в'яснених питань, і посилено освітлюю їх. У всякому разі ця моя праця вже допоможе іншому дослідникові легше піти далі.

Склав я цю працю коротко й загальнодоступно, щоб вона могла піти і до широкого громадянства. Такої праці в нас ще не було, — ця праця прокладає для неї першу дорогу.

У нас, українського народу, є своя національна віковична Православна Апостольська Церква, від віків глибоко й широко уславлена і своєю християнізаційною працею, і високоцінними богословськими творами!

А найперше Українська Православна Церква славна на весь світ своїм

Хором Святих, що не перестають мо-
литися за весь український народ!

Про Канонізацію українських Свя-
Хором, відомим у нас ще з найдав-
нішого часу!

тих я й розповім у цій новій моїй
праці.¹

8. IV. 1962.

І Свого часу я склав був широку окрему
монографію: “Канонізація Святих в Українсь-
кій Церкві”, і року 1942-го передав її видав-
цеві Юркові Сірому в Празі для видрукуван-
ня окремим томом у моїй праці “Нариси з
історії Української Церкви”. На жаль, року
1945-го ця праця в видавця загинула...

Праця була складена на основі і таких дже-
рел, яких тепер я не маю.

I.

СВЯТИЙ.

Розуміння слів “Святий”, “Святість”, “Святощі” відоме людству з глибокої давнини. “Святе” — це досконало чисте, “Святий” — досконало чиста й чеснотна людина, що життям своїм догоджає Богові.

Слово “Святий” — це загально-слов'янське слово, цебто воно відоме всім слов'янським народам. Більше того, — воно литовсько-слов'янське слово. А може воно й значно старіше, — деякі вчені виводять слов'янське “святий” з зендського спенто, індоєвропейське квентос, латинське sanctus. Цебто, що слово “святий” існувало ще задовго до Християнства, і до слов'ян прийшло може й зо Сходу вже з релігійним значенням.

Бо Святі вічно були у всіх народів від початку світу, і думка про таких людей ніколи не вгасала.

Слово “святий” чи похідні від нього по пам'ятках широко відомі з X-XI-го віку, але головню таки в релігійному значенні. Академік І. Срезневський у своїх “Матеріали для Сло-

шаря древнерусскаго языка” 1903 р. том III ст. 303-317 дає довгі десятки прикладів на корінь свят, — і майже всі вони релігійного змісту. Але є й давні приклади, які свідчать, що “святий” — це: чистий, шанований, славний, достойний, непорочний. І певне це було дохристиянське значення слова “святий”.

Дуже важливе те, що корінь свят-широко розвинений в українській мові, але все тільки з релігійним значенням.

Значення слова “святий” прийшло до нас з мови грецької, а в ній “*agios* святий” до Християнства визначало чистий, дивний, дивовижний, непорочний, агета — вибрана частина війська, гвардія.

І з глибокої давнини по всьому світі признається, що Бог — найвища ступінь Святости, якої людина повно досягнути не може. Бог — це й Джерело Святости. Старий Заповіт знає це вже повно, тому Сам Бог зветься ще “Святий Ізраїля” (2 Цар 19. 22), бо тільки Він абсолютно чистий від гріха. Тому в Старому Заповіті багато раз наказується: “Будьте Святі, бо Святий Я (Kodeš Ani), Господь ваш!” (Левит 11. 44, 45, 19. 2, 20. 7, 21. 8, 22. 32 і ін., 1 Кор. 1. 16).

У Новому Заповіті так само Святий найперше — це Господь, Бог наш. Сам Ісус Христос твердить: “Отче Святий” (Ів. 17. 11, 17).

А Бог Дух уживається тільки в

сполуці зо словом Святий, — Дух Святий, Дух Божий, Дух Господній.

У Старому Заповіті святи м зветься спочатку все, що не буденне, не звичайне, — воно мусить бути зовсім чистим. Бог Святий, тому і всі предмети культу — Святі, і таке розуміння позосталося аж досі: усе, що служить релігійним цілям — Святе, цебто чисте від гріха, від занечищення. У Старому Заповіті Храм Святий Пс. 5. 8, Свята Гора Пс. 3. 5, Єлей для помазання — Святий, Жертівник — Святий.

І все, що Святе, пишеться й тепер з великої букви, і це дуже важлива справа — самим способом писання показати, що Святе (див. мою працю: “Наша літературна мова” 1959 р. ст. 334-362).

У Новому Заповіті слово Святий дуже часто, — з попереднім старозаповітнім значенням: усе чисте, вірне, безгрішне, досконале. Найперше — це Бог Господь: Отче Святий Ів. 17. 11, Свят Господь Бог наш, Владика Святий Відкр. 6. 10. Боже Ім'я завжди високо почиталось: Святе Ім'я Його Лк. 1. 49, і пишеться з великої букви. Так само Святі й Син Божий та Дух Його: Слуга Твій Святий Ісус (Дії 4. 27). А слово “Святий” при Бозі Дусі зрослося з ним: Дух Святий. Анголи Святі, Святі Апостоли й Пророки.

Святе все, що з Богом зв'язане чи від Бога походить: Святий Заповіт, Святі Заповіді, Свята Віра, Святе Пи-

сання, Закон Святий, так само: Храм Божий Святий, Церква Свята.

Святе все, що близько зв'язане з Богом: Свята земля, місце Святе (град), гора Свята, народ Святий і Петра 2. 9, Вітаю вас поцілунком Святим і т. ін.

Слова “Пресвятий” у Св. Писанні нема. Пізніше ми його відносимо тільки до Тройці та Богородиці: Пресвятая Тройце, Пресвятая Богородице.

Як я далі подам, слово “Святий” дуже часто в Апостольських Посланнях та в Діяннях, а визначає взагалі віруючого у Христа, напр. Дії 9. 13, 9. 32, 9. 41, 26. 10. Рим. 1. 7, 12. 13, 15. 26, 15. 31, 16. 15 і т. ін. Див. ст. 19.

І пізніше, у віках I-II, всі християни звалися Святими. Напр., у християнській пам'ятці початку II віку “Пастир” Ерма усі, хто вірує в Христа, зуться Святими. Напр.: “Відпустяться гріхи всім Святим, що згрішили до сьогодні” (1. 23).¹

І таке широке стародавнє розуміння слова “Святий” позосталося в нас і до сьогодні. Напр.: у Т. Шевченка в його “Кобзарі” Святе все, що чисте та непорочне. У його “Кобзарі” слово “святий” уживається дуже часто, аж 344 рази.²

1 “Пастырь” Ерма, 1961 р., Сан-Франціско, ст. 31.

2 Див. Іларіон: Словник Шевченкової мови, 1961 року, ст. 11 і 201. Словник мови Шевченка, Київ, 1964 р., том II, ст. 234.

Досконала чистість ритуальних речей дуже рано була перенесена і на людину: хто близький до Бога, той повинен бути Святим, бо Бог Святий. Коли яка річ не чиста, вона може бути освяченою, і тоді стає чистою, Святою чи Священною. Людина, яка має весь вік служити Богові, особним Таїнством освячується чи посвячується, і стає Священником, щобто освяченим. Тому й пишемо Священик.

Уже Старий Заповіт знає подвійну святість: 1. зовнішню — це головню виконання приписів Закону чи Прятинижжя, і 2. внутрішню — святість наших думок, нашого серця (в Старому Заповіті “серце” lev — це розум). Розуміння зовнішньої Святости конче тягне за собою і розуміння Святости внутрішньої, і навпаки, щобто вони повинні обов'язково бути поєднані. У Старому Заповіті Святий той, хто чистий від гріха, а крім того — хто виконує всі Заповіді Закону.

У Старому Заповіті сам гебрейський народ — Святий, бо він один вибраний служити Богові (Вихід 19. 6. 22. 30, Втор. 7. 6 і ін.). Святі і Священики, бо вони вибрані служити Святому Богові, бо вони у своїй Службі ближчі до Бога, вони Святіші за звичайного Ізраїльтянина (Числа 16. 5).

Старий Заповіт виробив усе, що потрібно і для Святости, і для чесного життя, — як треба жити, щоб бути Святим.

Старозавітне розуміння і Святости, і Святого — все перейшло і до Заповіту Нового. На початку Християнства всі християни вважалися Святими, напр. у Посланнях Апостола Павла всі вірні, що стали християнами, Святі, цебто так, як і всі ізраїльтяни вважалися Святими за Старим Заповітом. Святі — чисті і зовнішньо, і внутрішньо. Святість ця була звичайна для всіх, і тому початково Святі якогось окремого пошанування не мали, і при писанні до їхнього імені слова “Святий” звичайно не додавалось. Писали Павло, Лука, а не Святий Павло чи Святий Лука.

І тільки десь з III-IV віків, коли за Міланським Едиктом 313-го року християн стало багато, то появились й такі християни, яких Святими звати вже справді не можна було. Ось з того часу слово Святий помалу набуває особливого значення, — це ревний слуга Божий, це подвижник Християнства. У Церкві Картагенській в Африці вперше почали з III-го віку часто ставити Sanctus-Святий при іменах християн, але тільки покійників.

II.

ПОЧИТАННЯ СВЯТИХ.

З цього ж часу починається і почитання та прикликання Святих на поміч. Літургія Василя Великого та Івана Золотоустого складені в IV віці, — а вони вже мають зовсім усталене почитання Святих і їх прикликання на поміч людству. Від Православної Церкви рано відпали через ересь несторіяни (абісинці), копти, вірмени, — але всі вони почитають Святих і прикликають їх на поміч собі. Цебто, почитання Святих розвинулося з дуже давнього часу як всехристиянське.

Православна Церква почитає Святих, як Божих друзів, почитає на основі слів Самого Ісуса Христа: “Ви друзі Мої, коли виконуете те, що Я заповів вам” (Ів. 15. 14). Коли ж Святі — друзі Христові, то ми й звертаємось до них бути нашими представниками перед Ним. Це послідовно й логічно.

Але треба пам'ятати, що Церква шанує Святих тільки як горливих і вірних слуг чи друзів Божих, а не як самих богів. Почитання Святих — це почитання й Бога, бо то Благодать Божа робить людину Святою. Слава Святому за Його подвиг — це Слава

Господеві, що поблагословив їх Йому. Святою людина може бути тільки з Божої Благодати, коли вона живе чесотно.

Ісус Христос сказав: “Господу Богу твоєму вкланяйся, і Йому єдиному служи!” (Мт. 4. 10). Тому Св. Писання забороняє чинити комубудь Боже поклоніння чи Боже служення (*latreia*), бо воно належить лише Самому Богові (Втор. 6. 13, Вихід 42. 8, 1 Тим. 1. 17). Святих ми тільки шануємо, почитаємо (*douleia*), як вірних слуг Божих.

Признання заступництва Святих перед Богом за живих розпочалося в глибоку давнину, і воно засноване на словах Самого Ісуса Христа. Коли 70 Апостолів вернулися з проповіді, то Христос їм сказав: “Тіштеся тим, що ваші імена записані в Небі” (Луки 10. 23). Отже, імена Святих, цебто самі Святі шануються в Небі. А про значення Молитви Праведника ясно висловлює Апостол Яків: “Дуже могутня горлива Молитва Праведника!” (5. 16), значить, заступництво Праведника перед Господом може багато допомогти тим, за кого вони заступаються.

Про почитання Святих та Священних Реліквій було багато сперечок,³ і нарешті VII Вселенський Собор у Нікеї 787-го року остаточно склав Дог-

---

³ Див. мою працю: Іконоборство, Вінніпег, 1954 р.

мата про почитання Святих і їх Ікон та ін.

На цьому VII Вселенському Соборі Отці Святителі його висловили таку основну свою науку: “Хто не ісповідує, що всім Святим достойно належить почитання в очах Божих, і хто не просить Молитов у них, як тих, хто — згідно з Церковним Переданням — має сміливість просити за світ, — анáтема!” Це основне в Православній Церкві, це підстава почитання Святих.

Мартин Лютер в 1517 році, установлюючи протестантську науку, писав, що він не визнає жодних посередників між Богом і людиною, тому він не визнає і Святих. За ним не визнають Святих і всі протестанти взагалі.

На початку 20-х років XVIII ст. точилися жваві перемови англікан з Православною Церквою про можливість поєднання їх. Піднялася важлива й основна справа і про почитання Святих, і, відповідаючи Англіканській Церкві, Східні Патріярхи у своєму Посланні 1723-го року так навчають про Святих (у члені 8): “Ісповідуємо, що Святі заступаються за нас у Молитвах і проханнях до Господа нашого Ісуса Христа, а найбільше Пренепорочна Мати Божественного Слова. Також Святі наші Анголи Охоронителі, Апостоли, Пророки, Мученики і всі, кого Він прославив, як вірних Своїх слуг, до яких причисляємо Архирейів, Іереїв, як тих, що стоять пе-

ред Святим Престолом, і Праведних мужів, відомих своїм добродійством.

“Ми знаємо з Святого Писання, що треба молитися один за одного, що “Багато може Молитва Праведного”, і що Бог більше схиляється на благання Святих, ніж на благання тих, хто залишається у гріхах.

“Ісповідуємо також, що Святі є посередниками й заступниками за нас перед Богом не тільки тут, під час їхнього перебування з нами, але ще більше після смерті, коли вони, по знищенні дзеркала (про яке згадує Апостол, 1 Кор. 13. 12), з усією ясністю споглядають Святу Тройцю й безмежне Світло Її.

“Бо як ми не маємо сумніву в тому, що Пророки бачили Предмети Небесні, чому й передрікали майбутнє, — так само не тільки не маємо сумніву, але й непохитно віримо й ісповідуємо, що Анголі, при безмежному Світлі Божому, бачать наші потреби”.

А в додатках, у ч. 2 Патріярхи вияснюють конечну потребу “почитання Святих, як друзів Божих, що моляться за нас перед Богом усього”.⁴

Ось через це великою славою кожної Христової Церкви є її Святі, — бож вони наші заступники перед Господом. І кожна Церква прагне мати

---

⁴ “Православна Віра. Послання Східніх Патріярхів”, Вінніпег, 1957 р. ст. 33-34 і 59-60. Видання й редакція Митрополита Іларіона.

якнайбільше таких заступників. Але як їх мати? Хто власне є Святий?

Ці питання піднялися ще на початку Христової Церкви, — і Церква рано стала вияснити, хто ж то є Святий. Звичайно, годі було самій людині визнавати себе за Святу, — за таку малу визнати її тільки Церква, тільки Провід її. Так постала т. зв. Канонізація Святих, — визнання людини за Святу Церквою.

І Православна Церква з початку свого почала ставити т. зв. Іконостаси, — стіна, уставлена Іконами Святих. Іконостас відділює Храм вірних від Вівтаря, — так і Святі посередничають між нами і Небом, між нами і Богом.

III.

КАНОНІЗАЦІЯ В ПРАВОСЛАВНІЙ ЦЕРКВІ.

Здавна, ще на початку Християнства Святих по упокоєнні їх стали записувати до окремого списку або каталога, який звався по-грецькому канон, і звідси й слово Канонізація — запис упокоєної особи до списку Святих. А з часом слово “Канонізація” стало визначати: причислення Церквою благочестівого упокоєного до Хору Святих, прославлення його.

Канонізація, себто визнання Церквою упокоєного за Святого, чи Прославлення його, розпочалося дуже давно, а продовжується і до сьогодні. Звичайно, з найдавнішого часу творився і Чин Канонізації, але, на жаль, ми його мало знаємо, бо давніх канонізаційних актів не позосталося, і ми цього Чину в подробицях не знаємо.

Українська Церква прийняла свою Православну Віру в X віці (988 р.) з Візантії, і тоді ж вона прийняла з Візантії і її Чин Канонізації Святих. Тому можна сказати, що Чин Канонізації Святих в Українській Церкві той самий, що і в Церкві Грецькій, а пізніше цей Чин перейняла собі і

Церква Московська, перейняла голов-но від Церкви Української. Звичайно, з бігом часу Церква Українська та Московська не мало додали й свого власного до Чину Канонізації Святих. З бігом віків витворився Канонізаційний процес.

В Православній Церкві спочатку не вживався термін Канонізація, — зви-чайно був термін Прославлення.

У Греції, Україні й Московії Кано-нізаційного процесу починав зви-чайно єпархіяльний Єпископ, в якого по-явився високо чеснотний покійник. Звичайно появлялися чуда при моги-лі покійного, і про це повідомлявся місцевий Єпископ, який і розпочинав Канонізацію. Трохи пізніше Єпископ, за 34 Апостольським Правилем, обо-в'язаний був повідомити про це сво-го Митрополита, і вже той заряджу-вав дослід стану Моців та дослід чуд від них, а головне — дослід життя упокоєного.

Коли досліді останків покійного давали задовільні наслідки, і встанов-лені були і чуда від них, то Митропо-лит благословляв писати докладне й відповідне Життя Святого, а також скласти Службу йому. Щодо Жит-тя, то часто бувало й так, що воно було готове незабаром по упокоєнні Святого.

Нарешті наступав день прилюдно-го офіційного оголошення-просла-влення — Канонізація Святого: йо-го записували до Канону (списку,

Святців, Календаря) Святих. Цього дня, звичайно дня упокоєння, служилась урочиста Літургія, Літургія Архирейська соборна, при великому здвизі наро́ду.

Починаючи з XVII віку, а особливо з віку XVIII маємо вже й оригінальні акти процесу Канонізації. Наприклад, маємо і акти, і докладний опис самого Свята Канонізації Святителя Димитрія (Туптала), Митрополита Ростовського, що упокоївся 28-го жовтня 1709-го року, а канонізований був 22-го квітня 1757-го року.¹ До певної міри нові Канонізації робляться так само, як і давні, тому хоч до певної міри можна знати про стародавні процеси Канонізації. Оpubліковані й докладні акти Канонізації Св. Феодосія Углицького.²

Що таке Канонізація в істоті своїй? Канонізація — це ніби Таїнство, в якому Господь Бог посилає упокоєній людині за її високочеснотне життя благодатні Дари Свої, а головню — Дар чудотворення.

Але бувають випадки, коли високочеснотна людина отримує цього Дара Божого ще за життя свого.

Знаємо сім Таїнств, які Господь Бог посилає живій людині через Свого Духа Святого. А Канонізація чи

---

1 Див. Е. Голубинський, ст. 475-484.

2 Там само ст. 509-515. Див. ще "Житія Святихъ" Арх. Филарета, 1900 р., лютий ст. 196-247.

Прославлення — це Таїнство для упокоєного. Чинить це Таїнство Сам Господь Бог через Свого Святого Духа, а Вища Духовна Влада тільки стверджує факта присутности Дарів Духа Святого на упокоєному.

До певної міри це ніби Таїнство Хіротонії в Хор Святих.

У Католицькій Церкві сам Папа проголошує: “Постановляємо й оголошуємо, що Блаженний (такий то) є Святий, і записуємо його в Канон Святих, а також наказуємо всій Церкві благоговійно почитати пам’ять його”. Перед оголошенням Святим в Католицькій Церкві Папа оголошує такого то перше Блаженим, і це робиться не раніше 50 літ по смерті (беатифікація). А Святим оголошується не раніше 80 літ по смерті.

У Православній Церкві звичайно перше сам народ визнає упокоєного за Святого. Див. далі розділ V, ст. 54.

IV.

ІСТОРІЯ КАНОНІЗАЦІЇ СВЯТИХ.

1. СВЯТІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ.

Християнство заціплювалося в Україні ще до Великого Князя Володимира, і рано появились люди виразно святого життя.

Першими Святими Мучениками стали в Україні варяги (тепер їх звать і слов'янами) Федір та син його юнак Іван. Року 983-го князь Володимир розбив ятвягів, плем'я литовське, а вернувшись до Києва, наказав принести своїм божкам людську жертву. Жеребож упав принести в жертву сина Івана, але батько сина не дав, і їх обох юрба замордувала.

Незабаром по цьому Великий Князь Володимир охрестився, а на місці, де стояв двір варяга Федора, і де він з сином були замордовані, там поставлена була Десятинна Церква. Мученики рано були канонізовані, але коли саме й як, не відомо. Пам'ять їх 12-го липня.

Першими Святими з українців стали в Україні сини Великого Князя Київського Володимира, — князі Борис

і Гліб, що були вбиті 1015-го року. Від їхніх Мощів відразу стали чинитися чуда, і обидва брати були канонізовані 24-го липня 1021-го року, як страсотерпці. Це були перші Святі Української Православної Церкви (бо княгиня Ольга і князь Володимир були канонізовані пізно, десь наприкінці XIII віку). Свято 24-го липня було великим роковим Святом для всієї України.

Князі Борис і Гліб були канонізовані не як мученики за Віру, але як страсотерпці (мукотерпці), — вони постраждали не за Віру. Але вони прийняли муки без спротиву, життя вели побожне, а головне — від їхніх Мощів ставалися чуда. За це власно Церква канонізувала їх.

У другій половині XI століття на Київських Горах появляються ченці, і число їх усе збільшується, і постає перший великий монастир — Печерська Лавра. У цій Лаврі рано появляються ченці високого чесного життя, а тому стала живою і справа Канонізації Святих.

Появилися над Дніпром т. зв. Печери, — спочатку це був монастирський Цвінтар, а пізніше Печери стали місцем для упокоєння тільки Святих.

Киево-Печерська Лавра на своєму початку мала свій особливий спосіб Канонізації Святих, трохи відмінний від того, якого вживали в Греції. А саме було так. Кожного ченця по

упокоєнні закопували на монастирському Цвінтарі. Через певний час його відкопували: коли тіло обернулося в порошок, то закопували назавжди назад. А коли знаходили в могилі кістки або ціле тіло, то їх викопували й клали на окремому місці, й чекали, чи не станеться яке чудо. Коли певний час чуда не було, то закопували знову, а коли ставалося чудо, то упокоєний оголошувався Святим, цебто канонізувався.

Києво-Печерська Лавра перенесла з Святої Чернечої Гори Афону багато церковних звичаїв, а в тому запозичила і оцей монастирський процес Канонізації Святих. На Афоні панував звичай через 3 роки відкопувати похованих (а вони закопувалися дуже мілко, на яких $\frac{1}{2}$ аршина) і клали в такому місці, де було людно, — і коли творилися чуда, то упокоєний оголошувався Святим.

Про це свідчить у своїх “Подорожах по Святих Містах Сходу” і відомий Василь Григорович-Барський (1701-1747), — він розповідає, що на Афоні через 3 роки упокоєного відкопують, а потім кладуть у кимитирій, “щоб з часом, коли Бог захоче кого прославити, виявить на них благоухання, що й збулося на багатьох”.

І. Черкасов так описує теперішній Похорон на Афоні, і зве його дуже давнім. “Коли хто з братії помирає, то тіло його, за звичаєм Святої Гори,

не кладуть у гріб, а загортають у мантію, опускають у могилу і засипають землею. Над могилою ставиться Хрест, а на Хресті написано, хто похований: ім'я, сан, звання, день, місяць і рік смерті.

А через три роки кості померлого брата викопують з могили, обмиваються і кладуться в спільну братську гробницю чи “усипальницю”. Кості кладуться в особливі скриньки, а черепи обливаються вином і зберігаються на полицях. На череп списується весь напис, який був на Хресті”.

“Оцей звичай Похорону свято зберігається на Святій Горі по великих монастирях”.¹

А коли тіло через три роки викопають, а воно не зотліло, а зчорніло, то це приймається, що покійному гріхи не прощені, — тоді за такого молиться весь Афон, а тіло закопується в землю. Через певний час могилу знову відкривають, і коли тіло зотліло, то це знак, що душа похованого прощена.²

Оцей Афонський похорон, певне, був удавнину занесений і до Київських Печер.

Манастирі на Афоні мають свої великі печери, як загальні братські Цвинтарі — усипальниці. У стінах є

---

1 И. Черкасовъ: Гласъ съ Востока. I. Афонъ и его окрестности. Київ, 1902 рік, ст. 126.

2 И. Черкасовъ: Там само, ст. 127.

ніші, а в них поскладувані кості, як складаються дрова. А на камінних багатоповерхових полицях зложені черепи, з написами на них...

Вхід до печери звичайно привалений каменем.³

Канонізацію на Афоні проголошує Собор Протатів (Настоятелів) монастирів, — для загального почитання. А для місцевого почитання проголошує Собор старців того чи іншого монастиря. Те саме було і в Києво-Печерській Лаврі: спочатку канонізував нового Святого сам монастир.

При Києво-Печерській Лаврі є дві великі Печери: 1. Антонієва чи Ближча Печера і 2. Феодосієва чи Дальша Печера. Число Святих у цих Печерах джерела подають не однаково. Проф. Є. Голубинський (Канонізація, ст. 203-206) подає: у Ближчих — 73 Святих, а в Дальших — 45, а разом 118 Святих у двох Печерах. Усі Мощі — Мощі тільки Святих, від яких творилися і творяться чуда.

Хронологічно Києво-Печерські Святі діляться так: домонгольського часу — 49, а помонгольського часу — 69.

Домонгольські Святі, — про них маємо писані Життя або які інші відомості. Про них розповідає знаменита стародавня рукописна книга "Патерик Печерський", десь половини XIII віку, про них говорить і Літопис в багатьох місцях.

³ Там само, ст. 126.

У Дальших Печерах спочивають помонгольські Святі, — про них не маємо ніяких відомостей, крім того, що на їхніх трунах (раках) подане ім'я Святого. Слава про них бережеться з Передання, усна. Писаних Житій вони не мають, усі разом мають одну пам'ять, — 28-го серпня.

Окремі Служби мають 27 Печерських Святих, а 34 мають дві загальні Служби.⁴

Помонгольські Святі мало відомі. Канонізація їх чинилася, певне, теж головню самою Печерською Лаврою. Про їхню Канонізацію, крім Передання, нічого не позосталося.

Єпископ Сильвестер Косів, укладач і видавець Патерика 1635-го року, вважає Києво-Печерських Святих щастям і славою України. І він справедливо пише в цьому Патерику: “Як ти повинна радіти, преславна Київська Земле! Те, для чого інші мусять подорожувати сотні миль, ти кохаеш на своєму лоні!... У тебе знаходяться Святі Митрополити, Благочестиві Єпископи, Благословенні Архимандрити!... Ти маєш Мироточиві Кості!... Ти породителька зёмних Анголів, вихователька воїнів Христових. Ти поле, на якому вирости й виростають лелії чистоти, рожі терпіння, гіяцинту послуху!...”⁵

---

4 Е. Голубинський, ст. 211.

5 С. Голубевъ: Петръ Могила. Київ, 1898 рік, том II ст. 276.

2. КАНОНІЗАЦІЯ В МОСКОВСЬКІЙ ЦЕРКВІ.

П'ять віків (988-1458) міцно трималася одна неподільна величезна "Митрополія Київська і всієї Русі" зо столичним митрополичим містом Києвом, перше реально (988-1300), а пізніше — тільки номінально (1300-1458). Домінувала Церква Київська, як Церква Мати, цебто як та, що перша прийняла Православ'є з Візантії, і весь час несла його на північ, на ті землі, де пізніше постала Московія. Бо Київ був наш Єрусалим!

Українська Київська Церква, Мати Православ'я на Сході Слов'янства, прийняла з Візантії весь канонізаційний процес і передала його і в Московію. Напочатку канонізовані були упокоєні особи головно для місцевого почитання, і це почитання не виходило за межі ближчої батьківщини канонізованого. З бігом часу, за домонгольської доби установилося тільки 6 спільних канонізованих Святих, яких почитала Україна та Русь північна, це були: 1 і 2: Князі Мученики Борис і Гліб, 3 і 4: Преподобний Антоній і Феодосій Печерський, 5. Рівноапостольний князь Володимир і 6. Княгиня Ольга. Оце 6 канонізованих спільних Святих усієї Русі, які всі віки почиталися на півдні і півночі її. На півночі Русі скоро появилися свої місцеві Святі, — їх Україна ніколи не приймала для загального почитання. Так само і Моско-

вія не приймала дальших українських Святих до 1762-го року.

Хоч Митрополія була одна — зва-лася “Київська і всієї Русі”, проте історичне життя обох її частин ішло так, що північна Русь усе міцнішала, тоді як Русь південна — через своє географічне положення — скоро попала в неймовірно тяжкі кайдани і політичні, і віроісповідні. Покінчилося тим, що року 1448-го Москва зовсім покинула греків, бо р. 1439-го вони прийняли були унію з Папою, а року 1458-го Московська Церква самовільно оголосила свою автокефалію. А Україна мусіла триматися Патріярха Костянтинопольського, як єдиного свого оборонця, бо була в кайданах польських. Юридично й канонічно склалося так, що власне Московська Церква 1458р. покинула свою Київську Матір сиротою. Донька покинула Матір!

Політичне становище Росії незабаром сильно зміцніло, і все міцнішало далі. Року 1453-го 25-го травня Костянтинополь упав, а разом з ним упала й Візантія, — над нею запанувала могутня магометанська Турція. Утратив свою церковну силу і Патріярх Костянтинопольський, бо мусів користися туркам, — і Московська Церква від нього рішуче відкинулася. Грецька еміграція розійшлася по всій Європі і породила нову ідеологію: Греція, що була другим Римом, упала, — її місце має заступити третій Рим, —

Москва. Цю ідеологію породила сама Греція, а підтримував... Папа.

Дуже довго ця думка про Москву, як третій Рим, не приймалася в самій Московії. Нарешті великий князь Іван Грозний зрозумів її, і 16 січня 1547-го року вінчався на царство, — він перший став зватися царем (замість царя візантійського), а Московія стала царством, і при тому найсильнішим царством православним, бо заступила Візантію. Тепер Московія, як третій Рим, обов'язана була боронити всю Вселенську Православну Церкву і дбати про Канонізацію Святих. Вона перейняла і візантійського герба -- двоголового орла.

Митрополитом Московським був тоді Макарій (1542-1563), — людина високоосвічена й сильна духом. Митрополит Макарій високо поставив Московську Церкву, і вговорив великого князя Івана IV зватися царем (а не князем), і високо поставив і Московську Церкву. Основою Церкви завжди є її Святі, Молитвеники її на Небі, а якраз ця справа в Московії була тоді ще невпорядкована, — треба було оголосити нову Канонізацію Святих для Московської Церкви, бо Святих на місцях зібралось багато.

І Митрополит Макарій наказав усьому своєму Єпископатові зібрати по своїх Єпархіях потрібний матеріял і відомості, і зібратися 1547-го року в Москву на канонізаційний Собор. І Собор зібрався 26-го лютого

1547-го року. Церква Московська того часу вже зовсім відділилася від Митрополії Київської, і та жодного уділу на канонізаційному Соборі 1547-го року не брала.

Справа почитання Святих була тоді в Московії зовсім не впорядкована, а між тим місцевих Святих набралось вже багато. Жодного Києво-Печерського Святого, крім Антонія й Феодосія, Московська Церква тоді не визнавала. Були в Московській Церкві і неналежно канонізовані, — тепер критично досліджували кожного Святого.

Митрополит Макарій зібрав великий канонізаційний матеріал, зібрав також велике число Житій Святих. І Собор 1547-го року канонізував 23 Святих, — з них 14 загальноцерковних, а 9 тільки місцевих. Канонізаційний процес був належно суворий, а в основу його було покладено, як і завжди в Церкві, не нетлінність Мощів, а чудотворство: оголошувався Святим (канонізувався) тільки той, хто чуда творив.

Собор 1547-го року не закінчив своєї праці, — він незабаром був скликаний удруге на 1549-ий рік, і всі Архієреї мали доставити ще додатковий матеріал. І Собор 1549-го року канонізував ще 16 Святих, — з них тільки 4 нові, а 13 були місцевого почитання.

Таким чином т. зв. Макаріївські Собори 1547 і 1549 років належно впо-

рядкували найважливішу справу Московської Церкви. Року 1551-го зібрався третій Собор, т. зв. Стоглавий, і остаточно затвердив Святих Московської Церкви. Це була величезна заслуга Митрополита Макарія, — він умів збагатити Церкву Святими!

Звичайно, окремі Святі, особливо місцеві, появлялися й далі, уже за збільшеним канонізаційним процесом.

Московська Церква і далі визнавала тільки своїх Святих, — Святих Української Церкви аж до 1762-го року вона не визнавала і до своїх Святих не записувала. Бо Церкви були окремі.

До Митрополита Макарія († 1563) в Московській Церкві було Святих 22, а за Макарія канонізовано 39, і всіх стало 61. Серед них було: основників монастирів 23, князів і княгинь 16, Архієреїв 14, юродивих 4, Литовських Мучеників бояр 3, і бояр московських 1.¹ Це склад давніх московських Святих.

На початках Християнства на Сході Слов'янства, коли поставали Святці, то в них не вносили своїх "руських" Святих, а тільки Святих грецьких. Скажемо, в Святцях Остромирової Євангелії 1056-го року нема ані одного свого "руського" Святого. Нема

---

¹ В. О. Ключевский: Курс Русской Истории, М. 1957 рік, том II ст. 252.

такого і в Святцях Євангелії перекладу Св. Митрополита Олексія 1355-го року.

В Московській Церкві внесення своїх загальносвяткованих Святих до Святців розпочалося тільки з першодрукованого Служебника 1602-го року.²

Всецерковні Святкування Святих звичайно святкувалися по великих Архиерейських Катедрах, де була для цього змога, бо в більшості сільських Церков цієї змоги, за відсутністю потрібних книг, не було.³

За перші три віки Християнства (X-XI-XII) на Русі було тільки трое всецерковних Святих, а саме: князі Мученики Борис і Гліб та Преподобний Феодосій Печерський, а всі інші Святі вважалися тільки місцевими.⁴

3. КАНОНІЗАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОМОНГОЛЬСЬКІЙ ЦЕРКВІ.

Стан Української помонгольської Церкви, себто Церкви по 1240 році, коли Україну захопили були монголи, ставав щодалі усе гіршим, хоч монголи деякі права вернули Церкві. З XIV віку, особливо з віку XV, розпочалися тяжкі та підступні наскоки окатоличених литовців та поляків на Українське Православ'є, і Церква помітно падала на своїй силі, бо їй на-

---

2 Є. Голубинський, ст. 224-225.

3 Там само, ст. 226.

4 Там само, ст. 293.

вмисне творила великий неспокій католицька Польща.

Справа Канонізації Святих в Українській Церкві до 1240-го року була належно впорядкована, — канонізацію чинили Митрополити, звичайно з благословення Костянтинопольського Патріярха, бо в його юрисдикції знаходилась тоді Українська Церква. Але по 1240 році справа ця все падала, бо Українська Церква не мала потрібного внутрішнього спокою. Помонгольський час, час переслідування Православія фанатичною Польщею, був неймовірно тяжкий в Українській Церкві, і Вона не могла спокійно займатися Канонізацією своїх Святих. А по Берестейській Унії 1596-го року пішли відкриті, навіть фізичні, напади на українських Ісповідників Православія. Було не до Канонізації.

А далі Українська Православна Церква опинилася в постійній жорстокій боротьбі з уніятами, які внесли в неї і в саму Україну тяжкий неспокій. Замість рости та розвиватися, та вести народ до незалежності, Православна Українська Церква витрачала свої сили на оборону перед католиками поляками, а головно перед нападами, часто фізичними, уніятів.

Це головна причина, чому наша Православна Церква має так мало Святих... Коли відрахувати Святих Києво-Печерських, то їх у нас зовсім мало...

А спочатку XVII століття уніяти з католиками почали розкладово висміювати українських Святих, скрізь пишучи, буцім то Православна Церква зовсім не має правдивих Святих... І багато було випадків, коли православні українські Святі публічно зневажалися...

Канонізаційні Собори 1547-го і 1549-го років Митрополита Макарія в Московії сильно вплинули на Українську Церкву, — вона бачила, що треба робити, але сил не мала робити те саме в себе, хоч сама справа була пекучою в Україні... Але Польща й Рим не допускали до цього і сильно заважали, — Русь не сміє мати своїх Святих!

Московська Церква на Макаріївському Соборі 1547-го року заторкнула пекучу для Української Церкви справу: вона Митрополитів Київських і князів українців, що перейшли на північ, уважає вже своїми! Як же бути, що робити? Напр.: на цьому Соборі 1547-го року в Москві були канонізовані в Святі Митрополит Йона, князь Олександр Невський (1252-1263) і ін., — їх Московська Церква вважає вже своїми, хоч це було не так.

Справу Канонізації Святих Української Православної Церкви зміг належно поставити тільки Митрополит Петро Могила (1632-1647), на сто літ пізніше від Митр. Макарія. Це була

особа високого княжого молдавського роду і сильно багата, а тому і впливова в Польщі. Він, правдиво православний, поклав усі свої сили на розвиток Православ'я, і високо поставив Православну Українську Церкву: добре зорганізував у Києві нову Колегію, упорядкував належно церковні Богослужби, видав церковні Службники, видав Великого Требника 1646 р., видав "Ісповідання Православної Віри" 1645 р., і т. ін. Православна Церква зміцніла й стала високо!

Канонізація Святих була до цього часу, з вище поданих причин, мало впорядкована, і Митрополит завзято за неї взявся. Поляки з уніятами сильно нападали тоді на українських Святих, і писали, що в Україні правдивих Святих нема, — треба було невідмінно боронитися. І на справу Канонізації Митрополит Петро Могила поклав 10 літ праці (1633-1643).

Найперше Митрополит Петро Могила постановив видати Життя Печерських Святих, "Патерика Печерського", в якому були б описані всі стародавні, головно домонгольські Святі. Це була справа, якої дуже потребувала вся Українська Церква. Цю справу Митрополит доручив Єпископу Косову, і року 1635-го в Києві вийшов друкований "Патерик", але в перекладі на мову польську, — щоб сильніше відбиватися від поляків. Це зробило велике враження скрізь в

Україні, — Православна Церква, виходить, з давнини має своїх великих Святих, своїх Мучеників, правдивих Чудотворців, має своє минуле!... А поляки й уніяти кричали й кричать, що православних українських Святих нема й не було!...

Року 1638-го, з благословення і за допомогою того ж Митрополита Петра Могили в Києві вийшла друга книга: “Тератургема або чуда, що були в самому Печерському монастирі та в обох його Печерах”. Цю високої ціни книгу склав чернець Києво-Печерський, видатний богослов Афанасій Кальнофойський, склав і видав знову таки польською мовою. За сам короткий час 1594-1638 років Афанасій Кальнофойський описав 64 великі чуда, і відомості про них подав по всьому православному світу.

Обидві книги, Патерик 1635 р. і Тератургема 1638-го р. мали велике значення в житті Української Православної Церкви, — вони показали, що наша Церква має своїх власних Святих, а Святі ці — Чудотворці. Упали фальшиві твердження проти них поляків та уніятів!

Про ці дві важливі книги 1635 і 1638 роки славний історик Церкви, проф. Євген Голубинський, пише: “Ці дві книги подали докази, що ті упокоєні, що поживають у Печерах Києво-Печерського монастиря, є Чудотворці, і як такі, повинні бути за-

раховані до Хору Святих, цебто канонізовані”¹.

І Великий Митрополит Петро Могила року 1643-го канонізував 69 Православних Святих! На жаль, докладних відомостей про цю Канонізацію не маємо. Більшість Печерських Святих були канонізовані до того.

Цей же академік Євген Голубинський, глибокий дослідник Канонізації Святих, пише про це: “Щодо помонгольських Печерських Святих, треба думати, що приватно їх визнавали за Святих в міру того, як вони прославліяся чудотвореннями. Але формально вони були канонізовані всі за раз, або всім їм за раз установив святкування Митрополит Петро Могила 1643-го року”².

Те, що зробив у Церкві Московський Митрополит Макарій на Соборах 1547 і 1549 років, те зробив Митрополит Петро Могила на Всеукраїнському Соборі 1643-го року в Києві. На жаль, до нас не дійшло діянь цього Собору 1643-го року, чи може вони просто ще не знайдені.³

На цей канонізаційний Всеукраїнський Собор був запрошений Костян-

---

1 Історія Канонізації Святихъ въ Русской Церкви. М. 1903 р. ст. 210.

2 Там само, ст. 210.

3 Знаю з власного досвіду, що серед актів Державного Архіву в Києві, при Університеті Св. Володимира, було кілька Діань Київських Православних Соборів.

тинопольський Патріярх Парфеній I, і він послав у Київ, як свого Екзарха, відомого Ієромонаха грека Мелетія Сиріґа, і він прибув у літі 1643 р. до Києва на Канонізацію. Мелетій Сиріґ був церковним поетом, фаховим складачем Молебнів, і Митрополит Петро Могила зараз же доручив йому скласти Молебня всім українським Святим, як конечне закінчення Канонізації 1643-го року.

Того часу в Молдавії, в м. Яссах відбувався Собор, на якому головував Протосингел Мелетій Сиріґ, — Собор розглядав і ухвалив знамените “Ісповідання Православної Віри” Митрополита Петра Могили. Із Собору М. Сиріґ приїхав у Київ.

І того ж року Ієромонах Мелетій склав для всіх українських Святих Молебня з таким заголовком: “Правило Молебное ко Преподобным Отцем нашим Печерским, и всѣм Святим, в Малой Россіи просіявшим”. Подано ще про це “Правило Молебное”, що воно співається “когда и где кто изволить”, цебто для загального вжитку. Цього Молебня о. Мелетій склав мовою грецькою, а київські вчені співробітники Петра Могили переклали його на мову церковно-слов'янську. Таким чином Святі Української Церкви одержали одну спільну Службу для всіх, яка щорічно служилася.

Ось у мене в руках Акафістник, виданий у Києві 1693 року. У ньому є

й Молебень усім Святим, “в Малой Росії просіявшим”. На цьому Молебні на листі 215 видрукувано, як заголовок: “Канонъ Преподобнымъ Отцемъ Печерскимъ. Твореніє Мелетія Сиріга”. До цього письмом ХІХ віку додано: “Іеромонахомъ и Прото-сингеломъ Константинопольскія Великія Церкви, прїѣзжавшимъ изъ Молдавіи въ Кієвъ 1643-го года”.

Ось таким чином Митрополит Петро Могила канонізував усіх Святих Печерських, і всіх Святих, що “просіяли в Малой Росії”. Це була величезна історична подія в Українській Православній Церкві, що високо поставила її серед інших Православних Церков. Це була велика подія і для всієї України!

По Митрополиті Петрі Могилі ніколи більше не було масових Канонізацій в Українській Церкві, — звичайно канонізовані були окремі Святі. Ось вони:

1. Афанасій Филипівич, Ігумен Берестейський. За мужню оборону Православної Віри супроти унії поляки розстріляли Афанасія 5-го вересня 1648-го року. Канонізація Мученика відбулася 20-го липня 1666-го року, коли, за Митрополита Йосипа Тукальського, відкриті були нетлінні його Мощі. Було стверджено, що при гробі відбувалися чудесні зцілення. Пам'ять Преподобномученика Афанасія святкується 5-го вересня — день

упокбнення, і 20-го линня — день знайдення Мощів.

2. Преподобний Іо в, Ігумен Почаївський, упокоївся 28-го жовтня 1651-го року, і через вісім років, 28-го серпня 1659-го року Митрополит Київський Діонісій Балабін канонізував Преподобного Іова Почаївського. Перед Канонізацією був канонічний огляд Мощів, бо творилися чуда.

3. Преподобномученик Макарій Овруцько-Канівський, — його вбили турки 7-го вересня 1678-го року, бо він боронив свого монастиря. Через 10 літ, року 1688-го, Мощі Мученика були знайдені нетлінними та чудотворними. Пам'ять його святкується 7-го вересня, у день упокбнення.

4. Мученик Павел згинув від турків за Віру 6-го квітня 1683-го року. Пам'ять його святкується в день упокбнення. Про його життя мало що знаємо.

5. Святий Афанасій Лубенський, бувший Патріярх Костянтинопольський, упокоївся 5-го квітня 1654-го року, у Мгарському монастирі під Лубнями на Полтавщині. Мощі відкриті нетлінними 1662-го і 1672-го років, а потім Афанасій був канонізований.

6. Священномученик Парфеній III, Патріярх Царгородський (1656-1657), був засуджений на страту. Для спасіння йому запропоновано прийняти магометанство, але він сміливо відкинув магометанство і був повішений турками 24-го березня 1657-го р., ніби за співпрацю з українськими

козаками. Пам'ять святкується 24-го березня.

Про всіх цих Святих і їх Канонізацію докладніше розповідаю в своїй монографії 1956 р.: "Українська Церква за час Руїни", ст. 341-402.

Див. ще мою працю 1965-го року: "Українська Патрологія", Список українських Святих, ст. 49-138.

4. СИНОДАЛЬНА ДОБА КАНОНІЗАЦІЇ СВЯТИХ.

Року 1654-го Переяславська Рада 8-го січня, на чолі з Гетьманом Богданом Хмельницьким ухвалила поєднатися з Московією. Про Церкву ніякої писаної постанови не було, і тому й надалі Українська Церква вважала себе від Московської незалежною, а тому й канонізації Святих, як ми бачили вище, робила сама.

З року 1686-го Українська Церква — на вимогу гетьмана Самойловича — була силою й обманом поєднана з Церквою Московською, але ще й по цьому в справах Канонізації Святих вона довго до Москви не зверталася.

Справа ставала щодалі, то гірше, бо московські царі сильно переслідували Православну Церкву. Закінчилася справа тим, що року 1721-го цар Петро I остаточно скасував Патріархат в Росії (тим самим і в Україні), і на чолі Церкви став т. зв. Святіший Синод з правами Патріярха. На чолі Церкви фатально став сам цар, — і

так справа тяглася аж до останнього часу, до 1918-го року, — безпатріяршя.

Цар Петро I сильно ненавидів і переслідував Православну Церкву, і кілька разів нападав і на Мощі Святих, і на Чудотворні Ікони. Грубо й по-солдатському він поводився зо Святинями, і за його царювання (1696-1725) ані одної Канонізації не відбулося. Обидві Церкві — Московська й Українська — позосталися при своїх Святих: Українська Церква до сі ще ніколи не визнавала Святих Московської Церкви, і навпаки, і до списку своїх Святих їх не вносили.

І ще довго-довго жодних Канонізацій Святих не було, бо московський уряд, духом протестантський, був рішуче проти них. Прорвав цю загату тільки Митрополит Ростовський Арсеній Мацієвич, який року 1752-го 21-го вересня відкрив нетлінні Мощі свого попередника, Митрополита Дмитрія Ростовського (†1709 р.), і рішуче настояв, щоб Канонізація Святого Дмитрія таки відбулася, — і вона відбулася 1757-го року.

А далі справу Канонізації Святих в Московській і Українській Церквах знову зовсім спинили.

Але за цариці Катерини II Св. Синод уперше підняв справу спільноти Церкви в Росії й Україні. Звернено було увагу, що в Місяцесловах Української Церкви нема Святих Російської Церкви, і навпаки: в Місяце-

словах (Календарях) Російської Церкви нема Українських Святих.¹ Цебто, Церкви Українська і Московська від свого початку ніколи не почитали Святих другої Церкви...

І року 1762-го Св. Синод наказав вписати в Місяцеслови Московської Церкви українських Святих і навпаки.

Церкви не спішили з виконанням цього зарядження, і Св. Синод (з наказу Катерини II) повторив свого наказу ще два рази, — в роках 1775 і 1784. Цебто, 22 роки точилася справа укладання спільного Пом'яника Святих для обох Церков, бо Церкви таємно були проти цього.

Українське Духовенство на Відпустах згадувало звичайно тільки своїх українських Святих. Так, знаємо, що Старець Паїсій Величковський, будши Настоятелем Нямецького молдавського монастиря, на Відпустах згадував тільки Святих Української Церкви: Преподобні Антоній і Феодосій і інші Чудотворці Печерські (3-го травня і 10-го липня), Благовірна княгиня Ольга (11-го липня), Рівноапостольний князь Володимир (15-го липня). Цікаво, що 21-го вересня в Нямецькому монастирі щорічно правилась Служба Божа Святителю Дмитрію Ростовському.²

---

1 Е. Голубинскій: Канонизація, ст.202.

2 Прот. С. Четвериков: Молдавский Старець Паисій Величковский. 1938 рік, ст.120.

Пізніше так само дуже трудно було канонізувати Святих, особливо коли вони були українського походження. Так, іще були канонізовані:

1. Інокентій Кульчицький, Єпископ Іркутський, † 1731 року. Канонізований 28-го жовтня 1804 року, хоч Мощі були відкриті ще року 1755-го.

2. Феодосій Углицький, Архiepіскоп Чернігівський, † 1696-го року. А канонізований аж 1896-го року, — через 200 років по упокоєнні, хоч Церква й народ багато разів просили про Канонізування, і хоч непереривно творилися чуда від Мощів.³

Року 1918-го, коли цар Микола II був замордований, Всеросійський Собор у Москві відразу відновив Патріархат, що його скасував був 1721-року цар Петро I. І цей Собор підготував кілька осіб, місцево почитаних за Святих, до Канонізації. Але комуністи розігнали цього Всеросійського Собора, і Канонізація не відбулася.

Про Святителів, що чекають своєї Канонізації, див. у моїй праці “Українська Патрологія”, ст. 100-136.

І ввесь час робилися різні прикroщі Церкві в канонізаційних справах. Так, року 1744-го грудня 6-го дня цариця Єлисавета наказала Св. Синодoві розглянути справу, ніби є належно

---

³ Велика праця про Святого Феодосія Углицького подається в “Житія Святихъ” Арх. Филарета, лютий, 1900 р., ст. 51-247.

неоглянені Мощі. І 7-го грудня 1744-го року Св. Синод наказав: Які де були не “під спудом неосвідительствовані Мощі, а потім без належного огляду сховані”, то донести про цю справу Синодові.⁴ Але продовження й наслідків цієї справи не знаємо.

---

⁴ Полное собрание постановлений и распоряжений... 1907 г. том II ст. 289 число 788.

V.

СВЯТІ МІСЦЕВІ І ВСЕЦЕРКОВНІ.

Почитання людей зо свого оточення за Святих розпочалося з дуже давнього часу. І це почитання завжди перше буває своїм місцевим, — спочатку не виходить поза тісне оточення. Коли в Христовій Церкві встановилося почитання деяких людей за їх високочесотне життя, то таке почитання звичайно устанавлялося найперше в близькому оточенні, — не виходило за те місто, де був похований Святий.

З бігом часу Християнство ширилося і в глибину, і стали появлятися особи високочесотного подвижничого життя, які цілком віддавалися на службу Богові. Люди поважали таких Святими, а що вони знали їх ближче, то й ширили славу про цих чесотних людей. Взагалі ж часто буває, що люди високо почитають Святих, бо прагнуть, щоб такі були.

Було багато подвижників, що справді горливо служили Богові й віддавали Йому все своє життя, — служили Молитвою, терпінням, трудами й т. ін., а то й милостинею, —

багато та щедро допомагали своїм ближнім, чим могли. Слава про таких людей шірилася, а пізніше їхнє оточення ставало на думку, що це особа Свята.

Місцева обмежена Канонізація в Святі — найдавніша, і вона була по всіх Церквах усіх християнських народів. Багато було й таких Святих, що їхня Канонізація й кінчалася на місцевому почитанні, а з бігом часу воно й забувалося, заступаючись іншими наступними. І багато-багато було таких Святих, ім'я яких забулося на віки вічні на землі, але сяє в Господа, в Церкві Небесній.

Пізніше, коли розвинулось організоване церковне життя, то стала ускладнятися й Канонізація. Місцеві чи локальні Святі виростали на Святих єпархіяльних. Скажемо, у греків були Святі окремого якого села, — їх канонізував сам народ. Пізніше появилася ширша Канонізація, єпархіяльного розміру, — Канонізацію робив єпархіяльний Архиєрей за ініціативою народу.

Так жили, щодо Канонізації Святих, окремі Церкви-Громади, так жили окремі монастирі. По всіх православних землях монастирі, особливо великі, тобто Лаври, часто самі розпочинали справу Канонізації своїх Святих. Так було у греків, так було і в нас, українців.

І пізніше, коли церковне життя більше розвинулось, місцеве оточен-

ня сильно впливало на Канонізацію, і сильно проявляло ініціативу в ній.

Святі місцевого походження відігравали велику роль в справі християнізації, а своєю працею та чесотним християнським життям сильно впливали на оточення, серед якого жили. У Грецькій Церкві відомі випадки такого сильного шанування людей за богобійне життя, що таким Святим ставили Храми ще за життя їх; правда, по інших країнах такого не помічалось.

У греків ще з давнини сильно почиталися Архиєреї, але часто як Святі місцеві, Святі своєї Єпархії, а пізніше тільки мала частина їх перейшла в число Святих загальноцерковних.

Великі Святі, Святі всецерковного почитання, також рано появилися. Найпершими Святими Христової Церкви були Мати Божа та Іван Предтеча, — вони рано ввійшли в церковне життя, як Святі, і то для всієї Церкви. Поза ними всі Апостоли стали Святими всієї Церкви, хоч у тих місцях, де який Апостол працював особисто, там його й гарячіше почитали.

Спочатку почитання й Мучеників було місцеве, і тільки десь з IV віку по Церквах пішов звичай шанувати Мучеників по всій Церкві. Справу загальноцерковної Канонізації провадить Митрополит чи Патріярх та його Собор. Розвій загальноцерков-

ного почитання Святих ішов помалу й дуже довго, ступнево даючи ширші й суворіші правила канонізаційного процесу. Але рано, десь уже по IV віці, в Церкві встановлюється правило, що всі Мученики за Віру стають загальноцерковними Святими вже через саме своє мучеництво.

Імператор грецький Лев Мудрий (886-911) разом з церковним Проводом установив, щоб були всецерковні святкування всім Апостолам та всім Мученикам, а крім цього сімом Святителям: Афанасію Олександрійському, Василю Великому, Григорію Богослову, Григорію Ніському, Івану Золотоустому, Кирилу Олександрійському і Єпифанію Кипрському. Оце були загальні Святі для всієї Грецької Церкви, — спочатку їх дуже мало.

Свято Всім Святим разом відоме в Грецькій Церкві ще з IV віку, — його згадує в своєму похвальному Слові Іван Золотоустий. В Україні спільне Свято “всім Святим, в Малой Росії просіявшим”, установлене року 1643-го, за Митрополита Петра Могили.

Року 318-го відбувся в Карфагені Собор, і 94 Правилom постановлено не ставити Вівтарів по садах чи полях, чи інших місцях, коли там немає тіла чи костей Мучеників. Бо багато було й таких випадків, коли почитання заводилося неправильно.

Часті були випадки, коли церковна влада перевіряла місцевих Святих, і

часто бувало, що Святі місцеві надалі оголошувалися Святими всецерковними, а рідко — й касувалися.

В Україні Святі появилися від самого початку Христової Церкви, і звичайно були тільки місцевими, а не всецерковними. Багато Святих Києво-Печерської Лаври були Святими теж тільки місцевими, — своїми монастирськими.

Спочатку, і то довго, всецерковними Святими в Україні були тільки оці шестеро: Мученики Борис і Гліб, Преподобні Антоній і Феодосій Печерські, князь Володимир та княгиня Ольга. Усі інші Святі поза межами України були тільки місцевими.

Місцевих Святих було завжди багато, і з часом слава їх усе ширилася, і вони поволі ставали Святими всецерковними. Року 1643-го Митрополит Київський П. Могила канонізував усіх Києво-Печерських Святих, як всеукраїнських.

VI.

ЧУДОТВОРЕННЯ СВЯТИХ.

За богобійне життя та подвижницькі дії Господь завжди означає людину Своїми особливими Дарами. Найбільший Дар, — це Дар чудотворення. Хто своє життя віддав своєму Господу, хто чесно служив Йому, хто був подвижником для Нього, того Бог наділяє Даром чудотворення або ще за життя його, або вже по упокоєнні. Таку людину Церква зве Святою, і церковний Провід чинить над нею т. зв. Канонізацію в Святі, цебто Прославлення: оголошує, що уважає її Святою.

У Православній Церкві з глибокої давнини установлено, що Святим стає тільки той, хто чинить чуда. Чудотворення — це основа Канонізації. Це та основа, яка не залежить від особистої думки чи бажання тих, хто Канонізацію робить, — ні від Проводу Церкви, ні від влади світської. Бо Канонізацію провадить Сам Господь.

Багато Святих мали Дара чудотворення ще за життя свого, а по упокоєнні це чудотворення ще збільшу-

валося. В основі своїй всі Святі — Чудотворці.

Великий Отець IV-V віків Єфрем Сирієць твердить: “Святі і по смерті своїй чинять, як живі: зціляють хворих, виганяють бісів, бо в Моцях Святих завжди присутня чудодійна Благодать Св. Духа”.

І багато було таких Святих, що ще за життя свого вже прославилися чудотворством. І тому й тепер по всіх Православних Церквах при Канонізації найпершою підставою береться чудотворство, — без попереднього чудотворення ніхто Святим не буде оголошений, бо канонізаційний процес без цього не приймається.

Звичайно Моці Святого лежать поховані в землі, і при них починають чинитися чуда, — це вже вказівка на можливість Канонізації. Про чуда повідомляється свій Єпископ, і він робить розслід цих чуд, — він призначує комісію, яка під присягою допитує свідків, що вони бачили чи чули, особливо докладно випитує тих, хто сам на собі мав це чудо. Усі свідки й усі допрошені підписують під присягою такі акти канонізаційного процесу. Процес цей завжди пильний і суворий, і завжди довгий.

Напр., у Церкві Католицькій для Канонізації в Святі вимагається, щоб минуло 80 літ з дня упокоєння, а для Беатифікації — 50 літ.

Отже, з найдавнішого часу і дотепер основою Канонізації в Українсь-

кій Православній Церкві завжди були тільки самі чуда, — це основа, взята нами від Церкви Грецької. Києво-Печерська Лавра дала Українській Церкві найбільше Святих, і всі вони — чудотворці. Чуда ніколи не спинялись в Києво-Печерському монастирі, і завжди вважали їх Божим Даром за подвижництво. Власне через ці чуда Києво-Печерська Лавра так високо славилась. Вона була Вишня охорона всієї України! Тому у Відпустах згадуємо: “всіх Чудотворців Печерських”.

Уже з давнини появилвся рукописний “Патерік Печерський”, що вперше був і видрукований 1635-го року (в перекладі на мову польську), — у ньому є опис багатьох чуд печерських Подвижників. У “Тератургеми” 1638-го року, яку склав чернець Афанасій Кальнофойський, він описує 64 великі чуда за час 1595-1638 роки, що сталися в Києво-Печерській Лаврі.¹

Коли робився року 1859-го канонізаційний процес Архiepіскопа Чернігівського Феодосія Углицького (†1696 р.), то Св. Синодові були подані різні Списки чудес Святителя. Св. Синод пильно перевірів ці списки на місці в Чернігові. Життя Св. Феодосія описує 76 видатніших чуд.²

---

1 Про цього Патерика і Чуда див. проф. С. Голубевъ: Петръ Могила, том II ст. 268-309, Київ, 1898. Тут поданий їх опис.

2 Див. Арх. Филарет: “Житія Святыхъ”, 1900 р., лютий, ст. 131-196.

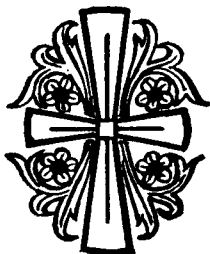
Через кілька років по похованні в Києво-Печерській Лаврі упокоєного звичайно відкопували й клали на деякий час в особному місці. І коли ставалися чуда від Мошів, то починався процес Канонізації. Коли ж ні, тіло знову закопувалося в землю. Цей звичай відкопування тіла покійника і випробування його на можливість чуд, був занесений до Києво-Печерської Лаври ще XI віку, на початку її з Афону, і тут на довгий час і защепився. Див. вище ст. 31-33.

Митрополит Київський і всієї Руси волиняк Петро упокоївся 21-го грудня 1326-го року в Москві. Як тільки його поховали, зараз же розпочалися чуда. Наступник Митрополита Петра, Митрополит Феогност через 13 літ по впокоєнні М. Петра написав року 1339-го у Костянтинополь до Патріярха Івана XIV, що “Митрополит Петро прославлений Богом і виявився правдивим Його Угодником, так що й великі чуда творяться ним і зціляються різні недуги”. І Патріярх благословляє канонізувати Митрополита Петра, і щоб Митрополит Феогност “поступив за Чином Церкви — і пошанував, і ублажав Угодника Божого Піснопіннями та Священними Славленнями, і передав це і на будучі часи”.³

---

3 Є. Голубинський, ст. 383. Тут сама Грамота в грецькому оригіналі і в перекладі на російську мову.

Так і позосталося на вічні часи:
Святим оголошується тільки той, ко-
му Господь посилає Дара чудотвó-
рення. Ніколи за давні часи нетління
тіла Святого не вимагалося як най-
першу основу.

VII.

МОЩІ СВЯТИХ

1. БЛАГОДАТНА СИЛА В МОЩАХ СВЯТИХ.

Св. Письмо ясно свідчить, що Мощі Святих можуть мати в собі благодатну силу й творити чуда. Так, наприклад, коли до гробу Пророка Єлисея вклали були померлого, і він торкнувся костей (=Мощів) Єлисея, то померлий ожив (2 Сам. 13.21).

Мощі — це позostalості від тіл Святих Християнської Церкви. Почитаються вони вже з I віку Християнства, а з бігом часу набрали ще більшого шанування. Перша, початкова Церква мала дуже багато Мучеників, яких римська влада закатувала за саме Християнство, за Віру Христову, і всі церковні Громади побожно шанували останки чи Мощі цих закатованих Мучеників.

На гробах Мучеників рано почали ставити Храми. А по Міланському Едикту 313-го року, коли Християнство одержало волю і стало Вірою державною, увійшло в обов'язок, щоб Храми ставилися тільки на Мо-

щах Святих. Це робилося так удавнину, робиться так і тепер, — при Освяченні Храму конче кладеться частинка Св. Мощів під Престол чи на Престол, або тільки в освячуваний Антимінс. І позосталося церковним Каноном аж до сьогодні, що Св. Літургія може служитися тільки на освяченому Антимінсі з частинкою Св. Мощів, — без нього Таїнство Євхаристії не буде Таїнством.

У давнину частинки Св. Мощів закладалися і в малі Хрести, які носили на шії. Такі Хрести з Мощами звуться Енколпіонами, — їх в Україні маємо не мало ще з X-XI віків.

Почитання Мощів затвердив VII Вселенський Собор 787-го року, як Догмат. Але ясно зазначається, що, почитаючи Мощі, ми почитаємо не останки Святого, а самого Святого, — почитання відносимо до нього, Святого, і тим нагадуємо собі добрі діла його, щоб їх наслідувати.

Отже, почитання Мощів відоме ще з перших часів Християнства. Ще раз — це почитання стосується не самих останків Святого, а тільки самого Святого, Мощі — тільки нагадування про нього. І коли Апостол Павло зве кожне тіло “Храмом Духа Святого” (1 Кор. 6. 19), то тим більше це треба сказати про тіло Святого.

Учений богослов так по-людському вияснює почитання Мощів: “В улюбленому люблені не тільки душа з її якостями, але й тіло з його ознака-

ми. Ось через це поклоняємось і цілуємо Св. Мощі, а також шануємо й могили. Мало самого духового почитання й любови до покійних, — необхідне й тілесне наближення до них. Цьому відповідає й Догмат Іконопочитання, що вміщає принципову можливість отілеснення любови”.²

Почитаючи Мощі, ми почитаємо й славимо й Самого Бога, благодатна й чудесна Сила Якого проявляється і в останках Святих, — у їхніх Мощах.

Слово “мощі”, як сказано на ст. 12, визначає тільки “кості”, цебто найміцніша (“моцна”) частина тіла. І коли кажемо, що від Святого позосталися “Мощі”, то це треба розуміти як кості (давнє “мошть, чи мощь — сила, кістка). Прославлення Мощів робиться тільки тоді, коли вони прославляються чудами, а чи саме тіло позосталося цілим, чи зотліло, це в Канонізації Святого не грає виднішого значення. Навпаки, кожне поховане тіло, згідно наказу Божому: “Ти порох — і до пороху вернешся” (Буття 3. 19) мусить у землі зотліти, і така віра панувала всю давнину. Вона позосталася на Афоні ще й тепер. — там по трьох роках по Похороні похованого викопують, і коли тіло не розклатося й не зчорніло, це ознака гріховности монаха: його закопують знову, і пра-

---

2 Прот. С. Булгаковъ: Лѣтвица Іаковля. Париж, 1929 р. ст. 16-17.

вляться по ньому ревії Панахиди, щоб Господь помилував грішного, і щоб тіло його прийняла земля.³ А коли нетлінність тіла супроводиться чудами, то тільки це ознака Святості упокоєного. Див. вище ст. 57.

У Книзі Псалмів 15. 10 читаємо:

“Бо Ти не опустити моєї душі
до шеблу,
не попустиш Своему Святому
побачити тління!”

Тут “тління” — це ад взагалі, це синонім “шеблу” (аду), а не тління тіла. Тут говориться, що Праведний піде до Раю, а не до аду.

Московський Стоглавий Собор 1551-го року виніс про Мощі свою постанову, в якій ствердив, що для прославлення їх конче потрібні ще й чуда, а самого нетління мало. І це тільки головно за останні віки поширилась нова наука, ніби нетлінні Мощі конче мусять бути для Канонізації Святого. Імператор Петро I багато до того спричинився, бо видавав усякі критичні заборонні накази супроти Мощів.

Коли Великий Князь Володїмир охрестився року 988-го, то він публічно виголосив повне Ісповідання Віри, і присягнув за себе і за свій народ: “Вірую і приемлю церковная Преданія, і кланяюся Честним Иконам, кланяюся Древу Честному, і Кресту, і

---

3 И. Черкасовъ: Гласъ съ Востока. Часть I: Афонъ. Київ, 1902 р. ст. 126.

всякому Кресту, і Святим Мощем, і Святим Сосудом”.⁴ Це була присяга за всю Україну.

Доказом того, що Мощі Святих — це тільки їхні Кості, служить і те, що з Греції на Схід, в Україну та в Росію, привозили дуже багато Мощів, — і все тільки кусочки костей того чи іншого Святого, і ніколи тіло. Та і в Антимінси вкладається тільки суха манюсінька часточка з костей, як часточка того чи іншого Святого, і це вважається за цілі Мощі.

Архимандрит Захарій Копистенський у своїм славнім творі “Палинодія” середини XVII віку подає: “Мощі — то єсть кості і тіла Святих... Мощі — то є части костей і тіл Святих”.⁵

Словник Памви Беринди, Київ, 1627-го року, під гаслом “Мощі” вияснює: “Мощі — сила, моц нѣякаа, и тыжъ тѣла Святихъ или кости ихъ”. Це вияснення — це думка й наука кийвських учених богословів на 1627 рік. Так думала й думає вся Православна Церква. Так подає про Мощі Св. Димитрій Ростовський в своїй кн. “Розиск”, Митрополит Стефан Яворський у праці “Камінь Віри” й інші.⁶

Усе вище подане ясно й міцно свідчить, що в давнину нетління тіла при

4 Іпатський Літопис вид. 1871 р., ст. 77-78.

5 Частина II, розділ II, на початку.

6 Є. Голубинський, ст. 300.

Канонізації не вимагалось, — вимагалися тільки кості та чудотворення їх. Але з XVII століття при Канонізації помалу входить звичай вимагати вже й нетління тіл. Учений Патріярх Єрусалимський Нектарій (†1680) писав, що для Канонізації тепер вимагається більше як удавнину — Господніх Знамен, — вимагається чуда, нетління тіла й благовонність його⁷.

Літопис Московський під 1472 роком подає дуже важливе свідчення про знайдення Мощів Св. Митрополита Київського Петра: Пахомій Святогорець написав (про Св. М-та Петра), що “в тілі знайшли Чудотворця”, написав Пахомій так “через людську невіру, за якою хто не в тілі лежить, той у них не Святий. А того не кажуть, що голі кості дають зцілення”...⁸ Це сильний доказ того, що Мощі — тільки кості.

2. ЧУДОТВОРЕННЯ МОЩІВ.

Мощі Святого завжди творять чуда,¹ але часто їх знаходять тільки випадково, напр., при копанні фундаментів для нової Церкви, при праві Храму і т. ін. Мощі “відкриваються” різного часу по впокоєнні

7 Є. Голубинський, ст. 28.

8 А. Н. Пыпинъ: История русской литературы, Спб. 1907 р., том I ст. 298.

1 Про чудотворення див. вище розділ IV, — тут розповідаю про це докладніше.

Святого, часом незабаром, а часом значно пізніше. Напр., Митрополит Ростовський Дмитрій Туптало упокоївся 1709-го року, а його нетлінні Мощі знайшли 21-го вересня 1752-го року. — направляли в Ростові в Соборі підлогу, зірвали її і заглянули в труну Святого, — тіло його було нетлінне!

Бувають випадки, що почитання Святого через чуда починаються раніше, як викривають його Мощі, — так було з Преп. Феодосієм Печерським, якого Мощі знайдені через 17 літ по упокоєнні. Мощі Преподобного Антонія Печерського не відкривалися ніколи. Мощі деяких давніх Святих знайдені дуже пізно, напр. аж у XVII віці, — бо пізно чуда зазначені.

Коли відбуваються при Мощах чуда, то тіло звичайно викопують і досліджують. І про все сповіщають свого Архиєрея, і звичайно починається канонізаційний процес.

У давнину покійників закопували зовсім мілко, у піваршина глибини. Так було у греків, так було в Україні, так було на Афоні, і так там і тепер.²

3. НЕТЛІННЯ МОЩІВ.

Слово “Мощі” вдавнину визначали “кості”, і тому стародавнє свід-

---

2 Є. Голубинський, ст. 44, 439.

чення про Мощі треба сприймати як свідчення про кості його.

У старовину зовсім не було науки про те, що тіло Святих конче не тлінне. Маємо багато свідчень про стародавніх Святих, Мощі яких були тільки самі кості. Мощі всіх Апостолів — тільки кості. Апостол Лука у своїй Книзі “Діяння Святих Апостолів” свідчить про одного з найбільших Святих: “Давид, що часу свого послужив Волі Божій, спочив, і злучився з батьками своїми, й зотління побачив” (13. 36). Отже, цілих Мощей від Пророка Давида не позосталося. Й цього не чекалося.

Св. Отець Іван Золотоустий у своїх проповідях часто зве Мощі Святих костями (*osta*), а Мощі Апостола Павла зве порохом. Взагалі ж про Мощі Золотоустий пише: “Бог поділився з нами Мучениками: їхні душі взяв Собі, а тіла до деякої міри дав нам, щоб їхні Святі кості ми постійно мали, як нагадування про чесноти”³

Маємо багато свідчень, що Мощі грецьких Святих, це або все тіло, або частіше — самі тільки кості. Те саме і в Святих в Україні.

У руїнах Десятинної Церкви в Ки-

---

3 Є. Голубинський, ст. 517. На ст. 516-519 проф. Голубинський подає багато виписок із творів Св. Івана Золотоустого, що він розуміє слово “Мощі” як “кості” або й “порох”.

еві року 1635-го Митрополит Могила знайшов Мощі Святого князя Володимира, — це були самі тільки кості, власне частинки костей. Ці часті зберігались: Голова — в Великій Успенській Лаврі в Києві, один щелеп — в Успенському Соборі в Москві, ручна кістка — в Києво-Софійському Соборі, — так ці часті пороздавав ще Митрополит Петро Могила, бо в Церкві є стародавній звичай ділитися Мощами, звичайно — кістками.

У давнину, для проголошення кого Святим, не конче потрібні були Мощі, — є Святі, від яких навіть Мошей не було в час проголошення їх Святими. Знаємо багато Святих, що їхні тіла зовсім зітліли.⁴ Напр., Митрополит Київський і всієї Руси Петро (†1326) прославився тільки за чуда, а Мощі його — самі кості.

Є Святі, від яких позосталися самі малі останки. Так, у Дальших Печерах зберігається одна голінка. Крім цього, у Київських Печерах зберіглися самі голови невідомих Святих, — у Ближчих Печерах їх 30, а в Дальших — 31.

4. МИРО, ПАХОЩІ ТА СЯЙВО ВІД МОЩІВ.

Мощі багатьох грецьких Святих видавали з себе цілюще миро. Ті бі

---

⁴ Дм. Соснинъ: О нетлѣніи Святыхъ Мошей въ Церкви Христіанской. Спб. 1832, видання друге, 1833 р. Це магістерська дисертація.

голова Святих, що зберігаються в Київських Печерах, також видають з себе Миро, чому й звуться Миротечивими.

При відкритті Мощів часто буває, що вони видають з себе т. зв. “райські пахощі” чи благовоння, і часом ці пахощі бувають такі сильні, що їх ясно чують усі присутні. На Афоні при Канонізації Святих звичайно вимагається і благовоння Мощів. Коли в XI ст. викопали Мощі Мучеників Боріса й Гліба, то почувлось сильно благовоння. Те саме чулось від Мощів Преподобного Іова Почаївського 1657-го року, Святителя Афанасія Лубенського й багато ін.

А часом на гробі Святого видно блискуче Сяйво, напр. це бачили в XV віці на гробі Преподобного Стефана Махрицького, Преп. Іова Почаївського й ін.

Мощі Преп. Антонія Печерського ввесь час під спудом. Не раз хотіли відкрити їх, але Божа Сила спиняла сміливців. Кальнофойський подає: “Коли москалі наважилися вийняти Мощі Антонія з гробу, то Святий, з Волі Божої, раз прогнав їх огнем, чого й тепер є знаки, а другий раз — водою”.¹

Через те, що Мощі Св. Антонія все були “під спудом”, тому йому дов-

---

1 Ф. І. Спасскій: Русское Литургическое творчество, 1951 рік, ст. 129.

гий час і прославлення не було, — до XV віку.²

Ще приклад, — є Мощі й нетлінні. Мощі Святителя Феодосія Чернігівського (Углицького, †1696 р.) кілька разів обслідувалися і знаходилися нетлінними, але Святителя не канонізували, бо ніби й так багато було Святих в Україні. Тіло Феодосія кілька разів перекладалося в нову труну, — і кожного разу воно було нетлінне. За нового часу, року 1850-го тіло було ще раз офіційно обслідуване, і ще раз установлено нетління, і року 1896-го було установлене Прославлення. А запис чудес офіційно почали вести з 1835-го року.³

Маємо багато описів стародавніх візантійських Мощів, і часто бувало, коли їх знаходили, то чулися вонні пахощі, а часом з Мощів текло миро.⁴ У Візантії це часто бувало при Мощах.

На тому місці, де лежали Мощі Святих Мучеників Борйса й Гліба, “часом бачили Огнénного Стовпа, а часом чувся й спів Анголів”.

5. ПОЧИТАННЯ МОЩІВ В УКРАЇНІ.

В Україні почитання Мощів відоме ще від початку введення Християнства. Так, Володимир Великий, узявши від греків місто Херсонес, вивіз звід-

---

2. Там само.

3. Спаський й, ст. 251.

4. Ф. Терновський й, ст. 415.

ти 988-го року частину Мощів (а саме — голову) Св. Климента, Папи Римського (91-100), й учня його Фива,⁴ і поклав їх у Десятинній Церкві. Це Мощі того Св. Климента, які свого часу раніше, року 862-го, знайшов у м. Херсонесі Костянтин Філософ, будучи там, і відвіз їх до Риму. Коли Костянтин з Мощами під'їздив до Риму, то назустріч Мощам виїшов сам Папа.⁵ Звичайно, це були не цілі Мощі, а тільки частинка їх.

Пізніше, року 1147-го цими Мощами Св. Климента Єпископи поблагословили в Києві на Митрополита Єпископа Кліма Смолятича, як Митрополита благословляли в Костянтинополі рукою Св. Івана Золотоустого.⁶ Отже, визнавали велику освячуючу силу Мощів.

Наш Іпатський Літопис показує не раз, що в Україні Мощі Святих сильно почиталися. Напр., під 1072 р. Літописець розповідає, як врочисто 20-го травня переносили Мощі Святих Бориса й Гліба. Присутні були князі й Митрополит зо всіма Єпископами. І коли покладали Мощі Св. Бориса в нову Церкву, та коли відкрили раку (гріб), “Исповнися Церкви благоуханія вонѣ благи... И цѣ-

---

4 Іпатський Літопис під 988 р., вид. 1871 р., ст. 79.

5 Див. І. Огієнко: Костянтин і Мефодій, 1927 р., том перший, ст. 271.

6 Іпатський Літопис під 1147 р., ст. 241-242.

ловавше Мощи его, вложиша и в раку камену”. По цьому перевезли й Мощі Св. Гліба. “И отпѣша Литургию, обѣдаша братья си вся на купь, когождо с бояры своими, и с любовью великою”.⁷

А під 1288 роком розповідається про князя Волинського Володимира Васильковича (†10.XII.1288 р.), який вславився своїм чесотним життям: “Сему же благовѣрному князю Володимеру, вложено во гробъ, и лежа въ гробъ тѣло его не замазано од 11 дне мѣсяца декабрия до 6 дне мѣсяца априля. Княгини же его не можаше ся втолити, но пришедши съ Єпископомъ и съ всѣмъ Крилосомъ, одкрывши гробъ, и видиша тѣло его цѣло й бѣло, и благоуханіе от гроба бысть, и воня (пахощі) подобна араматъ многоцѣнныхъ. И замазаша гробъ его, мѣсяца априля 6 день, въ среду Страстноѣ Недѣли”.⁸

Так Господь прославляє Мощі тих, хто догодив Йому!

6. ПЕРЕНЕСЕННЯ МОЩІВ.

Небагато Мощів Святих позосталися там, де були закопані по упокоєнні Святого. Перенесення Мощів з одного місця на друге буває часто, і то з різних причин, — вільних і невільних. Так, знаємо, що імператор Констанцій, син імператора

---

7 За виданням 1871 р., ст. 127-128.

8 За виданням 1871 р., ст. 608.

Костянтина Великого, переніс Мощі (вони були самі кості) Апостола Андрея Первозванного року 357-го в Костянтинополь. Перенесення взагалі було таке часте, що вийшов був наказ імператора Феодосія Великого 386-го року, щоб надалі не викопувати тіл Мучеників і не переносити їх в інші міста. Але пізніше цей наказ був таки відмінений, і переносити Мощі знову дозволяли.

В Україні перенесення Мощів з місця на місце, чи з міста в інше місто бувало часто, і то з різних причин, часом і політичних. Мощі князя Чернігівського Михаїла і його боярина Федора, яких татари замордували за Віру 20-го вересня 1244-го року, довго береглися в Чернігові. Але р. 1575-го, з наказу московського царя Івана Грозного (Чернігівщина була тоді під Московією), Мощі цих Святих були перевезені з Чернігова в Москву, у Собор їх пам'яті. Року 1770-го їх знову перенесено в двірцевий Собор, а р. 1774-го в Архангельський Собор, де вони спочивали до 1812-го р. Не раз підіймалася справа повернення цих Мощів у Чернігів, але царська влада цього не дозволяла... Зрештою по 1812 р. ці Мощі зникли, — їх захопили французи.

Звертаю тут увагу ще на одне. Мощі — це звичайно кості, а не тіло, цебто за правдивим давнім віруванням нашої Церкви. Звичайно й дуже часто вдавнину Мощів не зберігали

цілими, але ділилися ними: легко ділили Мощі на частиночки — більші чи менші — й роздавали їх Церквам та монастирям, а то й видатним особам. Так утворився звичай ділити Мощі на частини. І звичайно бувало так, що часточка записувалася до церковних Списків як “Мощі” без детальнішого означення, або: “Рука”, “Нога”, “Голова” і т. ін., а насправді це була тільки сама частиночка якогось члена Мощів. Це багатоважкова традиція.

А через це постало таке, що Мощі тепер знаходяться по багатьох місцях та містах. Постало й таке, що Церкви оголошують, що в них знаходиться, скажемо, голова, тоді як у них тільки частиночка з голови. Атеїсти використовують це, що ніби якийсь Святий має багато голів, чи рук, чи ніг. Це зовсім не так, — по цих містах знаходяться не цілі Мощі, а тільки частинки з них.

І в Св. Антимінсах знаходяться “Мощі”, — цебто найменшенька частиночка їх, часом така, як макове зерно.

7. БЕРЕЖЕННЯ МОЩІВ.

Звичайно упокоєного Святого клали в труну. А по Канонізації Мощі перекладають у гарно-зроблену труну, що зветься ра́ка.

Походження слова ра́ка неясне, — певне ця назва походить від давнього латинського arca, що визначає

скриня, ковчег, гріб, гробовець.* Часто в раку ставиться і перша труна Святого, і в неї кладуться Мощі.

Рака була вже в давніх гебреїв. Ісус Христос говорив про лицемірних: “Горе вам, книжники та фарисеї, лицеміри, що Пророкам надгробники ставите, а Праведникам прикрашаєте пам’ятники (раки)”... (Матвія 23. 29).

По 313 році, коли Християнство стало Вірою державною, почали викопувати труни Святих, особливо Мучеників, і перекладати їх у пишні й дорогі раки. На Заході, в Європі, раки часто були розкішні, дорогі й високо мистецькі.¹

В Католицькій Церкві раки були різної форми, архітектурні, є раки срібні й позолочені, пишно прикрашені. Раки православної Церкви — звичайно панує форма прямокутного гроба.

В Україні і в Росії раки звичайно стоять по Соборах міських чи монастирських. Вони ставляться на підвищенні, під пишним балдахіном.

Обличчя Святого в раці часом відкрите, — закрите тільки покрівцем. Відкрита й рука для цілування.

Перші раки вдавнину в Україні з

---

* А. Преображенській: Етимологический Словарь русскаго языка. М. 1914 р. том II ст. 178.

¹ Гр. Салтиков склав каталога мистецьких рак в Європі.

каменю, напр. рака Муч. Борису й Глібові року 1072-го була камінна, такою ж була і рака Вел. кн. Ярослава Мудрого, що стояла в Софійському Соборі в Києві.

Коли Мощі знаходяться “під спудом”, то зверху ставили порожню раку, а на ній — покров з Іконою Святого. Це так званий “кенотáf”, гр. kenotáphion — порожній гріб, могила.

Пишна рака Преп. Іова в Почаєві, а ще пишніші: незвичайно мистецька рака Преп. Сергія Радонізького, з XVI в., під Москвою (в Троїцько-Сергіївській Лаврі) та Олександра Невського, XVIII в., в Петербурзі.

Часто бувало, що в Хреста вкладали Часточки Мощів, — такий Хрест зветься Енколпіон. Енколпіони в нас в Україні відомі з XI віку.

У Києво-Печерській Лаврі всі Мощі відкриті, хоч верхня частина труни часом і закрита.

У трунах верхня дошка часом мала віконце, через яке можна було бачити Мощі й цілувати їх; таке віконце було в труні княгині Ольги, і т. ін. Труни були різні, часто камінні.

У день почитання Святого, цебто в день його упокоєння чи знайдення Мощів його, їх урочисто обносили кругом Церкви і торкалися ними до недужих. Або недужі клалися на землю чи ставали на коліна, а Мощі несли над ними. Такі Процесії з Мощами Св. Митрополита Макарія робили в

Києві в Софійській Катедрі, з Мошами Преподобного Іова в Почаєві, і т. ін. І при цих Процесіях часто чинилися чуда.

Підкреслюю ще, що наявність Священних Мощів у тій чи іншій землі сильно підносила значення Церкви. Так, Візантійська Хроніка докладно розповідає, що року 485-го на острові Кипрі відкриті були Мощі Апостола Варнави, який свого часу заклав був Християнську Церкву тут на Кипрі. На грудях Ап. Варнави знаходилась Євангелія від Матвія, рукою цього Апостола писана. І ці Мощі багато допомогли, що Кипрська Церква здавна стала автокефальною, і Патріарх Антіохійський, якому належала Кипрська Церква, мусів згодитися на її незалежність. Бо Апостольські Церкви мають право на автокефалію.¹

Тому й Церква Українська від віків сильно боронить стародавнє передання, що на Київщині проповідував Апостол Андрей Первозванний. Бо де проповідував Апостол, там Церква може бути автокефальною. Більше того, — має права стати й окремою Патріархією.

Греки кохалися в Мошах Святих, і сильно їх шанували, і держали їх і по власних домах. Через це Моші грецьких Святих звичайно тільки Часточки, рознесені по всьому християнському світу. Велике число Час-

---

1 Ф. Терновський, ст. 517.

точок з Мощів Святих греки перенесли в Україну, а ще більше — в Росію. Звичайно, при такому стані бували випадки й підроблення греками Мощів...*

Так само і в єгиптян уже в IV віці берегли Мощі не тільки по Церквах, але й по приватних домах. Пізніше і в Єгипті було заборонено держати Мощі в приватних домах. Мощі треба берегти тільки по Церквах, — церковна влада скрізь видавала відповідні накази.

Бували випадки викрадання Мощів з Церков.** Та й “перенесення” Мощів Чудотворця Миколая з Мирів Лікійських (Мала Азія) у Бар (південна Італія) не було добровільним, див. далі ст. 150-153.

Берегти Мощі Святих по власних домах — це було поширене і на слов'янському Сході. Напр., року 1741-го виявилось, що серед майна Платона Мусина-Пушкина є Часточки 42 православних Святих, головню Києво-Печерських. Часточки були загорнені в папірчики, і було написано, чиї саме ці Часточки. Св. Синод 8-го січня 1742-го року наказав забрати ці Часточки і берегти їх у Петропавловському Соборі в Петербурзі.¹

Зо Сходу часто привозили в Украї-

---

* Голубинський, ст. 34 і 38.

** Там само, ст. 39.

¹ Постановлення... 1899 р. том I ст. 47-48, число 35.

ну та в Росію Часточки різних Святих, не всі перевірені. Звичайно, було чимало з цим клопоту, і часто вимагалася офіційна посвідка від свого Архидіакона, що це справді Мощі Святого.

Року 1758-го в Росію через Київ приїхав за милостинею монах з Афону, Архимандрит Віссаріон. Він мав при собі Частинку Мощів з ноги Марії Магдалини. Св. Синод забрав ці Мощі і запечатав, і заборонив їх кому будь показувати. Синод це зробив, “щоб не подати заохочення привозити в Росію сумнівних Мощів і іншого, для обману тутешнього простолюддя, — як то вже бувало, — щоб не було спокуси і нарікань.”²

8. ТЯЖКІ ВИПАДКИ З МОЩАМИ.

Маємо немало Мощів, що від різних історичних подій невідомо де поділися, і виробився церковний термін для тих Мощів, яких уже нема: вони знаходяться “під спудом”, цебто — в укритті, заховані в землі. Напр. під час нападу Батия на Київ 1240 року багато Мощів були заховані від ворога, але пізніше вони не знайдені і досьогодні. Так сталося з Мощами Феодосія Печерського, Бориса й Гліба, княгині Ольги й ін. Але всі Мощі інших Печерських Святих не зникли. Так само Мощі Чернігівського князя

---

² Постановлення... 1912 рік, том IV ст. 303-304 число 1567.

Михайла і його боярина Феодора року 1812-го, при нападі французів, зникли...

Нерідко бувало, що горіли Церкви, а з ними часом горіли й Мощі. Наприклад, року 1718-го згоріла Успенська Києво-Печерська Церква, а в ній згоріли й Мощі Юліянії Ольшанської. Останки їх були зібрані в труну і спочивають у Ближчих Печерах. Рок 1816-го згоріла Семенівська Церква при м. Бересті, а з нею й Мощі Афанасія Берестейського, — позостали тільки останки...

Деякі й інші Мощі добре відомі були ще в XVII віці, а тепер їх нема, — вони “під спудом”.

У Візантії позосталося багато Мощів різних Святих ще від глибокої давнини. Коли магометани віками насувалися на візантійські землі, то Мощі, рятуючи їх, звозили до Костянтинополя, і тут їх зібралось дуже багато. Але року 1204-го грабіжники, що неправильно звуться “хрестоносцями”, з наказу Папи Римського захопили Костянтинополя, дощенту ограбували його, і пограбували також і Св. Мощі, які порозвозили по всій Європі, а найбільше до Риму; напр., перевезли туди мощі Святих Івана Золотоустого та Григорія Богослова, і багато-багато інших...

Магометани довгі віки нападали на Візантію, і самі понищили безліч різних Мощів, коли захоплювали ту чи іншу православну землю. Те саме

в Україні робили татари, — вони попалили безліч Церков з Мощами, що береглися в них...

Церковне Передання зберегло дуже багато переказів про Мощі різних Святих. Напр., передається, що тіло Івана Хрестителя, по відсіченні голови його, було поховане в самарійському місті Севастії. У цьому місті проповідував Св. Євангелист Лука, і він узяв правицю з тіла Івана Предтечі і переніс її в м. Антіохію, де вона зберегалася до 956-го року з великою пошаною. Коли р. 956-го магометани захопили Антіохію, то цю Предтечеву руку християни перенесли перше в Халкидон, а потім у Костянтинополь, де вона й береглася до 1453-го року, коли Костянтинополя захопили турки і допня поруйнували його...*

Такими оповіданнями про Мощі повен увесь Схід, — Мощі весь час ховалися від нападу невірних, і багато їх переходили “під спуд”...

---

* Арх. Филарет: Життя Святих, січень, ст. 95. У Життях Святих повно оповідань про Мощі і їхню долю.

VIII.

СВЯЩЕННІ РЕЛІКВІ.

1. ПОЧИТАННЯ СВЯЩЕННИХ РЕЧЕЙ.

З найдавнішого часу існують і святі речі, спосібні чуда робити. Св. Письмо свідчить (4 Цар. 2. 8-14), що Пророк Єлисей одержаним від Пророка Іллі плащем поділив води Йордану, і перейшов на той бік, як по сухому (2 Сам. 2. 14).¹ І цей приклад служить свідомством Св. Писання про можливість різних чуд і від святих речей.

А з Нового Заповіту знаємо, що хустки й пояси Апостола Павла, коли їх клали на недужих, робили чуда, — зціляли їх (Дії 19. 12).

І взагалі деякі Реліквії, цебто по-зосталості по Святих, здавна сильно почитаються, бо вони вславилися чудами. Напр.: Ризи й Пояс Божої Матері, Вериги (кайдани) Апостола Петра й ін. А трохи пізніше появилися Чудотворні Ікони.²

1. Пор. про це Великий Канон Св. Андрея Критського, Пісня VIII, вірші 3 і 4.

2. Димитрій Соснинъ: О Святыхъ Чудотворныхъ Иконахъ. Спб. 1833 рік.

Св. Отець Іван Дамаскін навчає, що треба почитати все, що зв'язане з ділом спасіння: Гору Синай, місто Назарет, Яслі Вифлиемські, Св. Грїб Христа, Блаженний Сад Гефсиманський, і т. ін., бо й це все містить у собі Божу дію.³

Через це в церковному Требникові подаються різні Чини для Освячення найрізніших речей церковного й домашнього ужитку. Освячувати може тільки сам належно освячений, цебто Священик. Кожна освячена річ є священна. І в цьому виявляється глибока побожність і релігійність православних, — вони хочуть жити в освяченому оточенні.

Св. Іван Золотоустий (†407) у своїй проповіді закликає всіх вірних до Мощів Св. Ігнатія Богоносця (†107): “Коли хто сумує, або хворіє, або скривджений, або терпить нещастя яке або хто в безодні гріховній, — приходьте сюди з Вірою: ви одержите поміч, і вернетесь звідси з великою радістю, бо самим поглядом набудете полегшу для совісті вашої... Оцей Скарб, Мощі, усім потрібний на добро: і для нещасних, бо звільняє їх від бід, і для щасливих, бо зміцнює щастя їхне, і для болящих, бо вертає їм здоров'я, і для здорових, бо береже їх від недуг!”...⁴

---

3. Свящ. Г. Флоровський: Византійське Отцы V — VIII в.в., ст. 253.

4. “Училище Благочестія”. 1946 рік, частина I ст. 191-192.

Як бачимо, Св. Іван Золотоустий незвичайно широко ставить почитання Священних Реліквій, — як конечну необхідність нашого благочестивого життя.

2. ДОЛЯ СВЯЩЕННИХ РЕЛІКВІЙ.

Уже з першого віку християни виявляли велике шанування Мощів Святих. Перші Громади пильно березуть Мощі своїх Святих, більше того, — починають ревно збирати їх.

З бігом часу були під пильною опікою Мощі Апостолів, Великих Святителів, Мучеників та Святих взагалі.

Так само рано появилось велике почитання до всього того, що було в руках Ісуса Христа, як Людини, Божої Матері та Святих. Почитання це скоро викликало бажання конче шукати ці речі і конче берегти їх. Так любляча людина береже останки батьків своїх...

Усі Священні Реліквії (Останки) були чудотворні, — наочні свідки бачили ці чуда, і слава про них котилася по всій Палестині, по всій Візантії, — і ними переповнене Церковне Передання.

Чуючи про великі чуда від Свящ. Реліквій, кожен віруючий хотів їх мати в себе. Знаємо, що в Палестині та в Візантії справді було глибоке й ненаситне прагнення мати в себе чи при собі або в своїй хаті яку Реліквію. Кожен хоче мати святу річ!

І власне це довело до ідеї, що Свя-

щенні Реліквії треба ділити, дробити, — щоб їх вистачило всім, і цим Наука Христа охопила б світ. Уже Іван Золотоустий (†407) пише, що багато-хто дістають кусочки Дерева Христового, обкладають золотом і носять на шиї. Т. зв. Енколпіони, — Хрести з часточками Мощів — появилися дуже рано: їх носили на грудях, їх брали у подорож, на війну.

З бігом часу переконання, що Мощі треба конче ділити, ширилося все більше, і частинки Мощів стали вкладати в кожен Престол для Богослуження, пізніше в кожен Антимінс. А це допровадило до того, що Мощі не тільки поділені, а вже подроблені на горошинки чи мачинки.

В Україні процес ділення Мощів не пішов так далеко, — у нас багато є ще повних Мощів. Але і в нас, особливо в давнину, була ідеологія ділення Мощів, бо Святий мусить служити всьому народові і по своїм упокоєнні. Скажемо, Мощі князя Володимира зберігаються частинами в багатьох містах, бо всі прагнуть їх мати.

Див. вище ст. 72.

Великі центральні монастирі та Катедрі ставили собі завданням зібрати найбільше хоч частин великих Святих. Такими центрами стали: Єрусалим, Олександрія, Антіохія, Синай, а особливо Костянтинополь чи Новий Рим. А при них — і Афон.

І дійсно, в Костянтинополі, в його Храмах, а особливо в Софіївському

та в Влахернському, зібралася безліч великих Святинь, і то Святинь з глибокої давнини!

І власне ці Священні Реліквії були живими свідками Християнської Віри, — вони підносили духа вірним, бо нагадували про реальне Благочестя та реальне благочестиве життя. У цьому величезне значення наших Священних Реліквій!

Разом із цим росла й Богослужбова культура. До текстів християнських Богослужень, особливо православних, увійшли Служби та Канони Святим. Десятки світових Православних поетів склали огненні Канони милозвучними грецькими ямбами, і народ не тільки чув їх по Церквах, але й відразу вивчав їх і сам співав їх поза Церквою. Появилися Канони на всі Свята Господні й Богородичні, на всі Свята великих Святих, а серед них Канони Богородиці — високо поетичні, високо захоплюючі, — перлини світової поезії!...

І всі Святі увійшли в православні Богослуження, а через них — у православну духову культуру, у все повсякденне життя.

У цьому, власне, всі наші Святі ожили й поєдналися з людьми!

У цьому безсмертність Святих у світі!

3. РЕЛІКВІЇ ПО ІСУСІ ХРИСТІ.

Перші християни ревно й пильно шукали всяких позostalостей від

Ісуса Христа, як Людини, та Божої Матері, а також від усіх Святих, — і старозавітніх, і нових. Це логічне й оправдане бажання, бо ще в Старому Заповіті свідчиться, що позostalості по Святих — святі й чудотворні.

Усі шукали позostalостей по Христі, але Він вознісся на Небо з тілом Своім, тому позostalостей Його не було й не могло бути.¹ Але Хреста, на якому був Христос розп'ятий, та всі приналежності Розп'яття: цвяхи, молотки, копіє воїнове й т. ін., по-знаходили й рознесли по всьому світі, і вони голосно свідчать усьому світові, як правдиві свідки: Був Ісус Христос!

Нагадаю, що всі Реліквії звичайно ділилися на частинки, більші чи менші, і тому вони опинилися справді по всьому християнському світі. А в описах Святинь часто не зазначається, що це не вся Святиня, а тільки частинка її. Звідси непорозуміння.

Найперше всі очі вірних були звернені на Чесного й Животворящего Хреста Господнього. Як відомо, 28-го жовтня 312-го року Хрест появився в білий день імператору Костянтинові, і він пішов за Ним: розбив воро-

---

¹ У Ватопедському монастирі на Афоні “знаходяться частини волосся Христового”. Так подає офіційне видання Афонського Пантелеймонового монастиря: “Путешествіе по Св. Афонской Горѣ”. Москва, 1895 р. ст. 17. Але звідки прибула ця Святиня — не подається.

гів своїх, а наступного 313-го року, своїм славним актом дав волю Християнській Вірі та Церкві, і визнав їх державними.

Костянтинова мати Єлена, певне на прохання Отців I-го Вселенського Собору 325-го р., постановила знайти Хреста Господнього, і року 326-го знайшла його в Єрусалимі, і незабаром було установлене Свято Воздвиження Животворящого Хреста, перше на другий день Великодня, а пізніше, десь у VIII ст., на 14-го вересня.

Хрест був поділений на частини відразу: одна частина залишилася в Єрусалимі, а одну Єлена відслала в Костянтинополь. Рано Хрест попав і в інші землі.

Явлення Чесного й Животворящого Хреста повторилося, — 5-го травня 351-го року, за імператора Констанція, в Єрусалимі, біля 9-ої години ранку, — на Небі появилвся великий Хрест, від Голготи аж до Гори Єлеонської. Хрест сяяв світліше за сонце, і всі це бачили, а в тому й Єрусалимський Єпископ Св. Кирил. І багато жидів та поган увірували в Христа. І пізніше встановлене було всехристиянське Свято: Явлення Хреста Господнього, яке святкується 7-го травня.

Десь у IX ст. у Костянтинополі установлений був звичай виносити з царської палати Хреста Господнього (частину), який там переховувався, і заносили в Катедрі Св. Софії. А по

цьому два тижні, до Успіння, носили його по місту, як оборону проти моровиць. І на 1-го серпня було встановлене Свято: “Проїсхождение (=винесення) Древа Чесного й Животворящего Хреста Господнього”. Це Свято прийняла й Україна, і святкує його 1-го серпня: виноситься Хрест на середину Церкви й освячується вода.

Хрест глибоко шанувався від давнини, і VII Вселенський Собор 787-го року постановив, як Догмат, шанувати його на віки вічні. Але одного цілого Хреста, на якому був розп'ятий Спаситель світу, не позосталося, бо вже Костянтінова Мати Єлена року 326-го поділила його. А далі Хрест дробився все більше, і по списках Святинь звичайно зазначається часто “Древо Хреста”, цебто кусочок дерева з Хреста.

Велике свідчення про це дає нам Вселенський Учитель Іван Золотоустий (†407 р.), він пише: “Багато-хто вкладають частинку Хреста в золото і носять на шиї”.

Греки глибоко почитали Древо Хреста, і майже кожна більша Церква, кожен більший монастир та видатніший світський рід мали його. І Хрест Господній дробився все більше та більше, бо ширився по всьому світу.

У віках XI-XII-XIII великим лихоліттям спали на Візантію т. зв. хрестоносці-католики, що грабували

Священні Реліквії скрізь, де була їх сила; але про їх грабунки Св. Реліквій розповідаю далі, див. ст. 107-112.

З давнього часу частинки Хреста Господнього зберігаються в Києві, в Софіївському Соборі, зберігаються з великою пошаною. Це дуже давня частинка.

Є передання, що головна частина Хреста Господнього зберігається в Єрусалимі, в Храмі Воскресення, у грецькій частині його.²

На острові Мальті здавна існує лицарський орден мальтійців, який мав головним своїм завданням берегти дорогоцінні Св. Реліквії. У них справді береглися на острові найдавніші Св. Реліквії... Російський цар Павло Петрович став Головою Малтійського ордену, і 12-го жовтня 1799-го року малтійські лицарі подарували цареві три високоцінні Реліквії: 1. Хрест з частинкою Древа Господнього, 2. Чудотворну Ікону Божої Матері, написану Апостолом Лукою і 3. Мощі правої руки Івана Хрестителя.

І в Росії установлено було місце Свято на 12-го жовтня: Перенесення Животворящого Хреста Господнього з о. Мальти в Гатчину (біля Петербургу). Розуміти це треба так, що не цілого Хреста, але тільки частинку його.

Хрест — найголовніша й найцінні-

---

2. Арх. Филарет: "Жітія Святыхъ" вересень, ст. 165.

ша Реліквія християнська. Але є ще високоважливі Реліквії, напр.: Нерукотворенний Образ Христа Спасителя.

Нерукотворенний Образ Христа³ довго переховувався в царя Авгара, зціливши його від невилічальної недуги. Потім цей Образ довго берігся в м. Едесі. З цього міста Нерукотворенного Образа забрав імператор Візантійський Костянтин VII Порфиророджений року 944-го, і 15-го серпня поклав його в Костянтинополі в Храмі Фарос. Ікона творила численні чуда.

Року 1204-го хрестоносці заграбували цю дорогоцінну Святиню й вивезли в Європу.⁴

Великою пошаною в християнському світі користується і нетканий Хитон Господній або Риза Господня. За найдавнішими переданнями один із вояків, що був при Хресті в час розп'яття Ісуса, увірував у Нього, — і йому дістався нетканий Хитон. Це був грузин, і свою частину позосталого по Хресті, а власне Хитона, він одержав за жеребком і приніс його в Грузію. Хитона пильно берегли і від нього творилося багато чуд.

Року 1625-го шах перський, що во-

---

3 Докладно див. про нього у моїй монографії 1954 р., "Іконоборство" ст. 24-26.

4 Див. Іларіон: "Поділ Єдиної Христової Церкви", 1953 рік, ст. 220-249.

лодів тоді Грузією, прислав частину Хитона цареві Московському Михаїлу Федоровичу. Хитона випробували, — недужі зцілялися, на кого його клали. І 10-го липня 1625-го року Хитона Господнього в золотій скриньці поставили в Московському Успінському Соборі, і день цей оголосили щорічним Святом для Московії.

Частинка Ризи (Хитона) Господнього здавна бережеться в Києво-Софійському Соборі.

На Афоні, в монастирі Пантократора (Вседержителя) бережеться з давнього часу частина каменя, яким був привалений Грїб Господній. На Афоні ж бережеться і частина багряниці, яку вояки, зневажаючи Христа, надягали на Нього.

У Ватопедському монастирі на Афоні зберігається здавна частинка волосся Христового. Але доказів на це нема, крім давнього передання. Див. вище ст. 91.

4. РЕЛІКВІЇ ПО БОГОРОДИЦІ.

Богородиця глибоко шанувалася за життя Свого, глибоко почитається і по Своему Успінні, Сильно держиться давнє Передання, що Христос возніс Свою Матір на Небо з тілом Її. Справді, по всьому світі ніде не було й нема якихсь частинок Мощів Її: думка християнського світу йшла так, що Мощів Богородиці не було і не могло бути.

Але позосталася одіж Богородиці,

і вона частинками бережеться по всьому світі аж досі.

По Успінні Богородиці одіж її забрав Апостол Лука, і беріг її до свого упокоєння. А по упокоєнні Луки ця одіж перейшла в руки однієї чеснотної єврейської родини, дівчини, і так переходила й далі по наслідству. Два брати греки, Гальвій та Кандид, подорожуючи в V віці по Палестині, натрапили на ці Ризи Богородиці, здобули їх і перевезли їх в Костянтинополь, і 2-го липня року 458-го поклали їх у Влахернському Богородичному Храмі, де вони свято бережуться аж до нашого часу.

На пам'ятку цього було встановлене Свято на 10-го липня: "Положення Риз Пресвятої Богородиці", як Свято всхристиянське.

Московський боярин князь Василій Васильович Голіцин (1643-1714) випросив частинку Ризи Богородиці, і привіз у Москву, і склав її в Успінському Соборі. Святкується вона 2-го липня.

Глибоко почитається з найдавнішого часу пояс Пресвятої Богородиці. Він з I-го віку попав до чеснотної єрусалимської родини, і передавався в неї з роду в рід. А в IV-му віці він був перенесений з Єрусалиму в Костянтинополь і покладений у Влахернському Храмі. Від пояса чинилися чуда. У X-му ст. встановлене всхристиянське Свято на день 31-го серпня.

Візантійські полководці звичайно

брали цього пояса Богородиці з собою в похід на ворогів. У XIV-му віці цар Болгарський Коломан розбив греків і відібрав від них пояса Богородиці, і передав його цареві сербському, а той віддав його в Афонський монастир Ватопед, — і там пояс Богородиці (половина його) став найбільшою Святиною його аж до сьогодні.

Видатний поет свого часу Йосип Студит у IX-му віці написав віршамі звучного Канона на Свято Положення пояса Богородиці.

5. СВЯЩЕННІ РЕЛІКВІ В ВІЗАНТІІ.

Візантія аж до свого падіння 1453-го року — це класична земля найрізніших Священних Реліквій, — часточок Мощів, різних речей від Святих, Чудотворних Ікон і т. ін. Про все це ми вже вище подавали, а тут дещо підкреслимо.

Дуже багато Мощів Святих Мучеників погани спалили в час переслідування Християнства. Безконечне число їх не було виявлене...

Починаючи з Костянтина Великого, коли Християнство р. 313-го одержало волю, скрізь стали старанно вишукувати Мощі Мучеників, — і дуже багато їх знайшли. Звичайно, це були самі тільки кості, але часом бували й цілі тіла.¹

Дуже багато Мощів було в Єгипті,

---

¹ Ф. Терновський, ст. 415.

— закопаних або по частих тут печерах. Склалося стародавнє передання, що ці невідомо чії Мощі в день Пасхи воскресають і виходять на землю, і лежать на ній аж до Зшестя Св. Духа. Це оповідання занесене було навіть в Україну й відоме в багатьох старих пам'ятках.² Бо на Великдень часом оживали і Преподобні Печерські.

Починаючи з IV віку в Візантії тисячі людей відходили на самотні місця, в гори та в пустині. І безконечне число цих пустельників умирили на пустині, по малих хатках та печерах, і пізніше їх Мощі відшукувано. Звичайно, дуже багато було Мощів зовсім невідомих Святих.³

Знаменитого Храма Святої Софії в Костянтинополі закінчив 538-го року імператор Юстиніян, і 24-го грудня він був освячений. І з того часу ця вселенська Катедра безпереривно наповнялася Священними Реліквіями.

Взагалі, в Костянтинополі було стільки останків Святих, що пам'ять їх була кожного дня, — не було Святого, щоб його часточка не береглася в Костянтинополі, столиці Православія.

Сусіди Візантії все були магометани або й погани, — і вони зовсім боків тиснули на Візантію та на Православіє, і візантійці, помалу відсту-

---

2. Ф. Терновський, ст. 416.

3 Ф. Терновський, ст. 415-418.

паючи від своїх окраїн, довгі віки звозили православні історичні Священні Реліквії до Костянтинополя.

Таким чином у Костянтинополі, по всіх його Святинях, зібралися часточки всіх православних Святих. Так само по славних монастирях Візантії були часточки сотень Святих. Навіть світські багаті й знатні роди мали великі збори часточок Святих.⁴

Зібралося також безконечне число матеріальних Реліквій, але серед них були часом і речі підозрілі. Скажемо, за середніх віків у Візантії показували такі Реліквії, як цебрик, в якому Христос умивав ноги Своім Учням, стіл, на якому відбулася Тайна Вечеря, мармуровий стовп, до якого був прив'язаний Ісус, коли Його бичували і т. ін. Глибоко віруючі шанували ці предмети, бо душа була спрагнена Святині!

У Влахернському Соборі, серед Реліквій Божої Матері, зберігався мафорій (хустка) Марії, яким Вона покривала народ (Покрова), і т. ін.⁵

У високопобожних осіб в Палестині збереглося багато речей, напр.: кусочок плаща Пророка Іллі, сокира, якою Ной ковчега робив, стіл, за яким Авраам Св. Тройцю приймав, жезло Пророка Мойсея, яким він мо-

---

4 Ф. Терновський, ст. 418.

5 Ф. Терновський, ст. 419.

ре поділив, і т. ін.⁶ Такий був час, і такі були вимоги спраглого Святині людського духа!

Щодо сумнівних Реліквій, які часом являлися на Заході в середні віки, то треба підкреслити, що їм глибоко вірили, і тоді годі було вимагати якихось засвідчень про їх правдивість. А довгі віки часом творили і підрібки, бо люди завжди тільки люди...

6. СВЯЩЕННІ РЕЛІКВІ НА АФОНІ ТА СИНАІ.

Монашество на Афоні, як уділі Вселенної, що припав в опіку Божої Матері, появилось дуже рано. Дуже рано появились тут і монастирі, а при них багато Церков та Скитів.

І з бігом часу число монастирів та Церков на Афоні усе зростало, і в кінці Афон обернувся в осібну монашчу республіку, і тут справді витворився центр чистого Православія та взірцевого монашого життя.

З глибокої давнини по афонських монастирях появляється дуже багато найрізніших Св. Реліквій, — по Іусі Христі, по Божій Матері та по Мучениках і Святих. І з бігом віків на Афоні зібрано безконечне число цих Св. Реліквій. Ось офіційний опис афонських монастирів: “Путеводи-

---

⁶ Ф. Терновський, ст. 419. Про все це багато подає праця проф. Н. Кондакова: “Византійські Церкви и памятники Константинополя”, Одеса, 1886 р.

тель що Св. Афонской Горѣ”, Москва, 1895 рік, видання сьоме, — він подає багато-багато Реліквій для кожного монастиря.

На Афоні витворилась багатовікова ціль і завдання — збирати Св. Реліквії, і Афон довгі віки їх збирав і збирає, і вважав їх своєю священною окрасою і своєю Вишньою Оборonoю.¹ На сьогоднішній день Афон — найбільша Скарбниця Священних Реліквій на світі.

Византия 15 віків славилася, що в ній на кожному місці і в кожному місті були різні великі Святині, — і багато їх перейшли на Афон через подарунки, переховання та продаж. Правда, безліч найрізніших Священних Реліквій з тих же причин розійшлися з Афону по всьому християнському світу, багато було занесено і в Україну, а особливо в Росію.

Найбільша Святина для всіх християн — Хрест, на якому був розп'ятий Ісус Христос. Року 326-го мати імператора Костянтина Єлена знайшла його в Єрусалимі, і з того часу його почали ділити, — перше на більші частини, а пізніше на все менші. А ще пізніше подробили на зовсім маленькі частинки.

На Афоні нема монастиря, в якому не було б частинки з Древа Господ-

---

¹ Про це видана книжка: “Вышній Покровъ надъ Афономъ”. Москва, 1892 рік, видання восьме.

нього. А в Іллінському Скиті є великий Хрест, зроблений з Древа Христового, — це головна Святиня Скиту.

У Пантелеймонівському монастирі на Афоні бережеться частинка каменя, що ним був завалений вхід до Гробу Господнього, — з цього каменя зроблений семисвічник для Престолу. Тут же частинка багряниці, яку вояки надягали на засудженого Христа.

А в Скиту Св. Іллі бережуться ще пелюшечки (пелени) Дитинки Ісуса. У монастирі Ватопед бережеться волосся Ісусове.

І про все це — найдавніші Священні Передання та легенди, і гаряча глибока віра в них! Бо людина прагне Святині!

Найголовніша Святиня Ватопеду — Свящ. пояс Богородиці (про нього див. вище ст. 97).

Мощі Святих — їх багато в кожному монастирі, а разом їх тут безліч. Пам'ятаймо, що всі Мощі ніколи не цілі, — вони від віку дробляться на малесенькі частинки, часом не більші від горошинки. Можна сказати, що тепер нема такого давнього Святого, щоб його часточки не було на Афоні. Назбирано навіть часточки старозапівітніх Святих. Хор усіх Святих живими чуває над Афonom!

Багато часток із Мощей Пророка Івана Предтечі, Йосипа Обручника, матері Богородиці Анни, Маковея Єлеазара, Архидиякона Стефана, Се-

меона Богоприїмця, Марії Магдалини і десятка інших.

Є часточки Мощей усіх Апостолів. Манастир Пантократора має частинки руки й ноги Апостола Андрея, а український Скит Св. Пророка Іллі має ліву стопу цього ж Апостола. Український Скит має дві частини з голови Апостола Андрея.

Є навіть кров Св. Димитрія Солунського та кусочки з одежі його, так само бережеться на одежі кров Великомученика Юрія.

Є й більші частини Мощів, напр.: нога Апостола Варфоломея, Григорія Богослова, Пантелеймона, права нога Великомученика Феодора Тирона, рука праматері Анни, права рука Великомучениці Марини, є й її ребро. Є шелеп Стефана Нового, є шелеп з трьома зубами Івана Предтечі — у манастирі Ставроникити. І багато-багато інших частин Мощів.

Є й великі частини Мощів, багато цілих голів. Головною Святиною Пантелеймонового манастиря є голова цього Великомученика. На Афоні зберігаються голови Святих: Григорія Богослова, Андрея Критського, Стефана Нового, Великомучениці Параскеви, Трифона, Филофея, Діонісія Олімпійського, Феодора Начертаного, Василя Амасійського, Матрони Хійської, Івана Милостивого, Іоанікія Великого, Феодора Стратилата, і багато інших.

Манастир Св. Афанасія Великого

на Афоні має найбільше число часточок Святих. Мало того, цей монастир, протягом віків, склав Мощевого календаря: зібрав часточки сотень Святих і розклав їх у 12 скринь-місяців, а кожна скриня поділена на 30 чи 31 скринечок, згідно з днями місяців. Так склався “Святий Календар”.¹ І кожного дня виставляються на поклоніння Мощі святкованого дня Святого... І монахи, і вірні мають змогу кожного дня згадувати добрі діла й чеснотне життя того чи іншого Святого й наслідувати їх у своєму житті.

Афон — це земля, що віддана в Опіку Божій Матері. І Вона на Афоні, як жива: про неї всі розмови, до Неї Молитви, Акафісти, Канони. Про Неї безконечне число передань, Вона творить на Афоні часті й великі чуда. Усе живе тут Богородицею!

Ось тому на Афоні так багато Чудотворних Ікон Божої Матері, — вони є майже в кожному монастирі. Багато Ікон глибокої давнини, — передання твердить, що малював їх Апостол Лука.² І вони безконечно чуда творили і творять!

---

1 Ф. Терновський, ст. 418. Скринька за грудень утрачена.

2 Історію афонських і інших Чудотворних Ікон докладно подає книга: “Сказання о земной жизни Пресвятой Богородицы” 1958 рік, склав Архимандрит Пантелеймон. Подібне видання є й Афонського Пантелеймонового

Усі Святі, — на чолі з Божою Матір'ю, — живі на Афоні, з ними ченці близькі та рідні: тільки Вони на устах їх...

Афон — це збір усіх Святих Православної Церкви!... І ченці живуть з ними, як з рідними старшими братами!... Бо всі Святі воскресли на Афоні!...

І в цьому краса, велич та Святість Афону: це друге Небо, Небо на землі, як звуть Афон!

Дуже багато Мощів, і взагалі Священних Реліквій, і на Святій Горі Синай, де Господь дав Пророкові Мойсееві Десятислів'я, — десять Божих Заповідів для людства.

І увесь Синай покритися Церквами та Каплицями, які поставлені на різних історичних місцях Святої Гори. Напр. над місцем Неопалимої Купини поставлена Каплиця, а під самим Неспалимим Кущем поставлений престол і висить неугасима лампада.

На Синаї повно й Мощей, головні з них — це Мощі Великомучениці Єкатери́ни (†307): голова Святої та кисть лівої руки її. Бережуться тут і Мощі Св. Івана Золотоустого (†407 рік): частина черепа та щелепи. І багато інших Мощів.*

монастиря: “Сказанія о земной жизни Пресвятой Богородицы”, Москва, 1891 рік, видання шосте.

* Про Синай див. А. М. Гаврилова: Паломничество на Святую Гору Синай. 1951 р., ст. 11-12, 25 і ін.

7. НИЩЕННЯ Й ВИВЕЗЕННЯ СВЯЩЕННИХ РЕЛІКВІЙ.

Священні Реліквії по Христі, Божій Матері та по тисячах Святих високо підносили духа вірних, як реальне свідoctво про Ісуса Христа, Діву Марію та Святих. А це все сильно непокоїло ворогів Християнства на Сході.

Магометани на Сході появилися рано, і рано повели лютий наступ на Християнство. Візантія була православна, і вона найбільше спиняла магометан, турків та арабів у їх нищівному наступі на Захід. І власне православна Візантія спинювала магометанство своїми плечима, даючи Європі можливість плекати католицтво. Без цього Європа з католицтвом може й упала б!

Але магометани сунули лавою, захопили Єрусалим, Антіохію, Олександрію, — і з звіринною дикістю варварів нищили православні Реліквії: рубали їх, палили огнем, кидали в воду, пороли мечами... Усе, що не було сильно сховане, загинуло по всіх цих країнах...

Нерідко араби й турки вдиралися на Афон — і все палили та нищили, а ченців надовго розганяли...

Магометани облягали всі окраїни Візантії, скрізь понищили Священні Реліквії, і невпинною сараною перли на Костянтинополь...

Імператори Візантійські весь час просили помочі в Європи на турків,

але проти цього завжди був Папа: приймайте католицтво, або хоч унію, тоді поможемо Візантії!...

І в XI-му віці в Європі, з Папою на чолі, склалися т. зв. “Хрестові походи”, які кинулись на Схід, ніби на магометан, але виявилось, що їхня основна ціль була: обертати на католицтво всіх, кого захоплять. Хрестоносці були просто жорстокі розбійники, які грабували всіх, і власне вони вивезли зо Сходу безконечне число Священних Реліквій, особливо частин Мощів.

Хрестоносці (XI-XIII віки), під час своїх розбійничих походів на знищення Православ'я, ганялися за Хрестом Господнім, і не один православний грек урятував собі життя за частинку Хреста. Хрестоносці ограбували всі Церкви від Св. Реліквій, а потім порозносили їх по всій Європі, продаючи за дорогу ціну... Звичайно, часто бували й підробки та фальшування їх...

А 1204-го року хрестоносці захопили Костянтинополя, оголосили тут “Латинську Імперію”, поставили своїх лжепатріархів, і сильно-сильно пограбували всю Візантійську столицю, а вона була переповнена Святинями...

Року 1204-го хрестоносці допня жорстоко й по-варварськи пограбували всі Святині столиці... І з Реліквій вивезли все, що вдалося їм захопити, у Рим та в Європу взагалі.

А 25-го травня 1453-го року турки остаточно захопили православного Костянтинополя, і попалили Святі Реліквії, що тільки могли захопити... Тисячі грецької інтелігенції повтікали на всі боки, головню в Європу, вивезли з собою безліч Св. Реліквій, і продавали їх на прожиття... Звичайно, тоді появилася й багато фальсифікатів.

Тоді вони вивезли в Європу, особливо в Рим, тисячі Священних Реліквій, які вже ніколи православним не вернулися, зате католицькі міста, особливо Рим, стали пишатися сотнями Моців великих Святих, заграбованих на Сході...

Не раз бувало, що хрестоносці забігали й на Афон, намагалися затулювати його на унію... А що афоніти міцно стояли при Православії, хрестоносці палили монастирі, а всі Священні Реліквії вивозили в Європу...

Хрестоносці своєю жорстокістю завжди були гірші від турків..

Кінець усьому прийшов 25-го травня 1453-го року, коли Костянтиннополь упав у турецьке ярмо. Три дні турки грабували та палили Церкви... І багато-багато найсвятіших православних Реліквій тоді загинули...

Турки часто наскакували й на Афон, і без кінця все нищили. І засіли на Афоні з тяжким кулаком до 1721-го року... І безліч нашого Найсвятішого загинуло тоді...

За час турецької неволі православ-

ні греки часто вивозили свої Св. Реліквії по всьому світу, і продавали їх, багаті часто дарували. Грецька інтелігенція 1453-го року повтікала з Візантії головню в Європу, забрала з собою безліч Св. Реліквій, — і продавала їх, щоб прожити...

Грецьке Духовенство, вище і нижче, по 1453-му році без кінця подорожувало в Україну та в Росію, і завжди привозило частинки Мощів, Ікони й інше. І власне таким шляхом Україна й Росія набули дуже багато давніх Св. Реліквій.

Привозячи Мощі (частини) чи Ікони, греки завжди їх дорого продавали. Об'їздили українських князів та бояр, і за великі дарунки дарували їм свої стародавні Ікони; так була привезена на Волинь 1559-го року Ікона Успіння, що пізніше була віддана Почаївському монастиреві. Ікону привіз грецький Митрополит Неофіт, і подарував її благочестивій дідичці Анні Гойській.

Константинополь з глибокої давнини став центром найрізніших стародавніх Священних Реліквій. У цьому місті було немало Церков, і всі вони були переповнені різними Святинями, у більшості неоціненними.

Багато Святинь було в Катедрі Св. Софії, в Храмі Св. Апостолів (тут поховані Патріярхи та імператори) і ін.

Особливо багато було Священних Реліквій у Храмі Богородиці т. зв. Влахернської. Влахерни — це західне

передмістя Царгороду, і тут ще в Х-му віці був побудований величний Храм Богородиці, і він незабаром був переповнений найдорожчими православними Реліквіями глибокої давнини.

Підбурювана протихристиянською агітацією розбещена турецька юрба в Костянтинополі 6-го вересня 1955-го року вчинила свій черговий жорстокий погром православних у місті, — погром був нечуваний: побито православних, кого зловлено, попалено більшість православних Церков, а по Церквах попалені всі Священні Реліквії... Людських православних жертв дуже багато... Поліція дивилась на погром і мовчала...

Найбільша Святиня всього християнського світу, — Влахернський Храм був підпалений... Згоріли неоціненні Священні Реліквії... На весь світ знаменита Чудотворна Влахернська Ікона Божої Матері з I віку опалена...

У цьому Влахернському Храмі в IX-му віці явилася Божа Мати, і Своєю Покровою відкрила тих, хто молився в Храмі. На пам'ятку цієї Покрови встановлено було в Україні велике Свято, яке святкується 1(14) жовтня і тепер. Покрова — велике власне українське Свято, і цей дикий погром 6-го вересня 1955-го року — це тяжка рана і українському народові...¹

---

¹ Див. "Віра й Культура" 1956 р., лютий (ч. 28) ст. 27. Див. далі ст. 145-149.

Влахернська трагедія 1955-го року --- це всехристиянська трагедія... Спалено було безліч найдавніших Священих Реліквій...

А ще більша трагедія була в тому, що за православних ніхто не заступився...

А найбільший і найдикіший погром Священих Реліквій учинили комуністи в Україні та в Росії, з 1918-го року починаючи. Комуністична влада послідовно й офіційно поруйнувала десятки тисяч Церков, а в них понижала та попалила тисячі Священих Реліквій свого місцевого чи всеправославного історичного значення.

Ще з початку, ще з 1918-го року комуністична влада наказала блюзнірські "перевірки" Мощів, — і багатобогато позникало їх при цих перевірках...

У всій всесвітній історії ніколи не бувало такого дикого нищення Святинь, який чинили і чинять комуністи от уже 48 років (1918-1965) їхньої богоборної влади... Див. ст. 132.

8. СВЯЩЕННІ РЕЛІКВІ В УКРАЇНІ.

Релігійним центром в Україні ще з глибокої давнини став Київ, а в ньому Печерський монастир. Він глибоко почитав Грецькі та Афонські Священні Реліквії, і завжди їх зберігав, і завжди пильнував їх мати якнайбільше.

Поза Печерами, з давнього часу в Успенській Великій Церкві зберіга-

ються такі Мощі: 1. Вказівний палець Св. Первомученика Архидиякона Стефана, — його принесено 1717-го року з молдавського Нямецького монастиря. 2. Частинки багатьох східніх Святих, але чиїх — не відомо.

В Успенській Катедрі Києво-Печерська Лавра береже і своїх українських Святих: 1. Мощі Преподобного Феодосія, — його гріб в Успенській Церкві. 2. Голова Великого Київського Князя Володимира, яку дав сюди року 1635-го Митрополит Петро Могила. Ручну кістку тоді ж дано Софійському Соборові, а щелепа — Успенському Соборові в Лаврі. 3. Мощі першого Київського Митрополита Михаїла, що впокоївся 992-го року.¹ 4. Часточки багатьох українських Угодників Божих.

Але головна всеукраїнська Святиня — це Печери, — у них лежать у спокої от уже близько 1000 років 125 Преподобних, Святих та Мучеників. Це єдиний у світі найбільший Хор Святих. У більшості тут Мощі цілі, не подроблені.

За княжих часів українські князі часто одружувалися з візантійськими княжнами, і ті часом привозили з собою в Україну стародавні Реліквії, го-

---

¹ Митрополит Євгеній (Болховитинов): Описаніє Києвопечерской Лавры. Київ, 1847 р., ст. 75-81: Опис Реліквій. А в "Описаніє Києво-Софійскаго Собора", Київ, 1825 року, подав Священні Реліквії його.

ловно Ікони та Мощі. Таким чином року 1108-го донька візантійського імператора Олексія Комнена Варвара, що вийшла заміж за великого князя Святополка II, — привезла Мощі Великомучениці Варвари. Ці Мощі були покладені в Михайлівському Золотоверхому монастирі, і сильно шанувалися всією Україною. Тепер вони стоять у Св. Андріївському Соборі, Мощі не повні.

Великомучениця Варвара постраждала за римського імператора Максиміяна (285-310), — за Віру Христову їй знято голову десь року 306-го. Великомученицю Варвару ревно почитає весь християнський світ і східній, і західній, а найбільше Україна, бо Господь вибрав її для збереження Мощів Великомучениці. Хто бував у Києві, той конче вклонявся і Мошам Св. Варвари. А на початку XVIII ст. Київський Митрополит Юсаф Кроковський (1707-1718) склав Акафиста на честь Великомучениці Варвари, склав мовою українською, але Синод виправив його на мову церковно-слов'янську. І коли правився цей високопоетичний Акафист, сходилася сила народу послухати й помолитися.

Господь прославив і Канаду, — у домовій Каплиці Митрополита Іларіона зберігається частинка Мощів Влмч. Варвари, — найбільша Святиня на всю християнську Канаду!

Св. Мощі були по всій Україні, і то вже Мощі своїх українських Святих,

— у Почаєві, у Чернігові і по інших містах. Є й стародавні грецькі Мощі, які занесені сюди з Візантії, Афону, з Молдавії й інших земель. Їх дуже багато.

Підкреслюю тут, що в Україні не ширилась ідеологія дроблення Мощів, щоб усі їх мали, а через це в Україні бережеться багато Мощів цілих.

За 10 віків Православія в Україні в ній зібралися тисячі високо цінних Священних Реліквій, часто глибокої давнини. За Божим допустом Україна терпить своїх магометан та польських хрестоносців, які з 1918-го року починаючи, попалили, порубали та взагалі понищили велику безліч Священних Реліквій всенационального історичного значення...

Зносини України з Афonom були віковічні і обопільні, і при цих зносинах набувалися також і Священні Реліквії як для України, так особливо для Росії. Мощі з Афону (звичайно, тільки частинки) сильно почиталися в Україні.¹

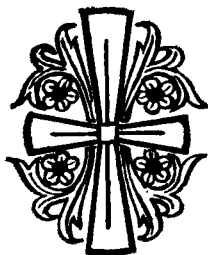
Одною з великих київських Реліквій є Хрест Св. Апостола Андрея. З глибокої давнини цей Хрест у Києві, — перше зберігався в старенькій

---

¹ Див. "Описание знаменій и исцѣленій. Благодатью Божією бывшихъ въ Россіи въ 1863-1867 г. отъ Святыхъ Мощей, принесенныхъ съ Афонской Горы". Москва, 1889 рік, видання 5, склав Ієромонах Арсеній.

Свято-Андріївській Церкві, що стояла на горі в Старому Києві, на тій горі, де проповідував Апостол Андрей. За давнім переданням, це той Хрест, якого він тут поставив. Тепер цей Хрест зберігається в новому Св. Андріївському Соборі, побудованому в 1744-1767 роках славним архітектором Растреллі.

Хрест чотирираменний, стоїть посеред Собору при колонні, під шклом. Не високий. Кожного разу при Хресті стоїть громада прочан. Хрест високо шанується і оповитий стародавніми оповіданнями про Апостола Андрея Первозванного.

IX.

ЧИН КАНОНІЗАЦІЇ СВЯТИХ.

Чин Канонізації Святих прийшов до нас ще на початку Християнства з Візантії. Але Чину цього в самій давній Візантії докладно ми не знаємо, бо жодних актів його від давнини не дійшло. Чин Канонізації Святих в Православній Церкві в давнину був мало розроблений, бо Канонізація була головно місцевою, епархіальною, і довго не централізувалася. Навпаки, в Церкві Римо-Католицькій Чин Канонізації рано зцентралізувався, і тому рано почав творитися і окремий Чин її. А право Канонізації на Заході належало одному Папі.

У Грецькій Церкві при Канонізації звичайно ім'я Святого, з благословення вищої церковної влади, записувалося в т. зв. церковний Діптих або Синодик чи Місяцеслов, місцевий чи всецерковний.

Пізнішого часу Чин Канонізації ступнево все ширшав і глибшав, і перейшов у т. зв. канонізаційний процес, яким відає Церква від початку його до кінця, — величній Літургії новому Святому.

Єрусалимський Патріярх Нектарій (1661-1669) у своїй праці, що вийшла року 1682-го, про Канонізацію Святих пише: “Три речі признається за свідочтва про правдиву Святість людини: 1. Непорушне Православіє, 2. Творення всіх добродійств і стояння за Віру навіть аж до крові, і 3. Виявлення Богом на цій особі Своїх знамен і чудес”.

Підкреслю, що першою ознакою Святого признається таки його “непорушне Православіє”, — це високо-важлива річ для нас...

Що ж до знамені чудес, то Патріярх Нектарій подає, що давнішого часу досить було самих чуд, а тепер, крім них, вимагається ще нетління тіла або й благовонні пахощі від костей.¹ Див. вище ст. 25-28, 59-64.

Українська Православна Церква в Чині Канонізації своїх Святих ішла за Церквою Грецькою. Жодного спеціального Чину Канонізації Українська Церква на початках своїх не мала, — це був Чин місцевий, залежний від свого єпархіального Єпископа, бо й Святі були в більшості місцеві, цебто почитання яких було тільки місцеве, основане головню на чудах від Мощів.

Коли ж появилися Святі всецерковного почитання, то їхню Канонізацію робив Митрополит Київський чи сам, чи з благословення Костянтин-

---

¹ Голубинський, ст. 28.

непольського Патріярха. А вже в віках XV-XVII Канонізація Святих належить головню Митрополитові Київському.

А в XVIII-XIX віках, коли Українська Церква була під Російською, то помалу виробився докладний канонізаційний процес, і нові Святі підпадали вже цьому процесові, тепер ревному та суворому, і спільному для обох Церков, — Російській та Українській.

Напр., Архиєпископ Чернігівський Филарет у своїй праці “Русские Святые” зробив таку важливу замітку: “Цей мій Опис Житій Святих треба було перевірити іншими пам’ятками, і з спокійною совістю об’являємо, що майже про всі особи Святих, яких внесено в цей Опис, відшукані були Акти духовної влади з наказом або повідомлення про їх церковне почитання”.² Це писано 1861-го року.

Коли кінчиться Канонізація Святого, то конче виготовляється і Життя його, — його пише або учень Святого, або яка інша особа, що добре знає Святого, або окремо замовляється якому вченому богослову. Буває, що Життя Святого складається зараз по його впокоєнні, або й дуже пізно по впокоєнні. Коли року 1721-го постав Св. Синод у Петербурзі, з того часу він керує Канонізацією Святих, він же замовляє і все

---

2 А. Филарет, січень, ст. 8.

те, що для Канонізації потрібне, це-бо Життя Святих та Служби їм.

Так, Життя Преподобного Ігумена Почаївського Іова написав його учень і наступник по Ігуменству Досифей, і його поблагословив Митрополит Київський Діонісій Балабан року 1659.

А Життя Св. Димитрія Ростовського написав Митрополит Ростовський Арсеній Мацієвич, з благословення Св. Синоду.

Крім Життя Святому треба ще скласти і відповідну церковну Службу йому. Під Службою розуміється все те, що вставляється про нього на Вечірні та на Утрені, а також Канон йому та Акафист йому. Напр., для Преподобного Іова Почаївського все це склав Проф. Протоєрей Андрей Хойнацький року 1882-го, а року 1883-го Св. Синод усе це поблагословив до церковного вжитку.³

---

³ † Іларіон: Преподобний Іов Почаївський. 1957 року, ст. 57.

Х.

ПІЗНЯ КАНОНІЗАЦІЯ КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА І КНЯГИНИ ОЛЬГИ.¹

Князь Володимир охрестився ще десь 986-го року, і прийняв у Св. Хрещенні церковне ім'я Василій, бо ім'я Володимир — варязьке, і довго в нас не було церковним. Через два роки, року 988-го князь Володимир охрестив усю Україну. По цьому жив ще 27 літ, і помер 15 липня (за старим стилем) 1015-го року, і був похований у Києві в Десятинній Церкві, яку сам побудував, — перша мурована Церква в Україні. Князя поклали в мармурову гробницю; тут же була похована й дружина його, грекня Анна.

Року 1240-го татари зруйнували Київ, завалилась і Десятинна Церква, і татари її всю розграбували. Але Володимирова гробниця позосталася, позосталися й його Мощі в ній.

---

¹ Ця стаття вперше видрукувана в "Нашій Культурі" 1952 р. ч. 6.

Князь Володимир, охрестивши Україну, став уже самим цим чином Рівноапостольним. Під 1015 роком Іпатіїв Літопис пише про нього: “Сесть новий Костянтънъ Великаго Рима (цебто Костянтинополя), иже крестився самъ и люди своа, и тако сий створи подобно ему”. За таке велике діло Церква мала б зачислити князя Володимира до Сонму (Хору) Святих, але вона цього довго не робила, — князь Володимир був оголошений Святим дуже пізно, десь аж у другій половині XIII-го віку, десь через два з половиною віки по своєму упокоєнні.

Безумовно, зараз по своїм упокоєнні князь Володимир не був оголошений Святим. Це видно з того, що автор Початкового Літопису під 1015 Роком умістив панегірика упокоєному Володимирові, але Святим його не зве. Так само чернець Яків у своєму творі XI-го віку пильнує довести, що хоч Володимир і не творить чуд, але Святий ділами своїми. Коли б Володимир цього часу був уже канонізований, то чернець Яків не потребував би цього доказувати, а просто назвав би його Святим.

Є твір з другої половини XII-го Літопису початку XV-го віку.

У жодних списках Святих (Святодимирового упокоєння (15 липня) не возносяться Молитви за нього й не святкується йому.

Лаврентіїв Літопис під 1200 роком

розповідає про одну подію, що сталася 15-го липня, і згадує Святих цього дня, Кирика та Улиту, але зовсім не згадує Володимира. Не згадує, бо кн. Володимир тоді ще не був канонізованим.

Так само в Іпатієвому Літописові під 1229-м роком згадується “Володимера Великого, “иже бѣ землю крестил”, - - Володимир зветься Великим, але не Святим.

Дуже важливе свідчення І Новгородського Літопису: під 15 липня (день упокоєння князя Володимира) 1240 року докладно описується, що цього дня князь Олександр Ярославич Невський любив шведів “силоу Свѣтѣя Софѣя, и Молитвами Владычица нашея Богородица и Приснодѣвица Марія, на память Свѣтаго Кюрика и Улиты”. Як бачимо, під 15 липня зовсім не згаданий князь Володимир: Чому? Звичайно тільки тому, що року 1240-го той не був ще причислений до Святих.

Уперше кн. Володимир названий Святим в Іпатієвому Літописові під 1254 роком: “Володимеръ Свѣтѣй”, але це “Свѣтѣй” чи не пізнішого походження (див. Є. Голубинський: Історія Рус. Церкви, 1904 р. т. I ч. 2 ст. 393). Та й сам список Іпатієвого віку, - - Похвала кн. Володимирові, і в ньому твердиться, що в день Володцях) домонгольського часу не згадується ані кн. Володимир, ані княгиня Ольга. Деякі автори давніх Свѣтцѣв

явно пильнували записати всіх українських Святих (напр. у Макарія: Історія Русской Церкви т. III додаток 5), і в цих Святцях XIII віку нема Володимира, нема й Ольги.

Життя кн. Володимира написане було значно раніше від його Канонізації, як то було звичайним для багатьох пізніших Святих. Але Служба йому відома тільки зо списків XV-го віку.

Перший незбитий факт про кн. Володимира, як Святого, маємо тільки з 1311-го року. А саме, I Новгородський Літопис під 1311 роком подає, що Новгородський Архієпископ Давид поставив на воротах свого Софіївського Кремля Церкву в ім'я князя Володимира, — тут ясно, що князь Володимир цього часу був уже канонізований.

Отож, Канонізація кн. Володимира до чину Святих відбулася досить пізно, десь між 1240-1311 роками. Не виключено, що ініціатором цієї Канонізації був Олександр Невський, великий князь Володимирський (1220 — 1263), правнук Володимира Мономаха. Року 1240-го він розбив шведів, розбив якраз 15 липня, в день упокоєння князя Володимира. І є давнє передання, що напередодні Невського бою явився кн. Володимир у сні кн. Олександру, і заохочував його до перемоги. Славна перемога якраз у день пам'яті Володимира і цей віщий сон навели цього князя на думку ка-

понізувати кн. Володимира Великого, що пізніше й зробив тодішній Митрополит Київський і всієї Руси. Коли це так, то Канонізація Володимира могла відбутися в роках 1240—1263, роках князювання Олександра Невського.²

Головною побудкою до Канонізації Святих в Українській Церкві вдавнину були чуда від могили похованого, а таких чуд за домонгольської доби не було ані від останків кн. Володимира, ані від останків княгині Ольги, а тому їх і не зачисляли до Хору Святих. Як знаємо, так само й преп. Антоній не був канонізований за домонгольської доби, — його канонізовано значно пізніше.

Отож, кн. Володимир і княгиня Ольга були канонізовані тільки тоді, коли, певне, виявилися чуда при їхніх могилах.

Нетління тіла для Канонізації в давній Українській Церкві не вимагалось, — вимагалось нетління Моців, а “моці” — це кості (моць = міць, сила). У давній Українській Церкві вважалося, як і тепер на Афоні, що кожен праведник, похований у землю, мусить згнити, бо земля не приймає до себе тільки великого грішника.

Княгиня Ольга охрестилася в Православ'є десь 955-го року, і прийняла

---

² Див. Е. Голубинській: Історія канонізації Святихъ въ Русской Церкви, М. 1903 р., видання друге.

ім'я Олени. Померла 11 липня 969-го року. Канонізована була ще пізніше за кн. Володимира, десь також XIII-го віку. У давніх Святцях XIII-го віку, серед імен Святих, княгині Ольги чи Єлени нема. Служба їй відома тільки з пізнішого часу.

В “Пам'яті і Похвалі князеві Володимирові”, яку написав чернець Печерський Яків XI віку, розповідається, що кн. Володимир збудував у Києві Десятинну Богородичну Церкву, “а в цій Церкві знаходиться гріб блаженної (цебто упокоїеної) Ольги. А зверху гроба зроблено віконце, через яке видно тіло блаженної Ольги, яке лежить ціле. Хто прийде з Вірою, то віконце відчиняється, і видно чесне тіло, що лежить ціле. І треба дивуватися такому чудові, що стільки років тіло лежить у гробі непорушено” (“нерозрушимуся”).³

Як бачимо, автор XI віку, чернець Яків ще не зве кн. Ольгу Святою. Але з його оповідання видно, що місцеве почитання кн. Ольги вже почалося.

Мощі княгині знаходилися в гробниці (рака), яка стояла в Десятинній Церкві в середині, не в притворі.

Десь року 1240-го, коли на Київ напали монголи-татари, то Мощі Св. Ольги були сховані “під спуд”,⁴ і більше не знайдені, як і кілька інших Мощів.

3 Голубинський, ст. 524.

4 Е. Голубинський, ст. 525.

Певне, північна Русь своєчасно
взнала про Канонізацію кн. Ольги.
Напр., цар Іван Грозний року 1557-го
дослав Царгородському Патріярхові
Пом'яника руських великих і уділь-
них князів, і в цьому Пом'янику в
Списку тих, за кого служать Панахи-
ду. Цей Пом'яник виданий в “Чтенія
Общ. Др.” 1897 р. кн. 3, Різне, ст. 27.⁵

І Володимир, і Ольга були каноні-
зовані в час повного розриву Церков
Православної та Католицької, а тому
Католицька Церква ніколи не визна-
вала цих наших князів за Святих, ані
вдавнину, ані за новіших часів. Греко-
католицька Церква визнає Володими-
ра й Ольгу за Святих тільки як спад-
щину своєї прабатьківської Право-
славної Віри.

5 Е. Голубинський, ст. 520.

6 Е. Голубинський, ст. 541.

ХІ.

ГРУПИ КАНОНІЗОВАНИХ СВЯТИХ.

З бігом віків в Канонізації Святих виробилися певні традиційні групи осіб, що підлягали Канонізації, але ці групи мали свої особливості.

Було шість головних груп щодо Канонізації: Святі старозавітні, Святі найвищі, Святі Ієрархи, Мученики, Подвижники і царі. Кожну з цих 6 груп виясню окремо.

1. СВЯТІ СТАРОЗАВІТНІ.

Усі старозавітні почитані особи перейшли і в Новий Заповіт, як Святі, — це Патріярхи та всі Пророки. Ці особи стали Святими без осібної Канонізації, бо Церква вірувала і вірує, що Патріярхами та Пророками могли бути тільки особи, що були того достойні, себто що Сам Господь указав на них, як на Святих.

Святкування старозавітніх Святих дійшло до новозавітньої Церкви не зразу, але ступнево. Спочатку якогось особливого почитання не було, але воно появилося вже десь у IV віці, починаючи від Церкви Єрусалим-

ської, бо вона була в Палестині, де жили й працювали старозавітні Святі, і де пам'ять їх була сильніша й жива.

Пізніше це почитання ширилося, і вже в Мінології (Місяцеслові) імператора Василя (975-1025) були записані всі старозавітні Святі.

Спільне святкування всіх старозавітніх Святих віднесено на одну неділю, — друга неділя перед Різдвом Христовим, що й зветься Неділя Праотців (недокладно в Календарях дають "Отців"). Праотці — це церковна назва всіх предків Ісуса Христа по плоті. В Неділю Праотців згадується усіх Патріархів, від Адама до Йосипа Обручника, і всіх старозавітніх Праведників, що оправдалися Вірою в грядучого Месію.

Свята Православна Церква ревно шанує всіх предків Спасителя по плоті, від яких Він походить як Богочоловік. За два тижні перед Різдвом святкується Неділя Святих Праотців (Діяння 3. 25), і в той день чиниться пам'ять усіх їх. Це звичайно припадає 28 неділя по П'ятдесятниці.

Прославляючи Святих Праотців, Церква цього дня проказує: "Прийдіте і похвалімо Собор Праотців: Праотця Адама, Еноха, Ноя, Мелхиседека, Авраама, Ісака і Якова. А по Законі: Мойсея й Аарона, Ісуса Навіна, Самуїла і Давида. А з ними Пророків: Ісайю, Єремію, Єзекиїля і ще 12 Пророків. А разом з ними Іллю,

Єлисея, Захарію і Івана Хрестителя і інших, що передбачали і проповідували, що Христос — то Життя і Воскресення роду нашого”.

Старозавітні Пророки мають у Місяцеслові і своє окреме місце святкування, напр.: Ісайя 9-го травня, Єремія 1-го травня, і т. ін. А Пророк Ілія має навіть більше Свято 20-го липня.

Так само і Патріярхи чи Праотці мають, крім свого спільного святкування в Неділю Праотців, і своє окреме святкування, напр.: Адам 1-го квітня і т. ін. А то й кілька святкувань, напр.: Авраам — 21-го серпня і 9-го жовтня.

2. БОЖА МАТИ, ІВАН ПРЕДТЕЧА, АПОСТОЛИ.

Від початку Християнства великим почитанням шанується Б о ж а М а т и, як благословенна між жонами (Луки 1. 28), та Іван Предтеча, як перший між чоловіками (Івана 1. 6).

Усі Апостоли вже з I-го віку почитаються Святими через свій апостольський сан, — їх канонізував (вибрав) Сам Ісус Христос. Крім цього, всі Апостоли покінчили своє життя по-мученичому (крім одного Апостола Івана, що впокоївся нормально року 110-го), а всі Мученики почиталися як Святі.

Особливо велике святкування Апостолів було там, де вони довше жили й працювали, і де покоїлися їхні Мошці (кості). Хор Апостолів уже здав-

на ставився вище за Хор Мучеників, і всі Апостоли мали всецерковне почитання.

Імператор Костянтин Великий († 337 р.) сильно почитав Апостолів, і поставив їм величного Храма 12 Апостолів у Костянтинополі, і в ньому ховали й ховають царгородських Патріархів та візантійських імператорів.

Крім цього, і всі 70 Апостолів захищені до числа Святих. Вибрав цих 70 Апостолів Сам Ісус Христос (Луки 10. 1) і послав їх на проповідь (Луки 10. 3, 17). Загальне їх святкування (їх 72) 4-го січня, “Собор 70 Апостолів”, а крім цього кожному з них є й окреме Святкування. До 70 Апостолів належить і Стахій, — учень Апостола Андрея, який поставив його першим Єпископом Візантії.

3. МУЧЕНИКИ.

Почитання Мучеників розпочалося дуже рано ще в I віці, від самого свого початку. Зараз по першому гонінні на християн ще за Нерона постав звичай шанувати Мучеників за Святих. Якоїсь особливої Канонізації Мучеників ніколи не було, — Церква вважала всіх Мучеників за Христову Віру за Святих через саме мучеництво. І ніколи від Мучеників не вимагалось для Канонізації чудотворення, хоч Мученики часто були й чудотворцями.

Треба ще взяти під увагу, що рим-

ська влада під час гонінь не раз видавала суворі накази, якими грозила смертю тим, хто записував Життя Мучеників. І дуже багато готових записів було попалено, чому ми так мало знаємо про давніх Мучеників, яких було значно більше, ніж ми їх знаємо.¹

У греків пізнішого часу, коли 25-го травня 1453-го року турки захопили Візантію, увесь час було багато нових Мучеників за Віру, і вони почиталися так само, як і Мученики стародавні, цебто перших віків Християнства.

Багато Мучеників за Віру знає і Православна Українська Церква від самого свого початку. Багато їх було за кривавої Татарщини (1239-1460), багато їх було і за пізнішого часу, — Мученики за Віру ніколи не спинялися в Українській Церкві. А за нашого часу, за часу жорстокого і кривавого комунізму, їх найбільше. Див. ст. 112.

Але настане час, коли Церква буде належно почитати їх усіх!...

4. АРХИЕРЕІ.

За давнього часу Церква звичайно канонізувала в Святі всіх Архидіаконів. На Архидіаконів обиралися давнину тільки особи високопобож-

---

¹ У монографії Проф. А. П. Лебедева: "Епоха гонінь на християн" (М. 1897 р., видання друге), у розділі I ст. 1-193 глибоко й широко описано про перших Мучеників.

ні та подвижники, і по впокоєнні їх канонізували за їхнім саном. Канонізовані Архиреї звалися Святителями, і така назва шозосталася й тепер. А що почитання Архирея за Святого часом починалося ще за життя, то з цього виробився звичай звати їх Святителями ще за життя.

До XI-го віку почитання упокоєних Архиреїв Святителів звичайно було тільки місцеве, а всецерковно почитаних Святителів було дуже мало. Спочатку всі місцеві Архиреї зараховувалися до Хору місцевих Святих, якщо вони не були явно нечесотного життя і не були явно еретиками.

Церква вважала Канонізацію Архиреїв конечною, бо вони ревні молитвеники перед Господом за свою паству за життя свого, і такими повинні zostаватися і по своєму упокоєнні. Архирей конче мусів бути заступником за своїх вірних за життя, а коли таким не був, то звільнявся (Апост. Правило 58).

Проте Церква вже вдавнину часом розрізняла: вона творила для Мучеників Почитання, чи Святкування, а для Архиреїв, особливо місцевих, — тільки Пам'ять. Так увійшло і до Місящеслова.

Патріярхи канонізувалися здавна і то самим своїм саном: хто був Патріярхом, той тим самим був обранець Божий, і тому ставав Святим. Починаючи від першого відомого Костянтинопольського Патріярха Митро-

фана (315-325) і по Євстафія (1019-1025) майже всі Патріярхи були канонізовані, цебто записані до Списку Святих. Але до цього Списку Святих не ввійшли ті Патріярхи, що явно були еретиками, або були скинені з Патріяршества (Апост. 58 Канон), або явно нечесного життя.

Коли Патріярх канонізувався, то звичайно для всецерковного почитання. Костянтинопольських Патріярхів з IV-го віку ховають у Костянтинополі, у Храмі Апостолів аж дотепер.

Але починаючи з 1025-го року, цебто зо смертю візантійського імператора Василя Болгаробойця, Грецька Церква пильно переглянула свій канонізаційний процес, і запровадила суворіше до нього ставлення. Від цього часу Церква постановила, що сам духовний сан не робить ані Архидіакона, ані Патріярха Святим, — надалі їх канонізовано на загальних основах: коли були вони подвижники й чудотворці. Переглянено й списки місцевих Святих Святителів, — і частину з них перераховано на всецерковних, а декого позоставлено як місцевих, а декого й скреслено.

Це саме перейшло і в Україну: в Україні всі Митрополити були докладно вияснені, і тільки дехто з них був канонізований.

У нас, в Україні багато вихованців Київської Могилянської Академії пізніше прославилися на Ниві Христовій, і були канонізовані в Святі. На-

приклад: Архиепископ Чернігівський Феодосій Углицький, Митрополит Ростовський Димитрій Туптало, Єпископ Іркутський Інокентій, Митрополит Тобольський Іван і ін. Це Святі українці високої вчености й глибокої культури, що творили славу Українській Церкві ще й за життя свого.

5. ПОДВИЖНИКИ.

У Церкві всі її віки було й є багато Подвижників. Подвижники — це ті чесотні люди, що шильнують догодити Господеві різними подвигами та стражданнями за Віру, особливо аскетичними: великою працею, суворим постом, ревною Молитвою, щедрою милостинею, невпинним служінням людям, ношенням ланцюгів на собі (веріги), юродством (ніби неповноумієм) ради Христа, життям на стовпі (стовпник) і багато таких ін.

Подвижники канонізуються тільки тоді, коли виявили чудотворення, — без нього вони не можуть бути канонізовані.

6. ВІЗАНТІЙСЬКІ ІМПЕРАТОРИ И УКРАЇНСЬКІ КНЯЗІ.

Візантійські царі чи імператори часом були канонізовані, але тільки за свої великі заслуги перед Церквою, або за високочесотне життя. І справді, були імператори, що поставили багато Церков, а ще більше

щедро прикрашували їх. Були й основники монастирів.

Від упокоєних імператорів та цариць вимагалось конче чеснотність за життя та чудотворення по упокоєнні.

У давнину було канонізовано в Грецькій Церкві за довгі віки тільки 20 царів та цариць, але їх почитання було головню місцеве. А в X столітті з них стали Святими всецерковними тільки 7, і вони були записані до Мінологія (Місяцеслова) імператора Василія.²

Те саме було і в Україні, — з великого числа князів були канонізовані головню Мученики за Віру, або ті князі, що сильно прислужилися Церкві. Напр., Великий Князь Київський Володимир Великий був канонізований за те, що р. 988-го охрестив Україну. Здавна таку працю — охрещення свого царства — Церква вважає рівноапостольною, тому й Св. Володимир зветься Рівноапостольним. Так звалися й царі чи цариці інших земель, коли вони заводили в себе Християнство.

---

² Голубинський, ст. 379-381.

ХІІ.

СВЯТЦІ.

З бігом віків Святих ставало все більше, і всталився звичай, щоб святкувати чи поминати Святих у всі належні дні року. Виробився звичай, щоб записувати всіх Святих по днях місяців року, — такий поденний і помісячний список зветься по-грецькому мінолógіон або по-нашому місяцеслов чи просто календар. Зветься ще й Святці — список Святих, або Синодик — список упокоєних чи Пом'яник. У давнину Святий звався ще й Святéць, мн. Святці.

Мінолógій постав перше в Грецькій Церкві, десь на початку ХІ віку. Видав його візантійський імператор Василь Болгаробоець (975-1025). Це був ілюстрований Пролог, а в ньому на кожний день місяця було подане Життя відповідного Святого з його Образом чи Іконкою. На основі цього Мінологія з бігом віків постали різні Місяцеслови чи Святці по Православних Церквах, у тому і в Україні.

Справа правдивости малюнків Святих дуже важлива, бож ми їх прав-

дивими не всі знаємо. Мінологіон Василя початку XI-го віку вважається єдиним більш-менш правдивим джерелом опису зовнішнього вигляду Святих. В Росії і в Україні з XVI-го ст. постали т. зв. "Пóдлинники", — опис, як правдиво ("подлинно") малювати того чи іншого Святого. Але ці Пóдлинники маємо тільки пізнього часу, — XVI, XVII, XVIII віків.¹

Мінології чи мінологіони постали з т. зв. Діптихів. Діптих — це дві (потім кілька) дощечки, зв'язані, як записна книжечка, і на них у давнину записували живих і мертвих для поминання в Церкві. Пізніше на такі Диптихи вписували Святих. Так постали Пом'яники для Богослужб.

Українська Церква всі ці місяцеслови перейняла з Візантії. Вони (Святці) звичайно містилися в кінці деяких богослужбових Книг, напр., на кінці Часословів, Євангелій, Требників і т. ін.

Українська Православна Церква всю свою історію мала великі перешкоди в розвої свого Хору Святих, — Татарщина, гніт Православної Церкви поляками, уніятами, залежність її від чужих, особливо Московщини, і т. ін., — усе це вплинуло на те, що Хор Свя-

---

¹ Про Подлинники див. Проф. І. Огієнко: Костянтин і Мефодій, том II ст. 356-359. Варшава, 1928-го року. Тут описано кілька Подлинників.

тих Української Церкви, поза Святими Києво-Печерської Лаври, не великий: вороги не давали вільної змоги канонізувати.

Правильний Список всецерковних Святих складений був для Московської Церкви аж року 1682-го за Патріярха Якіма, а до того часу в рукописних її Святцях був непорядок, — часом багато залежало від переписувача.²

Так само пізно, десь за Митрополита Петра Могили (1632-1647) почали складати належного Списка своїх Святих і в Україні.

Головні наші Святі — це Святі Києво-Печерської Лаври: у Ближчих Печерах їх 73, а в Дальших — 45, разом 118. Звичайно, це далеко не всі Святі, бо з бігом віків багато їх відійшло “під спуд” (заховані), і ми їх не знаємо. У Київських Печерах не раз бували й обвали, які позасипали могили Святих.

На зменшення числа українських Святих помітно впливало й те, що Святі часто розходилися з Києва по різних країнах і там були канонізовані, і ми тепер установити їхнє українське походження не можемо, хоч вони були українцями.

Московська Церква була в вигіднішому історичному стані, — в Московії у давнину ніхто звичайно не перешкоджував ченцям у їхній праці на Бо-

---

² Голубинський, ст. 227.

жій Ниві, ніхто не заважав у їхній Канонізації, тоді як над Україною завжди сиділи вороги, спершу татари й турки, пізніше сусіди, поляки й росіяни.

Проф. Є. Голубинський подає списки Святих Московської Церкви: До Митрополита Макарія канонізованих Святих було 22, за М. Макарія було канонізовано 39, по Макарії до Св. Синоду було канонізовано 146, по Св. Синоді 17. Разом 224, у цьому багато місцевих: час і Чин їх Канонізації не відомий.³

Святці, цебто календарний список Святих, не однакові по різних Церквах православного світу, — кожен народ, кожна Православна Церква має свої відміни в цьому Календарі. А саме:

1. Усі Церкви без застереження приймають пам'яті всіх старозавітніх Праведників, — Патріархів, Пророків і ін.

2. Святих Єдиної Церкви, до часу її першого поділу в 867-му році, приймають всі Церкви, — і Православні, і Католицькі, — це Святі всехристиянські. Але з часом число цих Святих усе зменшується.

3. У Грецькій Церкві Святих дуже багато, найбільше з них — Святі

---

³ Голубинський, ст. 109, 136-169, 198. Те саме показує й В. О. Ключевський: Курс Русской Истории М. 1957 рік, ст. 252.

місцеві. Із грецьких православних Святих, місцевопрославлених до Календаря своїх національних Святих приймають переважно тільки великих Святих, — Мучеників, а з інших — головно Святих до кінця Вселенських Соборів, себто до IX-го віку. Патріярха Фотія (857-867, 878-886), великого оборонця Православія, усі канонізували, і його пам'ять святкують 6-го лютого. Цей же Патріярх року 866-го зробив перше Охрещення України, тому він великий Святий і нашої Церкви.

4. У кожній Православній Церкві є багато і своїх національних Святих, яких вона старанно записує всіх до свого Календаря. Святі давнього часу, особливо Святі Православних монастирів, глибоко почитаються у всіх православних народів.

5. Святі інших Православних Церков приймаються до Календаря в міру церковних зносин цих Церков. Напр., слов'янські Церкви приймають великих чи більших Святих одна одної. Наприклад, Українська Православна Церква ніколи не приймала до свого Календаря Святих Російської Церкви, і тільки цариця Катерина II в роках 1762, 1775 і 1784 наказала, щоб Українська Церква записала до своїх Святців російських Святих, а Російська — українських.⁴ Див. ст. 50-51.

---

⁴ Голубинський, ст. 202.

ХІІІ.

СВЯТА В УКРАЇНІ.

1. ГРЕЦЬКІ І СВОЇ СВЯТА В УКРАЇНІ.

Християнські Свята (Празники) розвивалися дуже помалу, але в ІV віці вони в християнському світі вже установлені. Спочатку в I віці головними Святами були святкування тільки Спасителя та Божої Матері, але з часом Свят ставало все більше та більше. З віками установлено було кілька Свят Богородиці, кілька Свят Спасителів, а також установлені були і Свята багатьом видатним Подвижникам.

У Святцях (Жалендарях) були записані всі Святі, але святкувалися вони різно, залежно від своєї заслуги перед Господом. Поділ Свят у Святцях, за візантійським звичаєм, був потрійний:

1. Свята великі або рокові, що повно святкувалися раз на рік. Це звичайно Свята Господні та Богородичні, а також головних подій з їхнього життя. Це такі Свята, які в Святцях зазначаються Хрестиком † у повному крузі.

2. Свята середні, їх не мало в році, а в Святцях вони зазначені Хрестиком † у півкрузі. Це Свята такі, як Свята Івану Хрестителю й інші.

3. Свята малі, їх багато в році, у Святцях вони зазначені самим Хрестиком † без круга чи півкруга. Ці Свята святкуються по різних землях різно, а часом переходять і в середні Свята. Напр., в Україні сильно святкувалися такі Свята, як: Богоотців Якима й Анни 9-го вересня, Св. Великомученика Димитрія 26 жовтня, Архистратига Михаїла 8-го листопада, Св. Апостола Андрея Первозваного 30-го листопада, Св. Великомучениці Варвари 4-го грудня, Св. Миколая Чудотворця 6-го грудня, Св. 40 Мучеників 9-го березня, Св. Великомученика і Переможця Юрія 23-го квітня, Перенесення Мощів Св. Миколая Чудотворця 9-го травня, Св. Прока Іллі 20-го липня, і інші.

Інші Святі, окремо не вибрані, мають щоденно тільки свою церковну пам'ять, при чому той чи інший Святий згадується раз на рік, а то й кілька разів. Часом буває, що встановлюється кількаразове святкування своїм місцевим Святим, напр. Іову Почаївському.

Святі, що тільки згадуються, а не святкуються, записуються без яких позначок. Це тільки їх пам'ять.

У Житті Святого є три відомих головних моменти, які врочисто святкуються. Перше, — це день уло-

кóення, який вважається днем його нового народження до нового, духового життя. Друге, — день відкриття чи знайдення чудотворних Мощів, бо звичайно це початок Канонізації. І по-третє, — день перенесення Мощів на інше місце, що бувало з різних причин, про що подано вище, див. ст. 76.

В Україні, як і в усьому християнському грецькому світі, запанували головню Святі грецького походження, — вони складають головну масу наших Святців, вони ж і головні наші Свята.

Але рано розпочалися святкування і своїх національних Святих. Україна скоро зачала жити повним християнським життям, тому появилися і свої українські Святі, і свої українські Свята.

Першим українським Святом, як подано вище, було святкування Мучеників князів Бориса й Гліба, найперше канонізованих. Їхне Свято святкувалося разом обом, 24-го липня, і це було Свято велике, рокове, а не звичайне церковне, як сьогодні. Проте це Свято святкувалося головню на Київщині, і довго не втрималося, як Свято рокове, — воно рано перейшло в Свято мале, а далі в рядове церковне. Трапилося це може й тому, що все таки це було Свято і політичне, бо князі Борис і Гліб, хоч особи високочеснотного життя, не були Мучениками за Віру, але впали в бо-

ротьбі за великокняжий престол. Тепер це тільки рядова пам'ять.

Князь Борис був убитий 24-го липня 1015-го року, а Гліб — 5-го вересня, але в святкуванні їх поєднали, як братів, і встановили їм одне рокове Свято на 24-го липня. Але через століт, 2-го травня року 1115-го, Мощі перенесли в нову муровану Церкву, і встановили ще й друге Свято, Перенесення Мощів на 2 травня. Словник Памви Беринди 1627-го року згадує обидва ці Свята (ст. 365).

Але рано, ще в домонгольську добу, склалися в нас чотири великі Свята, свої національні, а не грецькі. Я коротенько розповім про них.¹

2. ПОКРОВА ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ.

Свято Покрови святкується 1 (14) жовтня. Спочатку було це Свято велике рокове, але тепер помалу переходить на Свято середнє.

Це дуже цікаве Свято, бо воно пошло в Костянтинополі, як Свято місцеве грецьке, рано було занесене в Україну і стало тут Святом всецерковним.

Свято Покрови зв'язане з великою подією в житті грецького Святого Андрея Юродивого. Але коли жив Св. Андрей, точно не знаємо, бо одні джерела вказують на V-VII віки, а

---

¹ Про них докладно розповідає проф. Е. Голубинський: Історія Русской Церкви. Том I, друга половина тому, ст. 385-410.

інші — на віки ІХ-Х. Тепер частіше приймають, що Андрей жив на початку чи у другій половині Х віку, і саме видіння Богородиці відносять на 903 рік.

Як розповідає Життя, Андрей родом був скиф. Ще дитиною він був проданий одному грекові, високому вельможі в Костянтинополі. Андрей добре навчився грецької мови, любив читати книжки, а надто Життя Святих. Під впливом їх постановив зовсім віддатися на службу Богові, але як це зробити, коли він був раб? І Андрей став юродивим, цебто, став удавати з себе неповноумного, і пан його, звичайно, відпустив. Як юродивий Христа ради, Андрей прожив 66 літ у Костянтинополі. Життя він провадив суворо аскетичне і високочеснотне, і сильно заслужився у Господа. Його всі шанували.

На передмісті Костянтинополя Влахерни був величний Храм Божої Матері, сильно почитаний. У цьому Храмі щосуботи правилася врочиста Всенічна, на яку завжди сходилася сила народу, завжди ходив і Андрей, і тут гаряче молився.

Якраз тоді на Візантію, десь року 903-го, напали люті вороги сарацини (мусульмани), забирали грецькі землі і підійшли під Костянтинополь. Увесь народ був у великому страху та в печалі, і всі ревно молилися, щоб Богородиця заступилася за свій народ і не віддала свого міста (Костянтинополь здавна був відданий в

Опіку Божої Матері, як у нас Київ) ворогам бесурманам.

Андрей молився на Всенічній разом зо своїм другом Єпифанієм. Була 4-та година ночі. І раптом Андрей бачить, що головні західні двері (“царські”) відчинилися і до Храму велично входить Богородиця... Її вели під руки Іван Предтеча та Апостол Іван. Богородиця була оточена безліччю Святих, серед них багато Архієреїв, що були в блискучих Ризах. І всі велично співали... Богородиця спинилася на Амвоні, і, ставши на коліна, ревно й довго молилася за народ та плакала...

Це все бачив Преп. Андрей, і бачив друг його Єпифаній.

Довго молилась Мати Божа, і потім пішла у Вівтар, і молилась там за весь народ.

А потім зняла з себе Покрòву голови,² яка сяяла, як блискавка, узяла цю Покрòву у Свої пречисті руки і, стоячи на підвищеному Амвоні, розпростерла понад усім народом... І довго стояла Богородиця з Покрòвою над народом, а сама Покрòва сяяла Славою Господньою... І Богородиця вийшла з Храму, а Покрòва перестала сяяти...

Чутка про це небувале явлення Богородиці, і що Вона взяла грецький народ під Свою Покрову, негайно поширилася по Костянтинополі і по

---

2 Грецьке *ho matorion* — жіночий покров голови, хустка, а не Омофор.

всій Візантії. Ця Покр́ова Діви Марії сильно підбадьорила на душі греків і військо, і незабаром сарацини (магометани) були зовсім вигнані з Візантії.

На пам'ятку цього великого видіння, і що Мати Божа Своєю Покр́ову простягла над народом, в Костянтинополі було встановлене місцеве Свято Божій Матері, — її Покр́ова народів. Але Свято це не стало в Греції всецерковним, зате воно, невідомо як, десь у XII столітті було занесене в Україну, і стало тут всенациональним Святом.

Як то стає, що це місцеве грецьке Костянтинопольське Свято було перенесене в Україну? Подаються такі пояснення.

1. Святий Андрей був родом скиф. А в давніх перекладах Життя Святого Андрея подається, що він “був родом слов'янини”. Те саме свідчить і давній Пролог.³ Не виключене, що тут “слов'янин” треба приймати як рус, українець. Отже, Андрееве видіння українці сприйняли як своє, тому сприйняли й саме Свято Покрови, як Свято своє.

2. Покр́ову Богородиці найперше сильно сприйняло візантійське військо, і вигнало з краю мусульман-сарацинів. У візантійському війську тоді завжди було багато русів-українців, які в Візантії мали славу хоробрих во-

---

3 Е. Голубинський, ст. 402.

яків. Ось оці вояки українці і могли принести Свято Покроби в Україну, і воно стало й тут, як Свято головно військових. Пригадаймо, що Покрובה була головним Святом Запорізької Січі, і їхній Храм-Собор був Покровський.

3. Не виключене, що Свято Покрови рано було занесене в грецькі колонії по північних берегах Чорного (“Руського”) моря, а звідти вже легко могло дістатися далі на північ, в Україну.

4. Влахернська Божа Мати сильно почиталася в Києві, — Вона ж послала з Влахери усіх 12 майстрів побудувати Успенську Печерську Церкву. “Патерик” Печерський не раз розповідає про Влахери і події в ньому. По Преп. Феодосію Ігуменом був чернець Стефан, він пізніше поставив у Києві свого монастиря, а при ньому Церкву на честь Влахернської Божої Матері.⁴

Отже, в Києві добре знали про Покрову, видіння у Влахернах, і тут може й запровадили Свято Покрови перше, а вже з Києва воно поширилось по всій Україні десь у XII віці. А з України воно перейшло до Росії та південних слов'ян, але там воно не стало Святом великим. У православній Грузії Свята Покрови зовсім нема.

Свято Покрови вперше записане в Святці десь у половині XIII віку. Але

---

4 Е. Голубинський, ст. 403.

Храмів на честь Покрови за домонгольського часу в Україні ще не було.

Свято Покрови святкується 1(14)-го жовтня, бо певне саме видіння Покрови відбулося того дня. А 2-го жовтня — пам'ять Преп. Андрея Юродивого, — обидва Свята пов'язані, обидва їх Українська Церква святкує.

3. СВЯТО ПЕРЕНЕСЕННЯ МОЩВ СВ. МИКОЛАЯ ЧУДОТВОРЦЯ.

Другим національним Святом в Україні було Свято "перенесення" Мощів Чудотворця Миколая з міста Миру Ликійського (в Малій Азії) в місто Бар чи Барі в південній Італії. У нас воно святкувалося 9-го (22) травня.

Святитель Миколай, Чудотворець IV в., був ревно почитаний по всьому православному світу. Св. Миколай був тим Святим, що служив Богові ревною службою народові, а це його зробило високо популярним. Через його чуда Святителя Миколая скрізь добре знали, скрізь повно Храмів на честь Св. Миколая. Загальне йому Свято — 6-го грудня, в Україні здавна сильно святкувалося.

Але в Україні святкується і друге Свято, 9-го травня, як день перенесення Мощів Чудотворця Миколая з Миру у Барі. Як сталося це Свято? Його нема ані в греків, ані в римлян.

Святитель Миколай був Архиепископом у Малій Азії в місті Мир у Ликії, тут же він і впокоївся десь у IV

віці. Тут же, у Сіонському Храмі в двох милях за містом, покоїлися Мо- щі Святителя, творячи чудеса. Але року 1036-го всю Лівію з містом Мир захопили турки магометани. При Храмі жили чотири монахи, як сто- рожі Мощів Св. Миколая. Увесь хри- стиянський світ непокоївся, що турки знищать Мощі Чудотворця. Так ми- нуло 51 рік (1036-1086).

Якраз то був час, коли вороги ба- гато робили, щоб відняти південну Італію, з містом Барі чи Бар, від гре- ків. Ця долішня Італія все була під Візантією і все була православною. Року 1054, за Патріярха Михаїла Ке- руларія і за Папи Римського Лева IX Римська Церква остаточно відірвала- ся від Церкви Вселенської, Православ- ної, відпала власне і через гостре пи- тання про Віру в південній Італії. Патріярх Николай склав списка від- ступлень римлян у Вірі супроти Віри Православної, і цього списка ширили по південній Італії. Папа робив своє, — щоб південна Італія належала таки йому. І це дражливе питання довело до поділу Церков.⁵

Такою дражливою справа позоста- лася й далі. Бо в південній Італії бу- ло повно православних греків, які ніяк не хотіли йти під Папу й міняти свою Православну Віру.

Місто Барі (чи Бар) належало Ві-

---

⁵ † Іларіон: Поділ Єдиної Христової Церкви, ст. 192-193.

зантиї, яка пильнувала боронити його як могла, бо ворогів було багато. Власне, коли у травні р. 1054-го до Костянтинополя прибуло папське посольство з Кардиналом Гумбертом на чолі, то воно прибуло до імператора в справі папської допомоги, щоб боронити південну Італію з островами перед норманами, що намагалися все захопити.

Місто Барі, як Візантійське, було переповнене православними греками. Це було місто купецьке, і купці в більшості були тут православні. І ось серед цих барських купців склався таємний план і задум викрасти Мощі Св. Миколая з Мир Лікійських, і перевезти їх у Бар, — православний Святий грек Чудотворець Миколай допоможе своїм високим авторитетом усім православним грекам у південній Італії, бо їх хотять захопити римляни.

Те саме задумали були і купці венеціянські, більше римляни. Але їх таки випередили православні баряни, і 20-го квітня 1087-го року тихо прибули в Мир на трьох кораблях. Їх було 47 чоловіка. З ними були й Священики греки, але й вони перебралися в купців.

Мир був містом надморським, а поза ним стояв у тихому місті Сіонський Храм, а в ньому, під Престолом, береглися заховані Мощі Чудотворця Миколая. При Храмі було 4 ченці, які берегли його.

Купці переодяглися прочанами, і дісталися до Храму.

Як уся ця справа сталася, докладно не відомо, але два монахи були зв'язані, а два приєдналися до прибулих купців барян. Священики з монахами скоро перенесли Мощі Чудотворця на корабель (від Храму до корабля було три милі), і від'їхали в м. Барі.

Купці і Священики 19 день верталися морем додому, а в неділю 9-го травня надвечір прибули в м. Бар. Їх врочисто стріли баряни, на чолі з своїм Єпископом греком. Мощі творили чуда, на поклоніння їм сходилася вся південна Італія. Для Св. Миколая в 1089 році побудували в Барі нового Храма.

Але Мощі Св. Миколая не могли вже допомогти Православію, — по-малу південну Італію захоплювали римляни, і Мощі опинилися в руках римокатоликів.

Так відбулося визволення чудотворних Мощів з магометанських рук в руки православних барян.

Українські купці мали часті зносини з барянами, і всю справу “перенесення” — насправді це викрадення — Мощів Св. Миколая добре знали. Почитання Св. Миколая в Україні було сильне й широке. Баряни греки часто приїздили в Київ у торгових справах, і розповідали про нові чуда Святого Миколая.

А якраз того часу, 24-го липня 1087-го року в Києві трапилося ве-

лике чудо, яке потрясло всім Києвом. Чоловік із жінкою верталися з Вишгорода під Києвом до Свята Бориса й Глібу додому. Їхали вони лодкою Дніпром, і жінка заснула, а дитина впала в Дніпро і втопилась... Батьки сильно плакали й благали Св. Миколая, рятівника на водах, спасти їх дитинку. На другий день люди знайшли цю дитинку ще мокрою в Катедрі Св. Софії, на хорах, перед Іконою Св. Миколая... З того часу ця Ікона зветься Іконою "Миколая Мокрого".

З Києва почитання Св. Миколая Чудотворця скоро поширилося по всій Україні. І десь незабаром в Україні встановлено було й всецерковне Свято перенесення Мощів Св. Миколая з Миру в Барі на 9-го травня, — це другий або Весінній Миколай. Цікаво, що в католиків цього Свята перенесення зовсім нема, — бо Мощі перенесли православні греки. Нема його і в греків.

Коли саме в Україні встановлене було це Свято перенесення, трудно сказати, Архієпископ Филарет у своїх "Життях Святих" під 9-го травня відносить це на 1091 рік.⁶

4. СВЯТО ПЕРШОГО СПАСА.

За домонгольської доби встановлене було в Україні на 1-го серпня нове Свято, — Всемиловитому Спасу

---

⁶ Життя Святих, 1900 рік, том V ст. 196.

і Пречистій Богородиці. Свято це зветься в народі Перший Спас (бо 6-го серпня — Другий Спас: Переображення Господнє). Це нове Свято, мало де відоме, бо воно місцевого українського походження.

Старий Пролог розповідає, що це Свято встановив року 1164-го князь Суздальський Андрій Боголюбський, онук Великого Князя Київського Володимира Мономаха. Князь мав тяжку війну з камськими болгарами, і року 1164-го розбив їх. До цього приєдналася і перемога Візантійського імператора Мануїла 8-го липня 1167-го року над дикими уграми. Допомогли в обох боях тільки Всемилоствивий Спас та Пречиста Богородиця.

Проф. Є. Голубинський доводить, що це власне імп. Мануїл встановив це Свято р. 1168-го, а кн. Андрій Боголюбський прийняв його. Спочатку це було тільки своє місцеве Свято на Суздальщині, а в Києві його не святкували.⁷ Але Свято це таки поширилося по всій Україні, як Першого Спаса, хоч офіційно 1-го серпня святкується “Винесення Чесного й Животворящего Хреста Господнього”, — у Костянтинополі цього дня виносили з царської Палати Хреста, і святкували воду, і до Успіння носили Хреста по столиці.

Служба цьому Святу — перекладе-

---

7 Є. Голубинський, ст. 409-410.

на з грецької мови, бо своя не була складена.

Цього дня святять воду, а де-не-де й квіти.

Цього ж дня Св. Мучеників Маккавеїв, по укр. Маков'єя.

5. ХРАМОВІ ПРАЗНИКИ.

З давнього часу появились в Україні ще й інші свої власні Свята, — Свята на пам'ять Освячення того чи іншого Храму. Такий звичай був у Візантії, і він перейшов і в Україну. Храмове Свято святкувалося по парафіях як велике рокове Свято.

Освячення малого Храму позоставалося своїм місцевим парафіяльним Святом, але день Освячення великого Київського Храму ставав з часом Святом всецерковним.

Так постали домонгольські всецерковні свої Свята: 12-го травня — Освячення Десятинної Церкви, 11-го травня і 4-го листопада — Освячення Київської Софії, 26-го листопада — Освячення Церкви Св. Георгія в Києві. Святкувала ці дні вся Україна, і це в'язало її зо своєю столицею Києвом. І ці Свята записані до Місяцеслова, як Свята всецерковні.

Пам'ять Св. Юрія-Георгія Переможця святкується всецерковно 23-го квітня, — зветься Святом весіннього Юрія. А коли князь Ярослав Мудрий переміг року 1036-го печенігів, то він заснував у Києві і монастиря Св. Георгія, і наказав “творити Празник”

Св. Георгієві по всій Русі 26-го листопада, — в день Освячення Георгіївської Церкви. Так постало Свято Юрія осіннього,⁸ і обидва ці Свята починали й кінчали господарський рік.

---

⁸ Энциклопедический Словарь Брокгауза, півтом 15 ст. 419.

XIV.

СКЛАД ХОРУ СВЯТИХ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ.

1. РОЗГЛЯД ХРОНОЛОГІЧНИЙ.

Від найдавнішого часу Українська Церква ісповідує й плекає величну й славу т. зв. Андріївську ідеологію, — що основоположником її був Св. Апостол Андрей. Ціле тисячеліття Україна свято плекала цю велику ідеологію, ревно плекає її й тепер, як основу свого стану та життя і внутрішнього, і зовнішнього.

Хронологічно усіх Святих Української Православної Церкви можна поділити за віками так:

I вік по Христі Святих	4.
X вік	4.
XI вік	32.
XI чи XII вік	36.
XIII вік	43.
XIII вік	9.
XIV вік	14.
XV вік	7.
XVI вік	1.
XVII вік	8.
XVIII вік	6.

Усіх Святих Української Православної Церкви за моїм Списком — 164.

Крім цього, шість великих Божих Угодників і Подвижників ще чекають своєї Канонізації, що тільки через наш бурхливий час не були канонізовані своєчасно.

Отже, разом з ними цей Список має 170 осіб.

Через Св. Андріївську ідею Українська Православна Церква почитає і Святих Первомучеників скифів, — Інна, Пинна і Рімма, згадуючи їх 20-го січня. Святкує і слов'янина — скифа Андрея, Христа ради Юродивого, що року 903-го 1 жовтня бачив, як Богородиця “покрила” народ у Церкві. Пам'ять його 2(15) жовтня.

Українські Канонізовані Святі розпочалися рано, ще в X столітті, ще до офіційного Охрещення України-Руси. З того часу маємо трьох Святих: Благовірну княгиню Ольгу і двох Мучеників варягів, Феодора та його сина юнака Івана, що були вбиті за Христову Віру в Києві 12-го липня 983-го року.

2. КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКІ СВАТІ.

Києво-Печерський монастир чи Лавра вже зо свого початку, з XI століття тягне до себе багатьох, що прагнуть віддати все своє життя на службу Господеві. У Печерському монастирі завжди було повно монахів.

Тому й не дивно, що власне Печерська Лавра в Києві дала найбіль-

ше число достойних до Хору Святих Української Православної Церкви. І головну масу цього Хору Святих складають ченці, переважно за час XI-XIV віків. Це селянська основа, у списках зазначена просто “чернець” чи “монах”. Рік упокоєння їх часто невідомий.

Це “демократична” основа нашої Церкви, — “прості” монахи, що сильно скріпляли чистоту Православної Віри й закріпляли її в її основі, — серед простого народу.

Ці звичайні ченці часто досягали і різних духовних санів, — були Ієродиякони, Ієромонахи, Ігумени, Архимандрити, Архиєреї й ін. Багато серед звичайних ченців зазначені в Життях як проскурник, воротар, пекар і ін. Але в чернецтві всі вони рівні.

Були іконописці, були книгописці, переплетники, були учителі, співці й ін.

Усі монахи служили Богу й народу, і в їхніх Життях часто зазначається, чим власне вони догодили Богові. Усі ченці, приймаючи монаший сан, складають присягу, що будуть дотримуватися трьох головних монаших чеснот: будуть слухняні, несрібролюбні і дівственники. Але багато з них виділювалися ще якими особливими своїми чеснотами та подвигами.

Життя наших печерських Святих подають 8-ох п'осників, — вони багато й суворо постили, і часто жили на одному хлібі з водою, або й на

одній проскурці. А звичайно вони їли раз на день, — при заході сонця.

Були моли́твеники, що багато молилися, трудолюбні — любили фізичну працю, Преподобний Прохор († 1107 р.) записаний як суворий подвижник, Преподобні Онуфрій (XII в.) та Федір (XII в.) вславилися як великі мовчальники (ісихасти). Преподобний Феофил записаний як Плачливий, а Преп. Павло як Слухняний.

Були ченці, що багато страждали, — вони записані як Многостраждальні (їх відомо 4). А один, Єпископ Турівський Кирил († 1183) жив на стовпі, чому й зветься стовпником.

Багато монахів на старість любили зовсім відходити від світу і ставали затворниками, — вони приймали Велику Схиму і відходили на життя в маленьку печеру, з якої вже не виходили аж до упокоєння. Таких записано 11 осіб, але було їх більше. Це практикувалося головно в XI-XII віках, пізніше затворництво помалу вивелось. Молодих монахів у затвор звичайно не пускали, — цим “подви́залися” звичайно на старість.

Крім цього багато монахів (хоч їх записано тільки 5) на старість приймали т. зв. Велику Схіму, і звалися схімниками або схимона́хами. Часто вони йшли і в затвор.

Серед Хору Святих Української Православної Церкви дуже багато Мучеників та Великомучеників, —

їх у Спискові значиться 26, але їх більше не записаних.

Багато ченців ще за життя були прославлені Богом якимось особливим Даром, і в Життях вони зветься прозорливими — пророкували й знали будуче, зцілителями — зціляли недуги.

Багато було чудотворців (їх записано 21, але було значно більше), — вони чинили видатні чуда часом ще й за життя свого, а більше своїми Мощами по впокоєнні.

Християнізаційна роля Києво-печерських монахів була величезна: Ці “прости” монахи несли Православну Віру глибоко в народ, і творили в ньому “східню” ідеологію, — таємничість самої Віри, глибоке сполучення з Господом, Творцем світу. І все це — радісна ідеологія Людини, як Образу й Подоби Божої. У цьому все-світнє значення православного монашества взагалі.

3. СВЯТІ АРХИЄРЕЇ.

Другу групу в Хорі наших українських Святих складають Архидіаки чи Святителі, — їх разом 39. Це велика слава Української Православної Церкви, — її Архидіаки працювали завжди багато, і безконечно багато зробили для християнізації нашої Церкви й нашого народу.

І треба тут підкреслити, що Київ, його Києво-Печерська Лавра були джерелом виховання Архидіаків для

всієї Русі-України, і Русі Північної. І Архiereї, монахи Києво-Печерської Лаври, роз'їздилися для християнізаційної праці по всьому Сходу, і серед них було багато Мучеників.¹

Серед Хору Святих Української Православної Церкви маємо 11 Митрополитів, з них 10 були Митрополитами Київськими і всієї Русі, а саме: 1. Перший Митрополит Михаїл († 992 р.), 2. Ларіон († у половині XI в.), 3. Іван II († 1089), 4. Костянтин († 1159), 5. Максим († XII. 1305), 6. Петро (21. XII. 1326), 7. Кипріян († 16. IX. 1406), 8. Олексій († 12. II. 1378), 9. Фотій († 2. VII. 1431), і 10. Мученик Макарій († I. V. 1490).

Канонізовані ще два Митрополити нового часу: Митрополит Ростовський Димитрій Туптало († 28. X. 1709) і Митрополит Тобольський Іван Максимович († 16. VI. 1715).

Канонізовані два Архiepископи: Архiepископ Суздальський Діонісій (чернець Києво-Печерської Лаври, † 1385 р.), і Архiepископ Чернігівський Федосій Углицький († 5. II. 1696).

Крім цього, канонізовано 18 Єпископів, що виховалися в своїй більшості в Києво-Печерській Лаврі, і з неї розійшлися по всьому Сходу: 1.

---

1 Проф. Є. Голубинський (Канонізація ст. 212) відносить усіх Єпископів, пострижених в Києво-Печерській Лаврі, хоч вони працювали й поза Україною, таки до Церкви Київської.

Яким Корсунянин, перший Єпископ Новгородський († 10.II.1030), 2. Лука Жидята, Єп. Новгородський († 15.X. 1058), 3. Єпископ Ростовський Леонтій († 1077), 4. Єпископ Ростовський Ісайя († 15.V.1090), 5. Єпископ Володимир-Волинський Стефан († 27. IX. 1094), 6. Єпископ Новгородський Герман († 10. II. 1095), 7. Єпископ і Митрополит Переяславський Єфрем († 1096), 8. Єпископ Новгородський Никита († 21.I.1108), 9. Єпископ Володимир - Волинський Амфілохій († 1122), 10. Єпископ Чернігівський Феоктист († 6.VIII.1123), 11. Єпископ Новгородський Нифонт († 10.IV. 1156), 12. Єпископ Турівський Кирил († 1183), 13. Єпископ Турівський Лаврентій († 29.I.кінець XII в.), 14. Єпископ Володимирський і Суздальський Сімон († 22.V.1226), 15. Єпископ Володимирський Серапіон († 12. VII. 1275), 16. Єпископ Іркутський Інокентій Кульчицький († 26. XI. 1731), 17. Єпископ Білгородський Йоасаф († 10. XII.1754), 18. Єпископ Іркутський Софроній Кристальський († 30. III. 1771 р.).

Безконечна Сибір християнізувала-ся силами головно Української Церкви, і серед цих працівників три Святі українці: Митрополит Іван Максимович, Єпископ Інокентій Кульчицький і Єпископ Софроній Кристальський.

Усі ці 32 Архиереї українці, разом з іншим Духовенством, уславилися

своєю ревною християнізаційною працею на всьому нашому Сході, і скрізь вони були подвижниками. І дали багато Мучеників, а Церкві Українській — велику славу!

4. СВЯТІ ІГУМЕНИ МАНАСТИРІВ.

З Києво-Печерського монастиря виходило багато Ігуменів, — це були сильніші духом та освітою ченці, які розходилися з Києва по всіх напрямках, ставили монастирі і ставали в них Ігуменами та Архимандритами, і багато з них канонізовані. Вони проробили величезну християнізаційну роботу, часто початкову. Напр.: чернець Києво-Печерської Лаври Стефан через католицькі утиски змушений був покинути Києво-Печерську Лавру разом з своїми приятелями ченцями, і на Володимирщині в Московії заклав Махрицького монастиря, і був його Ігуменом. Упокоївся 14-го липня 1406-го року, і був канонізований. У Списках Святих звичайно зветься Стефаном Махрицьким.

Серед цих Ігуменів, що вийшли з Києво-Печерського монастиря, було не мало й Мучеників. Напр.: 27-го серпня 1113-го року дикі в'ятичі стягли голову Ігуменові Кукші та його учневі Никонові, — за проповідь Віри Христової.

Ігуменів, основників монастирів, багато серед Святих. Так, серед 61 Святого в Росії часу до Митр. Макарія (1542-1563) і за нього, було 23 ос-

новники Манастирів. По Макарії в Росії до Св. Синоду було канонізовано 146 Святих, і серед них 74 основники манастирів,² багато не росіяни.

Ф. Г. Спаський свідчить: “Ченці з Києво-Печерської Лаври в великому числі ішли на північ Русі і несли з собою осібне почитання пам’яті основників Київської Лаври”.³ По Канонізації вони причислені до Хору російських Святих.

5. СВЯТІ КНЯЖОГО РОДУ.

На початку Християнства в Україні князі і княгині грали велику роль в поширенні Християнства. Князі за весь домонгольський час (до 1240-го року) мали привілегию й обов’язки ставити Храми та манастирі, вони ж і багато прикрашали їх. При таких умовах князі стояли близько до Церкви, утримували їх і щедро допомагали їм. Звичайно князів і ховано по тих Церквах, які вони поставили.

У давнину був звичай, що князі, княгині та бояри перед смертю часом приймали монашество, а до того ще й схиму, і звичайно й щедро дарували на Церкву чи манастиря.

У давнину сильно шанувалися фундатори Храмів Божих, і за великі в цьому заслуги в Візантії їх канонізували. Ця звичка була перенесена і в Україну, але тут зовсім обмежена.

---

2 В. Ключевський, Курс, т. II ст. 252.

3 Русское литургическое творчество, ст. 116.

Канонізаційні правила Української Православної Церкви були обмежені та суворі, тому до Хору Святих Української Церкви увійшло тільки 11 князів і 5 княгинь, — це зовсім мало, зважаючи на їхню можливість і на велике число усіх князів. Серед князів багато Мучеників. І більшість князів були тільки місцево почитані.

Серед Святих 4 Великі Князі Київські: 1. Рівноапостольний Володимир Великий († 15.VII.1015), 2. Мстислав († 15.IV.1133), 3. Мученик, Чудотворець і Схимонах Ігор († 19.IX.1147) і 4. Ростислав († 14.III.1168).

Провінційальні канонізовані Князі: 1. Володимир Ярославович Новгородський († 4.X.1052), 2. Ярополк Володимир-Волинський († 22. XI. 1086), 3-4. Мученики Борис і Гліб Володимировичі († 1015), 5. Всеволод Псковський, Чудотворець († 11. XI. 1138), 6. Микола Святоша Чернігівський († 14.X.1143), 7. Великомученик Роман Рязанський († 19.VII.1270), 8. Мстислав Юрій Новгородський († 14.VI.1180), 9. Мученик Михаїл Чернігівський († 20.IX.1244), 10. Олександр Володимирський, “Невський” († 14.XI. 1263) і 11. Мученик Михаїл Тверський († 22.XI.1318).

Сюди відносять і великого князя Володимирського Андрея Боголюбського († 30.VI.1174), щедрого й великого фундатора Церков.

Княгинь до Хору Святих увійшло тільки дві: 1. Велика Княгиня Ольга-

Олена († 11.VII.969) і 2. Велика Княгиня Анна-Ірина, дружина Ярослава Мудрого († 10.II.1050).

Із князівен канонізовані три: 1. Велика Княжна Київська Анна (Янка) Всеволодівна († 3.XI.1113), 2. Княжна Полоцька Єфросинія († 23.V.1173) і 3. Чудотворка Єфросинія, княжна Чернігівська († 25.IX.1250).

До них треба додати ще княгиню Ольшанську Юліянію († 1540), але вже покнязівського часу.

Тільки 6 жінок на весь Хор Святих Української Церкви, — таке мале число пояснюється суворим ставленням до жінок тодішнього часу, — жінка тільки за найвищі заслуги й чесноти могла бути канонізована.

Бояри князівські мали обмежене право ставити Церкви та монастирі, тому і в Хорі Святих їх аж надто мало. Це будуть: 1. Мученик Фédір, боярин князя Чернігівського Михаїла, з ним і забитий за Віру († 20.IX.1244), 2. Ігумен Варлаам, син боярина Вишати († 19.XI.1065), 3. Феодосій (Феодор), князь Острозький († 11.VIII.1441). Княгиню Юліянію Ольшанську згадано вище.

Зазначу тут, що прославлення князів було тільки місцеве і записане до Календаря тільки як пам'ять. Так само й Московські Собори 1547-го і 1549-го років не встановили ані одного загального Святкування благовірним князям, крім Олександра Нев-

ського, в званні Преподобного”.⁴ Але почитання Мучеників Чернігівських князя Михаїла і його боярина Феодора рано стало всецерковним, бо він Мученик за Віру.

Почитання князя Андрея Боголюбського було тільки місцеве, і то тільки як пам'ять його. Коли й як його канонізовано, відомостей нема,⁵ але князь був добре відомий, як жертвенний, будівничий, ревний і щирий прикрашувач Храмів Божих, чому в м. Володимирі й постало його місцеве почитання. А в Святцях записана тільки пам'ять його, а не почитання.

І треба ще зазначити, що князя Андрея Боголюбського в Києві недолюбували за його погром Києва 1169-го року, цебто, за справу головно політичну, а не церковну. Крім цього, року 1169-го князь Андрей у Києві сам не був, — погром Києва зробили багато українських князів, що горіли політичним гнівом на Київ.

У своїй “Історії України-Руси” М. Грушевський про це подає: “Ціла хмара українських князів посунула нищити Київ на славу його північного суперника”.⁶ Це 1169-го року.

Сама Канонізація князя Андрея Боголюбського дуже неясна.⁷

4 Спасський, ст. 120 і 141.

5 Є. Голубинський, ст. 59 і 134.

6 Том II ст. 196, Львів, 1905 рік.

7 Є. Голубинський: Канонізація, ст. 59 і 134.

6. ПОХОДЖЕННЯ СВЯТИХ.

Із Святих по їх земних заняттях відомі: Два Іконописці: Алипій († 17. VIII. 1114) і Григорій (†1105). Два лікарі, див. Преподобний Іпатій Чудотворець (пам'ять 31.III) і Агапіт — лікар безкорисний (пам'ять 1-го травня). Два купці: Веніямин (пам'ять 13. X) і Іван Сучавський, Великомученик (†2.VI.1492). Младенець-дитина Мученик Гавриїл (†20.V.1690). Один військовий: Преподобний Тит Воїн (пам'ять 27.II).

Серед Хору Святих Української Церкви є особи різних племен, наприклад: три Мученики скифи, може й близькі до українців: Інна, Пинна і Римма (†III віку, пам'ять 20-го січня). Два варяги Мученики, батько Федір і син Іван (†12.VII.983). Був чернець Преподобний Мойсей Угрин, цебто угорець (†26.VII.1043). Три Мученики литовці: Антоній, Іван і Євстафій (†1347).

Серед канонізованих Митрополитів Київських і всієї Русі є 4 греки: Іван II (†1089), Костянтин (†1159), Максим (6.XII.1305) і Фотій (†2.VII.1431). Безумовно, було їх більше.

Серед канонізованих Митрополитів є два болгари: перший Митрополит Михаїл (†992) і Кипріян (†16.IX. 1406). Може болгарин і Митрополит Іван II (†1089).

В основі своєї Хор Святих Української Церкви — українці, але, як ба-

чимо, життя та історія додали до цього Хору й з інших народів.

Серед Хору Українських Святих є Патріярх Вселенський Афанасій, родом грек. Вертаючись з Москви додому, він 24-го березня 1657-го року упокоївся в Мгарському — біля Лубен на Полтавщині — монастирі, і його Мощі так і позосталися в нас. Патріярх був канонізований і позостався в нас як Святий Афанасій Сидячий, бо за грецьким звичаєм похований у сидячому стані, — у сидячому стані поховані всі Патріярхи.

Два Мученики греки XVI віку ще ждуть своєї своєї Канонізації, — вони зв'язані з Берестейською Унією 1596-го року, — вони боронили Православну Віру, не жаліючи свого життя.

1. Екзарх Царгородського Вселенського Патріярха Никифор. Він був головою Берестейського протиунійного Собору 1596-го року. По Соборі поляки схопили його й посадили в Марієнбурзьку фортецю, де він і помер від голоду... (Див. мою працю: "Українська Патрологія" 1965 р. ст. 129-133).

2. Кирило Лукарис (1572-28.VI. 1638) був на Берестейському Соборі 1596-го року представником Екзархом Олександрійського Патріярха, і багато зробив проти унії. Патріярх Вселенський, по смерті Екзарха Никифора, призначив його своїм представником в Україні, але поляки зму-

сили його втікати. З року 1621-го Кирило Лукарис став Патріярхом Царгородським, Вселенським, і ввесь час підтримував добрі зв'язки з Україною, і багато їй допомагав. Увесь час виступав проти католиків, особливо проти єзуїтів. Козаки в червні 1637-го року захопили м. Азов на лівому березі р. Дону, і перебили всіх турків. Вороги Патріярха Лукариса, католики донесли султанові турецькому, що козакам допомагав Патріярх Кирил. І 28-го червня 1638-го року, з наказу султана Мурада IV, Патріярха Кирила Лукариса задушили, а тіло вкинули в море... Так католики відіместили оборонцю Православія на Берестейському Соборі... (Це додаток до ст. 133 моєї праці “Українська Патрологія”).

Основа українських Святих — це “прості люди”, низове монашество, як це було і по всіх Церквах. Звання “простих людей” освятили головню Мученики, бо їх же все було най-більше. Як знаємо, римська влада грозила смертю тим, хто записував що з Життя Мучеників, і багато записів попалено, але все таки в Хорі грецьких та римських Святих най-більше Мучеників.

7. СВЯТІ БУЛИ ВІРНИМИ СИНАМИ СВОГО НАРОДУ.

Святі Української Православної Церкви діяльно працювали для українського народу, і жили з ним одним

життям, переживаючи всю тяжку його історію. Половці захопили в полон ченця Євстафія і продали його в Херсонес, де він був розп'ятий за Віру (†28.III.1098). Вони ж захопили в полон Преп. Никона Сухого († поч. XII ст.). Татари 1-го травня 1490 р. убили Митрополита Київського Макарія, а 7-го вересня 1671-го року турки й татари замордували Архимандрита Овруцького Макарія. Року 1683-го квітня 6-го турки замучили Павла Українця (Русина), а Івана Українця вони ж узяли в полон і продали, і довго мучили його за Віру (†27.V. 1730). Року 1648-го 5-го вересня поляки розстріляли Ігумена Берестейського Афанасія за гострі виступи і прокляття на унію...

Українські Святі завжди були зо своїм народом, бо добре знали, що служити народові — то служити Богу!

Українські Святі безконечно працювали для створення української духової культури, і тут вони зробили безконечно багато. Преподобний Нестор був нашим першим істориком-літописцем (†1114), його працю продовжував Преподобний Сильвестер (†XII віку).

Культура малярства, церковного співу — в цьому безконечно багато попрацювали ченці Києво-Печерської Лаври.

І нема такої ділянки в історії нашої духової культури, в якій не потрудилися б наші Святі, — вони її

творили й створили, вони посіяли в ній найплідніші зерна.

8. СХИМНИКИ СТАРЦІ.

На закінчення цього розділу згадаю ще про Схимників Старців. З глибокої давнини в монастирях постав рід ченців т. зв. Схимники. Це були ченці звичайно старшого віку, які складали присягу цілком віддатися Молитві й службі Господеві. Вони приймали т. зв. Велику Схиму (звичайні ченці мають Малу Схиму) і в більшості ставали Затворниками, цебто без великої потреби не виходили зо своєї кімнати.

Були в нас і Єпископи, умовні затворники, які присягали Господеві, що без потреби з дому не вийдуть, а самі віддавали весь свій час на служення Богові й народові, напр. писаннями — і справді, зробили дуже багато!...

Старці схимники провадили чеснотне життя і брали на себе тяжкі подвиги. Вони не цуралися народу, навпаки, — мали з ними близькі стосунки і навчали високочеснотного життя, можливого в нашому спокусливому буденному житті. Народ сильно любив і шанував цих Старців Схимників, і без кінця відвідував їх.

На жаль, життя складалося так, що цар Петро I та цариця Катерина II позакривали були безліч монастирів, і старчество помалу зникало з України, а це було рішуче на шкоду христия-

нізації нашого народу. Схимників Старців було в нас завжди не мало, і пам'ять про них жива й сильна ще й тепер. Я тут згадаю хоч про трьох великих Старців українців.

1. Старець Паїсій Величковський (21.XII 1722 — 15.IX.1794) родом був з Полтави. Навчався в Київській Могиллянській Колегії, але кинув її і рано постригся в ченці: звичайна наука не задовольняла його. Через переслідування уніятів не міг належно служити Господеві в Україні, тому подався в Молдавію та на Афон, а вкінці вернувся знову в Молдавію (1779-1794). І все своє життя віддався Господеві, служачи Йому перекладом великих творів Св. Отців та виправленням їх. Без кінця служив народу, і своєю працею відновив в Україні й Росії давнє Старчество.⁸

Паїсієва наука про Старчество відразу поширилася по Україні, а особливо по Росії. В Росії засяла, при допомозі Паїсієвих учнів, славна Оптична Пустинь, яка стала проводити в життя науку й завіти Старця Паїсія Величковського.

2. Серед Старців Оптиної Пустині сильно засяяв на Ниві Христовій Ієросхимонах Йосип (Литовкин, 2.XI.

---

⁸ † Іларіон: Старець Паїсій Величковський, його життя, праця та наука. Історична літературно-богословська монографія. Вінніпег, 1965 р.

1837 — 9.V.1911), українець з с. Городищ на Харківщині. Життя вів високо чесотне й подвижницьке, і слава про нього ходила по всій Росії й Україні. До нього приходили за душевними порадами десятки, а то й сотні людей щоденно, і нікого він не пооставляв без належної поради й розради. З Божого допущення комуністи знищили Оптину Пустиню.⁹

3. По всій Київщині і по всій Україні й Росії широко знаний був Ієросхимонах Старець Феофил (X. 1788 — 28.X.1853), що служив Господеві ченцем у Києво-Печерській Лаврі, головню в Пустинях Голосіївській та в Китаївській. Був Ієросхимонахом, і служив Господеві юродством, — удавав із себе ніби неповного розуму. Був чудотворець і прозорливець. Народ сильно любив його і десятками денно приходив до нього за порадами. Оповідання старих киян, як Старець Божий Феофил їздив возом одним волом по Києву, живі й сьогодні. Сидів на возі й голосно виспівував Псалтиря, а люди накидали йому повного воза всякого добра. Коли віз наповнявся, Старець Феофіл об'їздив бідних та вдів, — і все роздавав їм... І ніколи бідна людина не

---

9 Очеркь жизни Старца Оптиной Пустыни Ієросхимонаха Іосифа. Казань, 1911 р. Передруковано в Джорданвіл. Н.-Я. 1962 р. 157 сторінок.

виходила з порожніми руками з убогої кімнатки Стáрця.¹⁰

Таких Стáрців, глибоких Подвижників, що все своє життя віддали Богові та народові, було повно в Україні. Їхні могили й тепер ясно світять серед буденної темноти... І всі вони не канонізовані, чому в Україні порівняльно так мало Святих.

Настане блаженний час, коли Українська Православна Патріярхія люблячою матірньою рукою збере всіх своїх Святих Подвижників під свій Омофор, і тоді Хор Святих наших наблизиться до правдивого Хору Небесного!... І люди широко згадають, хто служив їм на духовному полі!...

---

¹⁰ Владимиръ Зноско: Христа ради юродивый Иеросхимонахъ Теофилъ, Подвижникъ и Прозорливецъ Кіево-Печерской Лавры. Київ, 1906 р. Передруковано в Джорданвіл, Н.-Й., 1962 рік, 162 ст.

XV.

ЖИТТЯ СВЯТИХ.

1. ЖИТТЯ СВЯТИХ У ВІЗАНТІ І В ЄВРОПІ.

Ще від давнього часу життям того чи іншого Святого сильно цікавилися, збирали потрібний матеріал про нього і писали про Святого оповідання. Це й звалось Життя, по церковному Житіє. А коли трохи пізніше постала Канонізація Святих, то для кожного Святого треба було конче мати його Житіє (старослов'янська форма) або Життя.

Серед Святих найперше явилися Мученики, і першими появилися і Життя Мучеників. Ще з I-го віку по Христі розпочали збирати матеріали та різні оповідання про Мучеників, — усе це записували, і так поставали перші Життя Святих Мучеників, — початкові зразки для всіх дальших.

Біг життя, звичайно, робить своє, — матеріали гинуть, а живі оповідання забуваються. Історик Євсевій (†340), не міг дошукатися матеріалів про багатьох із них. В епоху гонінь на Християнство II-III віків під смертною карою заборонено було склада-

ти Життя Святих, а складені — пале-но.

Життя Святих Мучеників появили-ся дуже рано, уже про найперших Святих. Але щодалі, то фактичні ві-домості про Святих помалу зника-ють, і давні Життя подають їх мало. Та й самі складачі та читачі мало ці-кавилися буденним життям того чи іншого Святого, — цікавилися голо-вно його чудами та понадбуденними видатними випадками, — його подви-гами.

Ось тому дуже рано Життя Святих прийняли літературну форму, і стали великим і важливим розділом вза-галі нашої літератури. Це була чи не найбільша частина літератури, яку охоче всі читали, любили Життя і виховувалися на них. Вплив Житій на народ був дуже великий і додат-ний.

Наукові досліді про Святих появи-лися рано. Напр., Єпископ Тирський Дорофей (†362) уже в IV віці напи-сав Оповідання про 70 Апостолів. Рано появились й різні збірники Жи-тій Святих, і кожен вік давав їх все більше та більше.

Життя Святих, як літературний рід, мали свій власний стиль, який з бігом часу сильно мінявся, залежно від змі-ни напрямних у красному письменст-ві. До IX віку, до праці Семена Мета-фраста, складачі Житій помітно пильнували давати в своїх працях дійсні факти з життя, які були їм ві-

домі. Але починаючи з праці С. Метафраста це помітно змінилося.

Семен Метафраст жив у IX-X віках († десь у 940 році). Це був грек, високий царський урядник (секретар, Логофет), глибоко освічений. З доручення свого візантійського імператора він зайнявся складанням та перевіркою відомих Житій Святих, і віддав на це все своє трудяще життя, чому й названий був Метафрастом (переповідач, перероблювач). Він написав 122 Життя Святих, багато склав Похвальних Слів для них. За цю велику його працю побожний Метафраст був канонізований Церквою, і пам'ять його згадується 27-го листопада.

Семен Метафраст був першим видатним критиком Житій Святих, — він перший приніс науковий метод в складання їх, — підозріле він опускав, що було можливе — виправляв, він же для виправлення поз'єднував в одне різні оповідання. А часом С. Метафраст і додавав до існуючих Житій, щоб надати їм повнішу й цілішу літературну форму.

Життя, які склав С. Метафраст, відомі в збірнику десь 881-го року. Вони важливі тим, що стали джерелом для дальшої агіографічної літератури.

Агіологія, як наука, багато займається Життям Мучеників, — література про них рано постала і була дуже велика. Багато було видано Списків

Мучеників (чи Мартирологів), серед них є дуже давні грецькі та латинські. Але цілу окрему добу в цьому розпочав пізніше учений єзуїт Болланд, який року 1643-го заклав в Антверпенні своє славне видавництво: Acta Sanctorum, Акти про Святих. За перші 130 років болландісти видали 49 томів цих Актів Святих, які виходили й пізніше. У справі збирання Житій Святих болландисти зробили найбільше. Усього вийшло 63 томи славних їхніх Актів, вони зібрали все, що знаємо про Святих. Ці Акти — високо цінне джерело для вивчення християнської духової культури.

2. ЖИТТЯ СВЯТИХ В УКРАЇНИ.

Коли в Україні появилися з XI ст. Життя Святих нашої Церкви, то вони держалися звичайно методології Семена Метафраста, — вони давали багато фактичних відомостей, але вже ставили собі завданням і похвалу Святому, і гарну літературну форму їх. Цебто, це мав бути правдивий літературний твір.

Перший наш агіограф, Преподобний літописець Нестор склав два Життя: Життя князів Бориса й Гліба та Життя Преподобного Феодосія Печерського. Життя ці прості та ясні, читаються й сприймаються легко. Але це вже були не самі біографії цих Святих, але літературні твори про них. А далі ця житійна література про Святих ширилася і більшала в Україні, і була сильно люблена чита-

чами. Життя Святих — це був найпопулярніший рід літератури, — їх охоче переписували, ширили й читали. Майже про кожного Святого маємо кілька його Житій.

Рано появилися в нас, за прикладом Візантії, і різні літературні збірники, в яких містилися Життя Святих, напр. такими були: Пролог, Синаксар, Мінеї та Патерики.

Пролог містив у собі Життя Святих з іншими вказівками. Прологи часто читалися за Вечірніми Богослуженнями вірним, які охоче їх слухали. Є Прологи дуже давнього часу, у греків вони звалися ще Синаксарями.¹

Мінеї (Місячники) — це Життя Святих, розкладені по днях 12-ти місяців цілого року. Вони звалися ще й календарями. Є Мінеї ще з X-го віку.

Патерик — це збірник Житій Святих якої окремої місцевости. Існують великі й славні Патерики: Єгипетський, Палестинський, Синайський, Афонський, Києво-Печерський і ін. Кожен докладно описує Святих своєї землі.*

У XIV-XV віках у південних слов'ян

---

¹ Проф. Н. И. Петровъ: О происхождении и составѣ славянскаго печатнаго Пролога. Київ, 1875 р.

Назва Пролог походить від гр. Prologos — вступ, передмова.

* Останнє видання Патерика Печерського див.: “Художественная проза Киевской Руси XI-XIII веков”, Москва, 1957 р., ст. 149-228.

у Болгарії й Сербії сильно розцвіла своя слов'янська література, у тому й література житійна, і все це сильно вплинуло на Україну та Московію. З того часу появляються Життя Святих зовсім іншого стилю, — більше красномовно-поетичного, як біографічного.

Ціль таких нових Житій — величати Святого за його великі подвиги, а на цьому, як зразкові, навчати читача. До складення нових Житій заводиться трафарет, — усі Святі описуються більш-менш на один зразок, особливо ті, про яких було мало що відоме. Установився один зразок, якому мали відповідати всі Святі своїм життям, а похвала їм і дивування їхнім життям було понад усе.

Правда, цей новий південно-слов'янський вплив більше відбивався в XIV-XV віках у Московії, менше в Україні. Особливо таким писанням Житій Святих прославилися три письменники: Митрополит Кипріян (†1406 р.), Пахомій Логофет (†1384) і Єпифаній Премудрий († п. XV віку). Пахомій, напр., написав 10 Житій Святих, з них 3 нові, а 7 — перероблені на новий лад. Стиль цих нових Житій влучно зветься “плетеніє словес”, бо справді ці нові життєписці дбали не про реальні факти, яких подавали зовсім мало, а про похвалу Святому та про красномовство самого твору.

За Митрополита Макарія (†1563) зібрано було в Москві для його

“Четьїх Міней” багато Житїй Святих, багато було складено і нових. Його “Четї Міней” мали великий вплив на Сходї, і взагалї були високо цїнні, — в 12 книгах вони зїбрали всю існуючу слов'янську літературу.

В Московїї ще два рази бралися складати — правда, короткі — “Четї Міней” в XVII ст., це були: 1. монах Герман Тулупов у роках 1627-1632, а також 2. Священик Іоан Мілютин у роках 1646-1654. Але ці Мінейї були короткі, і охоплювали головно російських Святих, українських Святих вони не згадували. Взагалї, вдавнину Україна й Росїя спільних Святих не мали.

В Україні написанням Четьїх Міней прославився учений монах українець Дмитрїй Туптало, який в роках 1685-1705, цебто за 20 лїт склав Життя всіх Святих цїлого року. Цї Життя Св. Дмитрїя були улюбленим читанням всїєї України, аж до нових часїв, і на них виховувалося покоління читачїв. Але про них відсилаю читача до моєї монографїї: “Святий Дмитрїй Туптало”, 1960-го року, в якїй на ст. 72-89 і ін. я докладно розповїв про житїйну працю Св. Дмитрїя, Митрополита Ростовського. Ця його праця, великі 12 томїв, мала і має всеслов'янське значення. Вони написанї були тогочасною українською літературною мовою, але в Москві їх переклали на архаїзовану російську мову, і так вони й друкувалися аж до останнього часу.

XVI.

СЛУЖБИ СВЯТИМ.

1. КИЇВСЬКІ БОГОСЛУЖБИ СВЯТИМ.

При Канонізації Святого чи зараз по ній пишеться Служба для канонізованого, а коли Служби нема, то встановлюється Служба загальна. Під словом "Служба" тут розуміється Канон Святому, з Тропарем і Кондаком йому, Похвальне Слово йому, а також Акафіст. Вдавнину цілі Канони співали, тепер же їх тільки читають, крім Канона Великоднього, що звичайно співається ввесь.

В старовину, за домонгольського часу, було мало Святих, тому в нас мало й Служб Святим. Найдавніші домонгольські Служби — це оці шість: 1. Мученикам князям Борису й Глібові, 2. Преподобному Феодосію Печерському, 3. Княгині Ользі, 4. Рівноапостольному Великому Князю Володимирі, 5. Святому Єпископу Ростовському Леонтію і 6. Святителю Михаїлу, першому Митрополиту Київському і всієї Руси.¹

¹ Ф. Г. Спасский: Русское литургическое творчество. Париж, 1951 рік, ст. 76.

Ці Служби вирізняються за часом, і своїм особним стилем. Служба Преп. Антонію написана окремо і пізніше.

Домонгольські Служби Святим усі короткі й скромні, прості, головню оповідального характеру. Нема в них перебільшених величань та славлень. Така, напр., Служба княгині Ользі, такі всі Служби домонгольського часу.

Домонгольські Служби йдуть за Студійським Уставом, — напр., Вечірні й Літії в них нема, а де є, то пізніша вставка.

Усі Служби взагалі — твори поетичні, часом знаходимо в них і вірші. Стил ь у них високопоетичний, особливо в Канонах та Акафістах.

Хто складав Служби Київським Святим домонгольського часу, мало знаємо, бо за того часу авторів не зазначувано. Але одного автора знаємо, — це Григорій, монах Києво-Печерський XI-XII в. Це був славний того часу поет, але про нього мало що знаємо. Він зветься канонописцем, — складав Канони для Святих. Упокоївся в Бозі року 1120-го. Він написав кілька Служб Святим: Службу Преподобному Феодосію, з Каноном, а також Службу Рівноапостольному Князю Володимирові. Йому приписують і зложення Служби на перенесення Мощів Миколая Чудотворця з м. Миру Ликійського в м. Барі (південна Італія, що належала тоді грекам і була православна).

Переглянемо всі 10 домонгольських Служб.

1. Служба Мученикам Борису й Глібу. Написав Яків, монах в кінці XI-го віку. Теперішня Служба цим Святим — нова.

2. Служба Преподобному Феодосію Печерському, написав Григорій Києво-Печерський. Є дві Службі.

3. Служба Святому Рівноапостольному Князю Володимирі. Склав Григорій Києво-Печерський. Але теперішня Служба написана пізніше.

4. Служба Блаженній Ользі, коротенька, є й Канон. Хто склав, не відомо.

5. Служба Святителю Леонтію Ростовському. Службу й Канона написав Єпископ Іоан.

6. Служба Святителю Михаїлу, чершому Митрополиту Київському. Автор не відомий.

7. Служба Освячення Храма Св. Григорія в Києві. Автор не відомий.

8. Служба Покрови Божої Матері існує здавна. Автор не відомий. Але Похвалу Покрові написав в XV віці Пахомій Серб.

9. Служба перенесення Мошей Святителя і Чудотворця Миколая з Миру Ликійського в Барі, це Служба домонгольського часу. Написав Митрополит Іоан Київський (1077-1088). Але можливо, що це твір Григорія Печерського XI-XIII віку.

До цього додамо:

10. Служба й Життя Івану Новому Сучавському. Написав Митрополит Григорій Цамблак у XV віці.

Хто писав Службу, той звичайно писав і Життя цього ж Святого.

2. ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКИЙ ВПЛИВ XV ВІКУ.

Коли Московська Церква відділилася від своєї Матері, Церкви України-Руси, року 1458-го, то з того часу і спосіб складання Житій та Служб Святим зовсім змінився.

За Кипріяна, видатного Митрополита Київського і всієї Руси († 16. IX. 1406 року), відбувалася велика церковнолітургична зміна: запроваджений був новий т. зв. Єрусалимський Устав Св. Сави замість Уставу Студитського, Царгородського. Це викликало певні зміни в Богослужбах. У Службах запанувала більша зовнішня величність та ширша пишнота й красномовство. У цей час стали перероблювати і Служби Святим, — замість простих і скромних Київських появляються пишнословні південнослов'янські.

Десь року 1440-го в Москву з Афону прибув знаменитий письменник і поет свого часу, Пахомій Серб, що величався Логофетом (Директор Патріяршої Канцелярії). Це був справді видатний учений і славний агіограф, — його фахом було писання Житій Святим та Служб для них.² Пахомій заслужив собі велику славу на Сході

---

² Свящ. В. Яблонскій: Пахомій Серб и его агиографическія писанія. Спб. 1908 рік.

і мав великий вплив на писання Служб Святим та їх Житій. У цьому він виховався на Афоні, на Святій Горі, тому його й звали Пахомій Святогорець.

Десять року 1470-го Пахомія викликав до себе для писання нових Житій Архиепископ Новгородський, і Пахомій склав там кілька Житій і Служб новгородським Святим. Коли Пахомій упокоївся, невідомо, — дець по 1484 році.

І все довге життя своє Святогорець Пахомій присвятив писанню Житій та Служб Святим, і на цьому він широко прославився. Він написав кілька нових Житій і Служб, а багато старих поперероблював на нові. Дослідники вказують, що Пахомій написав 14 повних Служб Святих, 21 Канон їм та 10 Житій.³ Серед цього Канони — щиро поетичні твори, бож Пахомій був видатний релігійний поет.

Більшість Святих, про яких Пахомій писав, це Святі Новгородські та Московські, але не оминув він і Святих українських. Так, він склав Служби й Життя Антонію Печерському (десь перед 1460 р.) та Св. кн. Михаїлу Чернігівському та його боярину Федорові (десь по 1460 році). Написав і поетичні Похвальні Слова їм.

У московських Мінеях того часу були тільки стародавні перші українські Святі. Для Преп. Антонія Пе-

---

3 Спасский, ст. 103.

черського була давня Служба, але в Москві її не знали, і тому Пахомій, з доручення Митрополита Йони, склав на 10-го липня нову Службу Преподобному Антонію. У тексті цієї Служби Пахомій виявив високе мистецтво.⁴ Пахомієва Служба Преп. Антонію особлива, — він до Служби додав і Життя.⁵

Пахомій склав також Життя Мучеників Михаїла та Федора Чернігівських, — написав на основі давнього Життя, складеного ще Митрополитом Іваном. А давню їм Службу Пахомій тільки виправив. Це все він зробив не пізніше 1473-го року.

А сто років по тому, року 1578-го, завоювавши Чернігівщину, цар Іван Грозний звелів перенести Мощі цих чернігівських Мучеників в Москву, де за річкою був побудований їм Храм.⁶ На великий жаль для Української Церкви, Мощі цих Святих і дотепер не повернені в Чернігів. Див. ст. 77.

Стиль писань Пахомія Логофета особливий, — многословний, пишний, легенький. У мові багато пишних складних епітетів. Взагалі стиль вітійний, красномовний. Перероблюючи давні Життя та Служби, Пахомій легко дещо викидав, а дещо додавав, без яких важних причин. Стиль Пахомія і його учнів тому зветься

---

4 Спасский, ст. 114, 129, 115.

5 Спасский, ст. 115.

6 Спасский, ст. 120.

“плетеніє словес”, — пишне та легке, але часто мало змістовне та безпідставне. Історичної правди годі шукати в цих творах.⁷ Пахомій установив трафарета, як писати Життя Святого, тому Життя і Служби різним Святим стали зовсім схожі одне на одного. І взагалі вони стали літературними творами для домашнього читання.

В Канонах Святим Пахомій запровадив т. зв. акростиhi, в яких подається ім'я автора. Пахомієві акростиhi не тільки буквенні, але й словні. А самі Канони писані віршами, часом високо поетичні. Взагалі церковні Канони — це твори поетичні.

Є немало творів, які неправильно приписуються Пахомію, бо вони не його. Напр., давні Канони Борису й Глібу та Ользі й Володимирові де хто вважає Пахомієвими, але зміст і стиль їх ясно вказують, що це київський давній твір: короткий, простий, святий, смиренний.

3. НОВІШІ СЛУЖБИ СВЯТИМ.

Пишний Пахомієв стиль позостався в Службах Святим і в дальших віках, але головно в Церкві Московській. “Мова смирення давніх Служб з бігом часу переходить (за Пахомія)

---

⁷ В. Ключевській: Древнерусскія Житія Святыхъ, какъ историческій источникъ. Москва, 1871. Джерельна високоцінна праця.

в тріскучі промови нецерковної гордості”.⁸ Давні грецькі — прості й смиренні — зразки не повторюються, але вони панують у Церкві Українській як зразки чисто релігійні.

І пізніше пишуться Служби Святим, але до колишньої простої форми вже не вертаються. Витворилася інша форма Служб Святим.

Авторами нових Служб (і Житій) виступають різні автори, головню духовні, особливо монахи. Серед них бачимо й видатних письменників і поетів.

Служба Св. кн. Олександру Невському є давня, яка пізніше була перероблена на новий стиль. Року 1540-го боярин Михаїл Тучков (чернець Ілля) склав йому нові Життя і Службу.

Є й друга пам'ять Св. Олександра Невського, — Слава перемоги над Шведами на 30-го серпня, написав українець Єпископ Гавриїл Бужинський (†1731).

Року 1596-го трьом Святителям, “Митрополитам Київським і всея Русі”: Петру, Олексію і Йоні, московський цар Федір Іванович установив спільне Свято, на 5-го жовтня. Похвальне Слово і Канона їм написав князь Семен Шаховський. А з року 1875-го до цих трьох Митрополитів додано четвертого, — Митрополита Филипа, вже москвина (три перші — українці).

---

8 Спасский, ст. 77.

Димитрій Туптало, Митрополит Ростовський, написав Тропаря й Кондака Єпископові Корнилію, що трудився в Борисоглібському монастирі в Переяславі, упокоївся 22-го липня 1963-го року.⁹ Це був його ширий друг.

Службу Преподобному князеві Феодосію Острозькому (†1441) склав Архієпископ Волинський (1902-1914) Антоній Храповицький. Він же склав Службу “младенцю Гавриїлу, от врагов умученому” року 1690-го. Твір не українського духа.

Службу й Акафіста Преподобному Іову, Ігумену Почаївському, року 1884-го склав проф. Протоєрей А. Хойнацький, а не Митрополит Антоній Храповицький. Митрополит Антоній може трохи їх виправив.¹⁰

Службу Св. Димитрію Ростовському склав Митрополит Арсеній Мацієвич і Єпископ Амвросій Зертис-Каменський, а може й Священик Іван Алексіїв.¹¹

Службу Св. Інокентію Іркутському склала особа, яка “захотіла сховати своє ім’я”. Це може був Єпископ Іркутський Інокентій (1835-1838).

Служба Св. Феодосію Углицькому, на два йому Свята: 5-го лютого і 9-го вересня, однакова. Тропаря і Кондака написав йому Єпископ Св. Іван

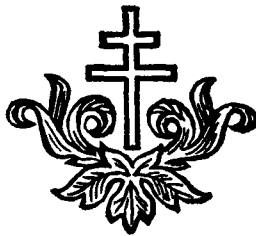
---

9 Е. Голубинський, ст. 290 і 575.

10 Ф. Спаський, ст. 242-244.

11 Спаський, ст. 247.

Максимович (†1696), — і козак читав напам'ять Тропаря й Кондака Феодосію. Феодосій Углицький був канонізований року 1896-го, а Тропар і Кондак йому (певне, і вся Служба) були давно перед Канонізацією, бо постійно творилися чуда від Мошів Святителя.¹²

---

12 Спаський, ст. 251.

XVII.

АКАФИСТИ.

1. ЩО ТАКЕ АКАФІСТ.

Перший Акафіст появився в Православній Грецькій Церкві ще з першої половини VII віку, — першим Акафістом був Акафіст на честь Божої Матері, а значно пізніше, в XI віці, за зразком першого Акафіста, появилися й інші Акафісти, — найперше Ісусу Найсолодшому, а потім на честь різних Святих.

Акафіст — це церковно-релігійний твір, це — поетична похвала Ісусові Найсолодшому, Божій Матері або яким Святим. Саме слово “Акафіст” грецьке, визначає “несідальний”, — це частина Утрени, коли забороняється сідати: Акафіста треба вислухати стоячи.

При Канонізації Святого звичайно пильнується, щоб скласти для нього Службу, а також і Акафіста. Але Акафісти появилися тільки для видатніших Святих, і велика більшість їх Акафіста не мають.

Акафіст — це висока поетична похвальна пісня на честь того чи іншого Святого. Він має свою особливу

літературну побудову, за зразком найпершого Акафіста на честь Божій Матері. Складається він із 13 Кондаків та 12 Ікосів, а закінчується окремою Молитвою — Похвалою на честь Святого. Кондак невеликий, історичного змісту, закінчується словом Алилуя; Ікос теж малий, але до нього додається ще 12 похвал, що починається словом “Радуйся” (гр. *Chaire*), а кінчається він окремою похвалою, окремим для кожного Святого, напр. Божій Матері: “Радуйся, Невісто не-невісна!” (цебто: Слава Тобі, Невісто, що мужа не знала).

Слово “Радуйся” в Акафісті повторяється 265 раз ($12 \cdot 12 + 1 = 265$) і воно визначає похвалу: Слава чи Хвала тобі, Хвалімо тебе, Молімося Тобі. Це дослівний переклад грецького *Chaire*, що визначає привіт, коли люди стрічаються чи прощаються, а також привіт похвальний: Слава тобі, похвала тобі, честь тобі! Таку похвалу-привіт багато вживав у своїх віршах уже Св. Отець VI віку Єфрем Сирин.

2. ПЕРШИЙ АКАФІСТ 626 РОКУ: БОЖІЙ МАТЕРІ.

Постання першого Акафіста на честь Божій Матері було зовсім випадкове. За імператора візантійського Іраклія року 626-го на Костянтинополь напали були жорстокі вороги, перси, скифи й інші, й оточили візантійську столицю з моря і з суші. Кос-

тянтинопольський Патріярх Сергій, узявши Нерукотворного Образа Христа, Животворче Древо та Ризи Божої Матері, що зберігалися у Влахернському Храмі, обійшов з ними по стінах міста, благаючи Діву Марію, Опікунку Костянтинополя, спасти його. Ворог нападав з моря на передмістя, на Влахернський Храм, де береглися чудотворні Ризи Божої Матері. І коли Патріярх опустив Ризи в море, раптом знялася велика буря на морі — і потопила ворожі кораблі.¹ Діва Марія прилюдним чудом спасла Свою столицю від ворогів!

На пам'ять цього чудотворного спасіння 626-го року видатний поет того часу, Диякон Великої Софії Георгій Псисада написав глибокопоетичну поему на честь Божій Матері, і ця поема й була названа Акафістом. Не виключено, що Г. Псисиді помагав і сам Патріярх Сергій.²

Так з'явився перший Акафіст, — Акафіст на честь Божій Матері. Це високопоетична похвала-поема, а до того й глибоко богословська, чисто православна. Це похвальний Гімн Божій Матері, написаний звучними грецькими ямбами.

Акафіст Божій Матері — це перли-

---

1 Нападали й скифи, а між ними могли бути й руси — українці.

2. Алексій Поповъ: Православные Русские Акафисты. История их происхождения і цензурн. Казань, 1903 рік, ст. 22-32.

на світової поезії, це один з найкращих поетичних творів першої чверті VII віку.³

То взагалі був час, коли почали писати в церковній грецькій літературі найбільші поети світу, складаючи Каниони, Тропарі, Кондаки й ін. Тоді ж постала й зовсім нова грецька форма поезії, — Акафісти. Це все були перлини релігійної поезії, писані прекрасними віршами.⁴

Перший Акафіст, Акафіст на честь Божій Матері, спочатку читався й співався тільки у Влахернському Храмі на передмісті Костянтинополя, і тільки у Візантії. А з IX-го віку він увійшов до Церковного Уставу Костянтинопольського та Єрусалимського, а ще пізніше — поширився по всій Православній Церкві, — він конче читається на п'ятнищевій Утрені п'ятого тижня Великого Посту. Разом з цим початок Акафіста, Кондак "Взбранной Воеводи" широко розійшовся і став у нас окремою Молитвою-Гімном.

Влахерни — це західне передмістя Костянтинополя. Тут славний монастир ще з V-го століття, у Влахернах і славна Церква, яку побудував імператор Лев Великий у V віці. Тут 15 віків

---

3 Грецькі уривки з цього Акафісту подає Ф. Терновський: Грековосточная Церковь, ст. 409-410.

4 Архієпископъ Филаретъ: Историческій обзоръ пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣнія Греческой Церкви, Чернігів, 1864 рік.

зберігалися Чудотворні Ризи Пресвятої Богородиці.

Року 626-го Влахернська Чудотворна Ікона Божої Матері чудесно відігнала ворогів, персів, скитів та інших, і з цього приводу Диякон Георгій Псиди склав Акафіста Божій Матері.

Усім цим Влахерни високо прославилися і в Костянтинополі, і по всьому християнському світу.

А 6-го вересня 1955-го року в Костянтинополі турецька юрма громила православних, — і попала на Влахернського Храма.. І ніхто не заступився... Див. вище, ст. 146-147, 111-112.

3. ДРУГИЙ АКАФІСТ: ІСУСУ НАЙСОЛОДШОМУ, ХІ В.

Акафіст Матері Божій довгих п'ятсот років був єдиною поетичною поемою свого роду. І аж у XI віці появився другий Акафіст — Ісусу Найсолодшому. Перший Акафіст, Божій Матері, був випадкового походження. Випадок цей зовсім забувся, і Акафіст став помалу уставовим церковним поетичним твором. Був такий твір для Божої Матері, — тепер мусів'явитися і для Її Сина, як похвальний Йому гімн.

Акафіст Ісусу Найсолодшому написаний цілком за літературною формою першого Акафіста, повнозвучними грецькими ямбами. Хто його автор — остаточно не відомо. Але в науковій літературі подається, що

цього Акафіста склав у XI віці видатний поет Митрополит Іван Євхайтський. Виставляються й інші автори, наприклад, інок Студитського монастиря Феоктист, поет свого часу. Найдавніший грецький рукопис, що має цього Акафіста, походить з XIII віку.⁵

4. ШЕ 6 ГРЕЦЬКИХ АКАФІСТІВ XIV В.

Ось ці два Акафісти, — Божій Матері й Ісусу Найсолодшому, це перші найдавніші Акафісти в Православній Церкві, з них перший став поетичним зразком для всіх дальших. Так було 200 років, і тільки в половині XIV-го віку появилися дальші Акафісти, — уже не з випадкових подій, а як похвальні гімни Святим, як поеми прославлення їх.

Костянтинопольський Патріарх Ісидор I Бухирас (1347-1349) був видатним поетом свого часу, і він склав шість оцих Акафістів: Архангелу Михаїлу, Івану Предтечі, Миколаю Чудотворцеві, Успінню Божої Матері, Св. Апостолам Петру й Павлу і Животворящому Хресту. Усі ці шість Акафістів складені на зразок Акафіста Божій Матері, і всі написані повнозвучними грецькими ямбами.⁶ Але своєю

5 А. Попов, ст. 31.

6 Ал. Попов, ст. 32. Филарет, Архiep. Чернігівський: Историческій обзоръ Пѣнопѣвцевъ Греческой Церкви. Чернігів, 1864 р., видання друге, ст. 446-448.

поетичністю вони не дорівнюють першим двом.

Оці 8 Акафістів, що з'явилися в віках VII-XIV, це грецькі основні Акафісти найстарішого часу. Вони вирізняються своєю великою поетичністю та богословською істиною, чистим Православ'ям.

5. АКАФІСТИ НА СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.

Про перше появлення Акафістів на слов'янських землях знаємо дуже мало, а про їхніх авторів і нічого певного не знаємо. Перші Акафісти, що появилися в Українській Православній Церкві, були переклади таких же Акафістів грецьких; Акафіст Божій Матері відомий у нас тільки з XII-го століття.

А далі помалу появилися переклади інших грецьких Акафістів, і потроху стали появлятися й Акафісти власного твору. Зо всього видно, що в Україні Акафісти були улюблені, чому вони й появляються тут так рано. Дальші Акафісти XV-XVII віків були поетичними творами головно українського релігійного духа, і вони принесли славу нашій Церкві. І творчістю Акафістів Українська Церква виявила своє глибоке знання Догматичного Богослов'я та церковної поезії.

Перші Акафісти, Акафісти грецькі, написані повнозвучними грецькими ямбами, і мають високопоетичну фор-

му. На жаль, перекладачі на церковно-слов'янську мову не звернули належної уваги на віршову форму Акафістів, і звичайно передали їх прозою, власно — віршами в прозі.

6. ДРУКОВАНІ НОВІ АКАФІСТИ XVI-XVIII ВВ.

До появи в Україні друкарства рукописних Акафістів було мало. Але з появою друкарства, починаючи від "Малої Подорожньої Книжиці" з друку доктора Франциска Скорини, виданої у Вільні року 1525-го, Акафісти часто появляються по всіх друкарнях українських і білоруських, але не московських, — там вони появляються значно пізніше.

"Малая подорожная книжица" 1525-го року у своїй другій частині подає 8 Акафістів, а саме: Живоносному Гробу Господньому, Св. Архангелу Михаїлу, Івану Предтечі, Божій Матері, Св. Апостолам Петру і Павлу, Св. Миколаю Чудотворцю, Чесному Хресту Господньому і Найсолодшому Імені Господа нашого Ісуса Христа.

А далі помалу Акафісти появляються все більшим числом, головню в Києві. До тих 8 Акафістів, що були видані 1525-го року, друком появилися ще вісім, а саме: Ісусу Найсолодшому, Успінню Богородиці, Усім Святим, Безплотним Силам (Анго-

лам), Святій Тройці, Страстям Христовим і Великомучениці Варварі.

Пізніше появились ще такі Акафісти: Благовіщенню, Св. Причастю, Покрову Пресвятої Богородиці, “Утоли моя печалі”, Святому Димитрію і Великомученику Георгію. Оці 18 Акафістів появились в Україні й Білорусії в віках XIII-XVII, перше рукописні, а з XVI в. друковані. Вони сильно розходилися, і тому часто друкувалися, бо народ їх любив, і часом роздавали їх навіть безплатно, як це було в Києві з Акафістом Великомучениці Варварі.⁷ Взагалі Акафісти були книжкою, що найчастіше друкувалася.

З XVIII-XIX в.в. відомі й Акафісти уніятські, видані в Почаєві або у Львові, напр.: Св. Василю Великому, Преподобному Онуфрієві, О непорочном зачатї Пресвятої Богородиці й ін.⁸

Треба сказати, що українські Акафісти в Росії не рідко звалися уніятськими. Св. Синод доручив був Архиепископу Інокентію виправити деякі ці “уніятські” Акафісти, і він тільки викинув з них усе те, що могло затемнити чистоту Православ'я. Навіть суворий критик Акафістів Єп.

---

7 Ал. Попов, ст. 99.

8 А. Хойнацкій: Западно-русскіе уніятскіе Апостоли, Псалтыри... и Акафистники. “Труды КДА” 1868 року, том IV ст. 230-244.

Антоній Храповицький зве їх добрими.⁹

Усі ці Акафісти були похвалами тільки грецьким Святим, — не було ще ані одного Акафіста своїм українським чи російським Святим, бо не було ще глибшого розуміння своєї національної Церкви. Тільки в Українській Православній Церкві року 1643-го, коли відбулися Канонізації Святих, було складене і видане “Правило молебное ко Преподобним Отцем нашим Печерським і всім Святим, в Малой Росії просіявшим”, видане як Канон (див. вище ст. 46-47).¹⁰

7. НАГІНКА НА АКАФІСТИ.

Року 1686-го Українська Церква була віддана проти її волі в юрисдикцію Церкви Московської, і з того часу помалу спинилася акафістна творчість. На початку XVIII ст. появилася вже не мало нових Акафістів своїм Святим, та вони не все були належно написані. З р. 1721-го, коли замість Патріярха в Москві став працювати Святиший Синод під зверхністю царя атеїста Петра I, він звернув сильну увагу на Акафісти і став їх цензурувати, а також виправляти й попередні переклади Акафістів.

Уже в “Духовному Регламенті” 1721-го року в другій частині, “Спра-

---

9 Ал. Попов, ст. 629.

10 У моїй Бібліотеці воно є з Київського видання 1693 року.

ви загальні”, пункти 1-3 Архиреям наказувалось:

“Розшукати новоскладені і новоскладувані Акафісти та інші Служби й Молебни, яких за нашого часу багато складено в Малій Росії, і дослідити, чи ці твори згідні з Святим Писанням, і чи не мають вони в собі чогось противного Слову Божому, або чогось непристойного чи пустомовного”... Тоді взагалі московський атеїстичний уряд повів боротьбу на Чудотворні Мощі, Ікони й інше.

І Святіший Синод 17-го лютого 1721-го року наказав, щоб усі друкарні в Петербурзі, Москві, Києві, Чернігові “і інших містах Російської Держави були віддані Синоду. А Києвопечерський і Чернігівський монастирі, що звать себе Ставропігіями Костянтинопольського Патріярха, щоб надалі писалися Ставропігіями Всеросійського Синоду, і щоб друкарні, які існують при цих монастирях і друкують книжки з волі своїх начальників, від чого бувала несправедливість, щоб відтепер були в віданні Св. Синоду, від якого брали б дозвіл на друк книг, а без дозволу Синоду щоб жодних книг не друкували”.¹¹

І незабаром по цьому Св. Синод наказав українським друкарням, коли вони що друкують, то “щоб жодного протиріччя не було супроти Святої

---

¹¹ Ал. Попов, ст. 81-82.

Церкви, і вся мова, а також правопис у буквах і наголосах був згідний з великоруськими друкованими книгами без жодних відмін”.¹²

Так була зовсім пририта українська поетична акафістна творчість... Наприклад, року 1726-го Митрополит Київський Йосаф Кроковський склав був Акафіста Св. Великомучениці Варварі “простою мовою”, але Синод не дозволив йому видрукувати його, — наказав перекласти його на “великоросійське наречіє”...¹³ Бо українська мова стала для росіян тільки “мовою простою”...

8. ЦЕНзуРА АКАФІСТІВ.

Організована цензура духовних творів, у тому й Акафістів, Канонів і т. ін., починається з року 1799-го, — Св. Синод заклав осібну Комісію для цензури духовних книг, заклав при Донецькому Манастирі в Москві, допомагали їй Духовні Академії.

А вже діючий Цензурний Комітет був заложений р. 1828-го, у Петербурзі і в Москві, і тоді ж складений був Цензурний Устав, в якому дано було багато вказівок, якими мають бути Життя, Канони і Акафісти Святих, і

---

12 Ал. Попов, ст. 83.

13 Проф. Іван Огієнко: Українська Культура, Київ, 1918 рік, ст. 161.

13 Ал. Попов, ст. 425-444, дає список відкинених Акафістів.

всі ці твори дозволяє друкувати тільки Св. Синод. І власне з цього часу, при виданні якого духовного твору, зав'язувалася безконечна тяганина з Св. Синодом, який завжди дошкульно не дозволяв Українській Церкві мати свої нові духовні твори, — усе мусить бути тільки “великоруською мовою” і великоруського зразка.

За синодальний час Російської Церкви в самій Росії появилася велике число Акафістів різних авторів. Часто складали їх і особи світські, мало до того здатні.

За цього часу, за XVIII-XIX віки Святіший Синод затвердив до церковного ужитку близько 130 Акафістів, правда, більшість їх Святим місцевим почитання. Але Св. Синод відкинув значно більше, як поблагословив.¹³ І справді, до Синоду насилалися найрізніші Акафісти, часто дуже слабенькі. Напр. Св. Синод не затвердив Акафіста Курській Іконі Знамення Божої Матері.¹⁴

Появилася в Акафістах і новина, — Акафісти Чудотворним Іконам. Їх є дуже багато, але мало з них написані справді поетично і богословськи чисто. Є недавній Акафіст Холмській Чудотворній Божій Матері.

Року 1899-го, нарешті, Св. Синод видав у Москві “Собраніє Акафістів”, три томи, перевірені. Усіх Ака-

---

¹⁴ Там само, ст. 444.

фістів тут 38, серед них появилися й Акафісти Святим Російської Церкви.

Св. Синод остаточно затвердив, щоб мовою Акафістів була російська архаїзована мова, цебто мова російська з додатком церковно-слов'янських слів та форм. Духовна цензура Св. Синоду не раз нагадувала про це, що вона “допускає в Акафістах конструкцію мови не конче “слов'янської”, а таку, що наближується до будови мови російської, та щоб була вона благопристойною”.¹⁵ Але є Акафісти, написані просто російською мовою, трохи архаїзованою.

Стара українська літературна і церковна мова 17 в. була мовою українською, з додатком слів і форм церковно-слов'янських. Були й Акафісти такою мовою, але Св. Синод їх завжди забороняв і виправляв мову на російську.

9. ОЗНАКИ ДОБРИХ АКАФІСТІВ.

З бігом часу виробились нові вимоги до авторів добрих Акафістів і до самих них.

1. Перша вимога — автор мусить бути великим релігійним поетом. Митрополит Антоній Вадковський про це писав: “Акафіст — це надхненна пісня. Вона може бути по силах тільки особам, які мають високопоетичний і мистецький талант. А хто такого таланту не має, в того Акафіст вийде

---

¹⁵ Ал. Попов, ст. 624.

порожнім і беззмістовним набором слів”¹⁶

2. Автор Акафістів мусить бути глибоковіруючим і благочестивим, спосібним самому переживати все те, про що пише.

3. Автор Акафіста повинен глибоко знати Агіологію та церковну історію, а також добре знати будову релігійної церковної поезії взагалі.

4. Нарешті автор Акафіста мусить глибоко знати Догматичне Богословіє, бо кожен Акафіст, як твір церковний, мусить бути догматично чисто православний.

От за невиконання таких вимог Св. Синод багато Акафістів за нового часу відкинув.¹⁷

Року 1896-го відбулася Канонізація Святителя Феодосія Углицького, Архієпископа Чернігівського (†1696). До Св. Синоду були подані 1896-1900 років сім Акафістів цьому Святому, різних авторів, — і всі вони не були поблагословлені...¹⁸

Службу й Акафісти Преподобному Юву Почаївському і Почаївській Чудотворній Іконі склав Протоєрей проф. Андрей Хойнацький і подав Синоду 13-го лютого 1872-го року, але той кілька разів відкидав ці тво-

---

16 Там само, ст. 449.

17 Ал. Попов, ст. 449-450.

18 А. Попов, ст. 443-444.

ри, і тільки через десять років, 27-го липня 1883-го року затвердив їх для місцевого вжитку.¹⁹

10. КРИТИКА АКАФІСТІВ.

Деякі видатні Архипастирі, з високим богословським знанням, трохи критикували завелике число Акафістів. Так, Митрополит Московський Филарет (Дроздов, 1783-1867) писав, що “не з правдивою користю за недавній час дано багато свободи складати нові Акафісти та переробляти українські. Ліпше було б шильнувати про Богослуження, аніж поширювати його безліччю Акафістів, які знов самовільно складені з безліччю похвал, мало спосібних навчати читача чи слухача... Кожен, кому захочеться, до якого Святого серце лежить, пише Акафіста і дає його на Правило Церкви. Чи це добре? Бож безліч давніх великих Святих, Апостолів, Пророків, Мучеників, Святителів, Преподобних — залишаються без Акафістів”...²⁰

І справді, Сам Господь Бог не має Акафіста, крім Акафіста Ісусу Найсолодшому. І року 1871-го якийсь О. склав “Акафіста Господу Богу Саваофу”, але Московський Духовний Цензурний Комітет не дозволив його друкувати.

---

19 Там само, ст. 331.

20 Ал. Попов, ст. 628-629.

Року 1892-го інша особа склала “Акафіста Триіпостасному Богу”, — той же Цензурний Комітет заборонив його вживати й друкувати.²¹

І справді, — для Господа Бога нема належних слів на Його правдиву похвалу! У Требнику читаємо: “Великий Ти, Господи, і дивні діла Твої, і жодного слова нема відповідного, щоб чуда Твої оспівати”.²²

За нового часу не раз у богословській літературі підіймалася критика цієї безлічі Акафістів, серед яких є немало слабеньких. Різко писав про Акафісти відомий богослов Єпископ (пізніше Архієпископ і Митрополит) Антоній Храповицький (†1936). Він писав: “Відомо, що тільки два Акафісти — Христу й Богородиці, — перекладені з грецької мови, мають високу якість. Терпимі ще перекладні Акафісти Успінню і Св. Миколаю, та ті, які Архієпископ Іннокентій переробив з українських. Але Акафісти Святим та Іконам Богоматері — це повторення безмістовних похвал, а часом вони — майже дослівні й необдумані повторення один одного. Виводити їх з ужитку Священикові не треба, коли це огірчить його вірних, але йому належить ліпше виховувати смак їх уставним виконанням Богослужбових Чинів та гарним співом:

---

21 Там само, ст. 427.

22 Требник, у перекладі М. Іларіона, ч. I ст. 236.

тоді вірні самі схиляться до кращого»²³

І всі вчені богослови гаряче рекомендують читати в Церкві Акафісти найвидатніші: Божій Матері 626-го р. та Ісусу Найсолодшому XI віку. Ці два Акафісти — глибокопоетичні і догматично чисто православні, і справді виховують нам серце й розум.

11. АКАФІСТИ СВІТСЬКІ.

Акафіст — це високо похвальний гімн, якого можна проспівати на честь тільки Святого, але не на честь грішної людини. Але склад Акафіста, як твору поетичного, високо оригінальний і незабутній, і впливає на поетів.

Спроби перенесення форми Акафіста в світську літературу бували не раз, і викликали велике зацікавлення читачів.

Акафіста, як поетичну церковну форму, Т. Шевченко добре знав, знав його будову, і наслідував його. Року 1857-го січня 9-го Т. Шевченко написав вдячного листа до графіні Анастасії Толстой, дружини фактичного Президента Академії Мистецтв, в Петербургу, яка завжди сильно клопоталася за його тяжку долю в засланні. Тепер графіня в своєму листі

---

²³ Полное собрание сочинений Преос. Антонія. Казань, 1900 р., ст. 250-251. Попов, ст. 629-630.

подала йому надію на скоре визволення з заслання.

І у вдячному листі до неї Шевченко написав сильного Акафіста своїй покровительці. Починається цей Акафіст Кондаком, а кінчається Ікосом. Ось він:

Кондак:

“Друже мій благородний, особисто незнаемий!

Сестро моя, Богу мила, і ніколи невиданная!

Чим воздам, чим заплачу Тобі за радість, за щастя, яким Ти очарувала, захопила мою бідну, зажурену душу?

Сльози, сльози безмірної вдячності приношу в Твоє високе, благородне серце!

Ікос:

Радуйся, незрівняльна, преблагородная моя Заступнице!

Радуйся, Сестро моя сердечная!

Радуйся, як я тепер радуюсь, Друже мій душевний!

Радуйся, Ти з безодні одчаю вивела мою маму, мою бідну душу!

Ти помолилася Тому, Хто окрім добра не робив нічого, —

Ти помолилася Йому Молитвою Анголів безплотних!

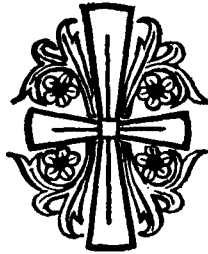
І радість Твоя, як і моя вдячність, — безкрайні!”...

Десь наприкінці 1905-го року російський журналіст В. М. Дорошевич (†1922) написав сильного насмішли-

вого Акафіста — пародію на міністра С. Ю. Вітте (†1915). Видрукований був у гумористичному журналі “Будильник”. Акафіст був сконфіскований, але його читала й переписувала вся Росія.

Церковна літературна форма Акафіста таким чином переходила і до літератури світської, бо вона оригінальна, жива і сильна.

XVIII.

ЛІТЕРАТУРА.

Фахова література про Канонізацію дуже мала, і питання це взагалі мало розроблене. Література про окремих Святих — простора, але про Канонізацію їх зовсім мала.

Найперше, — не маємо стародавніх джерел, не маємо стародавніх актів Канонізації. Зрештою, мало хто їх шукав, бо мало хто й брався написати працю спеціально про Канонізацію українських Святих.

1. Перша поважна праця в нашій справі вийшла російською мовою року 1893-го, — це була праця В. В а с и л е в а: “Очеркъ исторіи Канонизаціи Русскихъ Святыхъ”. Вона була видрукувана в “Чтенія въ Московскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ”.

2. Це була перша фахова й наукова праця, але мало оброблена, і на неї славний історик Церкви проф. Євген Г о л у б и н с ь к и й зараз же подав широку критику в місячнику Московської Духовної Академії “Богословскій Вѣстникъ” 1894 р., за місяці VI-VII-VIII і IX.

Тема сильно зацікавила самого проф. Є. Голубинського, і він став наполегливо й далі працювати над нею, і по десятилітніх шуканнях вийшла його високоцінна джерельна

праця 1903-го року: “Исторія Канонизації Святыхъ въ Русской Церкви”, видання друге, на ст. 600. Ця праця і до сьогоднішнього дня не втратила своєї високої вартости, і являється єдиною підставою в справах Канонізації Святых.

3. На кінці моєї праці “Українська Патрологія” 1965 р. подана широка література по історії Житій Святых, — вся вона служить також джерелом вивчення і Канонізації Святых. Див. ст. 151-159.

4. Полное собрание постановлений и распоряжений по Вѣдомству Православнаго Исповѣданія Россійской Имперіи, Спб. 3 1879 р. вийшло багато томів, і в них багато матеріалів про Канонізацію святых, про Мощі, і т. ін.

5. Описаніє документовъ и дѣлъ, хранящихся въ Архивѣ Святѣйшаго Правительствующаго Синода, з р. 1868-го видано понад 30 томів. Багато матеріалів про Канонізацію Святых.

6. Ф. Г. Спасскій: Русское литургическое творчество. 1951 рік, Париж. Про Служби Святим.

7. Догмать о почитаніи Святыхъ Мошей, по Стефану Яворскому. Видання Афонського Пантелеймоноваго монастиря. Москва, 1890 р., видання третє.

8. Проф. Е. Голубинскій: Исторія Русской Церкви. Том I, друга половина тому. Москва, 1904 р., видання друге.

9. М. Іларіон: Пізня Канонізація Князя Володимира й Княгині Ольги. “Наша Культура” 1952 р. ч. 6.

10. Димитрій Соснинъ: О нетлѣнии Святыхъ Мошей въ Церкви Христіанской. Спб.

1832, видання друге 1833 р. Це магістерська дисертація в Петербурзькій Академії.

11. Проф. Ф. А. Терновскій: Грековосточная Церковь въ періодъ Вселенскихъ Соборовъ. Київ, 1883 рік. На ст. 414-421 багато про Моці, Реліквії та Ікони.

12. Проф. Н. Кондаковъ: Византійскія Церкви и памятники Константинополя. Одеса, 1886 рік.

13. Проф. Н. Каптеревъ: Характер отношеній Росіи къ православному Востоку въ XVI и XVII ст. Сергіїв Посад, 1914 рік.

14. Прот. А. Дублянський: Українські Святі. Мюнхен, 1962 рік, 100 сторінок.

15. Constantin Le Grunwald: Saints of Russia. New York, 1960, 180 p.

Спочатку на 66 ст. оповідається про українських Святих, а саме: Святий Володимир, Св. Браття Борис і Гліб, Св. Феодосій, Св. Олександр Невський.

16. Очеркъ жизни Старца Оптиной пустыни Иеросхимонаха Иосифа. Джорданвіл, 1962 р., 157 стор. Передрук з видання Казанської Амвросіївської жіночої пустині 1911-го року.

17. Проф. Г. П. Федотов: Святыя древней Руси (X-XVII ст.). Нью-Йорк, 1959 р., 243 ст.

На початку на 60 ст. про українських Святих: Борис і Гліб — Святі Страстотерпці, Преп. Феодосій Печерський, Святі Києво-Печерського Патерика, Святі Князі.

18. Иеромонах Иоанн (Кологривов): Очерки по исторіи русской Святости. Брюссель, 1961 рік, 420 стор. (О. Іоанн Кологривов — єзуїт, католик росіянин).

На початку багато Святих з України, на ст. 1-119.

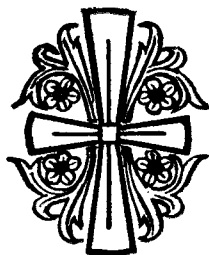
20. S. Grégoire Palamas et mystique orthodoxe. Par Jean Meyendorff. Paris 1959, 192 p.

21. Митрополит Іларіон: Українська Патрологія. Підручник для Духовенства і українських родин. Частина I-II-III. Видавництво "Наша Культура", Вінніпег, 1965 рік, 164 ст. Частина IV для цієї праці — це ця книга: "Канонізація Святих".

22. Протопр. М. Помазанській: Причтеніє къ Лику Святыхъ въ Православной Церкви. Див. "Православный Путь", Джорданвилл, 1964 р. ст. 57-77.

23. Багато інших творів цитуються в самій цій праці.

24. М. Іларіон: Митрополит Мученик Арсеній Мацієвич. Вінніпег, 1965 рік, 280 ст. Історична монографія.

ЗМІСТ ЦІЄІ ПРАЦІ.

Сторінки

Вступ	7
I. Святий. Святість.	14
II. Почитання Святих	20
III. Канонізація в Православній Церкві	25
IV. Історія Канонізації Святих:	
1. Святи Києво-Печерської Лаври	29
2. Канонізація в Московській Церкві	35
3. Канонізація в Українській помон- гольській Церкві	40
4. Синодальна доба Канонізації Святих	49
V. Святи місцеві і всецерковні	54
VI. Чудотворення Святих	59
VII. Моці Святих:	
1. Благодатна сила в Мощах Святих	64
2. Чудотворення Мощів	69
3. Нетлінність Мощів	70
4. Мир, пахощі та Світло від Мощів	72
5. Почитання Мощів в Україні	74
6. Перенесення Мощів	76
7. Береження Мощів	78
8. Тяжкі випадки з Мощами	83
VIII. Священні Реліквії:	
1. Почитання Священних Речей	86
2. Доля Священних Реліквій	88
3. Реліквії по Ісусі Христі	90
4. Реліквії по Богородиці	96
5. Священні Реліквії в Візантії	98
6. Священні Реліквії на Афоні та Синаї 101	
7. Нищення й вивизення Священних	

Реліквій	107
8. Священні Реліквії в Україні	112
IX. Чин Канонізації Святих	117
X. Пізня Канонізація князя Володимира і княжни Ольги	121
XI. Групи канонізованих Святих:	
1. Святі Старозавітні	128
2. Божа Мати, Іван Предтеча, Апо- столи	130
3. Мученики	131
4. Архиереї	132
5. Подвижники	135
6. Візантійські і українські князі	135
XII. Святці:	
1. Праведники старозавітні	140
2. Святі всерхристиянські	140
3. Святі грецькі	140
Святі національні	141
5. Святі інших Церков	141
XIII. Свята в Україні:	
1. Грецькі і свої Свята в Україні	142
2. Покрова Пресвятої Богородиці	145
3. Свято перенесення Мощів Св. Микалая Чудотворця	150
4. Свято Першого Спаса	151
5. Храмові Празники	156
XIV. Склад Хору Святих Української Церкви:	
1. Розгляд хронологічний	158
2. Києво-Печерські Святі	159
3. Святі Архиереї	162
4. Святі Ігумени монастирів	165
5. Святі княжого роду	166
6. Походження Святих	170
7. Святі були вірними синами свого народу	172
8. Схимники старці	174

XV. Життя Святих:	
1. Життя Святих у Візантії і Європі	178
2. Життя Святих в Україні	181
XVI. Служби Святим:	
1. Київські Богослужби Святим	185
2. Південнослов'янський вплив XV віку	188
3. Новіші Служби Святим	191
XVII. Акафісти:	
1. Що таке Акафіст	195
2. Перший Акафіст 626 р.: Божій Матері	196
3. Другий Акафіст XI ст.: Ієсусу Найсолодшому, XI в.	199
4. Ще 6 грецьких Акафістів XIV в.	200
5. Акафісти на слов'янських землях	201
6. Друковані Акафісти XVI-XVII в.	202
7. Нагінка на Акафісти	204
8. Цензура Акафістів	206
9. Ознаки добрих Акафістів	208
10. Критика Акафістів	210
11. Акафісти світські	212
XVIII. Література	215
Зміст цієї праці	219

ПРАЦІ Й ВИДАННЯ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА.

У Видавництві "Віра й Культура" можна
набути по зовсім доступній ціні оці цінні
книжки, праці Митрополита Іларіона та
інші видання:

27. **Українська Церква за час Богдана
Хмельницького.** Монографія. 1956 р., 180 ст.
Ціна 1 дол.

28. **Українська Церква за час Руїни.** Моно-
графія, 564 ст. 1956 р. Ціна 3 дол.

29. **Октіох.** В оправі 5 дол.

31. **Таїнство Хрещення Православної Цер-
кви.** Богословсько-історична студія. Вінніпег,
1956 р., ст. 128. Ціна 50 центів.

32. **Як жити на світі.** Соборне Послання
Святого Апостола Якова. З післясловом Мит-
рополита Іларіона. Вінніпег, 1957 р., ст. 30.
Ціна 10 центів.

33. **Господь моя втіха та поміч.** Молитов-
ник для болящих та для засумованих. Вінні-
пег, 1957 р., ст. 49. Ціна 10 центів.

34. **Преподобний Іов Почаївський.** Вінні-
пег, 1957 р., ст. 64. Ціна 25 центів.

35. **Православна Віра.** Послання Східніх
Патріархів. З Передмовою Митрополита Іла-
ріона. Вінніпег, 1957 р., ст. 200. Ціна 1 дол.

36. **Твори, том перший:** Філософські місте-
рії. Вінніпег, 1957 р., ст. 336. Ціна 2 долари.

37. **Твори, том другий:** Вікові наші рани.
Драматичні поеми (п'ять драм). Вінніпег,
1960 р., ст. 272. Ціна 2.00 долари.

38. **Князь Костянтин Острозький і його культурна праця.** Історична монографія. Вінніпег, 1958 р., ст. 216. Ціна 1 дол.

39. **Ювілейна Книга на пошану Митрополита Ларіона у 75-ліття його життя й праці 1882-1957.** Вінніпег, 1958 р., 320 ст. Ціна 2.00 долари.

40. **Наша літературна мова. Як писати й говорити по-літературному.** Вінніпег, 1959 р., ст. 424. Ціна 2.00 долари.

41. **Святий Димитрій Туптало. Його життя й праця.** Історично-літературна монографія. Вінніпег, 1960 р., ст. 224. Ціна 1.00 дол.

42. **“Розп’ятий Мазепа”.** Історична драма на п’ять дій. Вінніпег, 1961 рік, 88 ст. Ціна 1 долар.

43. **Фортеця Православія на Волині — Свята Почаївська Лавра.** Церковно-історична монографія. Вінніпег, 1961 рік, 392 ст., 65 малюнків. Ціна 4 дол. Видання “Інституту Дослідів Волині”.

44. **Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови.** Вінніпег, 1961 рік, 256 ст. Видання “Інституту Дослідів Волині”. Ціна 2 д.

45. **Християнство і поганство. Чого на світі спокою нема.** 1961 рік, 64 ст. Ціна 20 ц.

46. **Навчаймо дітей своїх української мови.** 1961 рік, 64 ст. Ціна 20 ц.

48. **Твори, том третій. Наш бій за державність.** 1962 р., ст. 224. Ціна 2 дол.

49. **Хвалімо Бога українською мовою!** Видання третє, доповнене й перероблене. 1962 рік, 64 стор. Ціна 25 центів.

50. **Проф. П. Ковалів: Віра й наука.** Вінніпег, 1962 р., 32 ст. Ціна 20 центів.

51. Кирило й Методій, Апостоли всеслов'янські. 1100-літній Всеслов'янський Ювілей. 1963 р., 16 ст. Ціна 10 центів.

52. Бог і світ. Читанка для молоді Недільних і Українських Шкіл та для Родин. Частина I: Господь — мій Бог. 1964 рік, 72 ст. Ціна 50 центів.

53. Українська Патрологія. Підручник для Духовенства і для українських родин. Вінніпег, 1965 р., 164 ст. Ціна 1 дол.

54. Дохристиянські вірування українського народу. Вінніпег, 1965 р. Монографія, 428 ст. Ціна 4.50 дол.

55. Поділ Єдиної Христової Церкви і перші спроби поєднання її. Історично-канонічна монографія. 1953 р., 348 ст. Ціна 2 дол.

56. Книга нашого буття на чужині. Бережімо все своє рідне! 1956 р. 164 ст. Ціна 1д.

57. Обоження Людини. Ціль людського життя. Богословська студія. 96 ст., 50 ц.

58. Релігійність Тараса Шевченка. Вінніпег, 1964 р., 103 ст. Видання "Інституту Дослідів Волині". Ціна 1 доляр.

59. Митрополит Мученик Арсеній Мацієвич. Ціна 2 дол., 1964 року, ст. 280.

Цей Каталог висилається кожному безплатно на замовлення.

Книжки висилаються в день одержання замовлення. Книгарням і кольполтерам — знижка.

Набувати ці видання по такій адресі:
**"FAITH and CULTURE", 101 Cathedral Ave.
Winnipeg 4, Man., Canada.**